ZENONAS IVINSKIS

DURBĖS KAUTYNĖS

1260 M.

IR JŲ POLITINIS VAIDMUO

Žemaičių karai su vokiečiais
1256—1270 m.

KARIUOMENĖS ŠTABO SPAUDOS IR ŠVIETIMO SKYRIAUS LEIDINYS

KAUNAS Akc. „Spindulio" B-vės spaustuvė 1938

ZENONAS IVINSKIS

DURBĖS KAUTYNĖS 1260 M.
IR JŲ POLITINIS VAIDMUO

Žemaičių karai su vokiečiais 1256—1270 m.

KARIUOMENĖS ŠTABO SPAUDOS IR ŠVIETIMO SKYRIAUS LEIDINYS

KAUNAS Akc. „Spindulio“ B-vės spaustuvė 1937

Trys šimtai egzempl. išspausdinta
iš Karo Archyvo VIII ir IX tomų

ZENONAS IVINSKIS

DURBĖS KAUTYNĖS 1260 M. IR JŲ POLITINIS VAIDMUO

Žemaičių karai su vokiečiais 1256—1270 m. laikotarpyje

I. Įvadas. Tyrinėjimo būklė — literatūra ir šaltiniai

Durbės kautynių reikšmė. Straipsniai apie jas ir monografijos iš to laikotarpio. Tųjų kautynių šaltiniai (kronikos, analai, nekrologijos, vėlybesnės kompiliacijos). Eilėtosios Livonijos kronikos vertė. Dusburgo kronikos patikimumas.

II. Lietuvių santykiai su Prūsų ir Livonijos Ordinu ir jų pavergtoms tautomis iki 1256 metų

Kalavijuočių prisijungimas prie vokiečių Ordino Prūsuose. Livonijos Ordino kovos su žiemgaliais. Pastangos okupuoti Kuršą (Balduinas de Alna, Vilhelmas de Sabina). Lietuvių žygiai Kurše. Ordino ir vyskupo dalybos Kurše (Ceklis, 1253 m.). Klaipėdos pilies įkūrimas. Jos reikšmė Ordino susisiekime tarp Prūsų ir Livonijos. Vokiečių Ordino kovos su pagonimis Prūsuose. Sambijos okupacija ir Karaliaučiaus įkūrimas.

III. Žemaičių kovos su vokiečiais 1256—1259 m.

Žemaičių žemės santykiai su Mindaugo valdžia. Karaliaus donacijos Ordinui. Pradžia Žemaičių karų su vokiečiais. (1256 m. žygiai). Žemaičiai ir Kuršas. Vokiečių žygis į Žemaičius 1256 m. rudenį. Burchardo von Hornhausen politika. Mindaugo 1257 m. donacija ir pažiūros į ją. Žemaičių laimėjimas prie Klaipėdos 1257 m. Dviejų metų taika (1257—59). Taikos motyvai ir pasirengimas tolimesnei kovai.

IV. 1259—1260 m. žygiai Kurše ir Žemaičiuose

1259 m. donacija ir naujos Georgenburgo pilies pastatymas. Jos lokalizacija. Georgenburgo reikšmė. Kautynės prie Skuodo (1259 m.). Jų eiga. Žemaičių žygis į Kuršą 1260 metų gale. Aukštaičių dalyvavimo klausimas. Burchardo kontraakcija. Žiemgalių sukilimas. Dobės pilies pastatymas ir žemaičių žygis ją sugriauti. Žemaičių pilis prieš Georgenburgą. Naujas vokiečių karo planas. Jėgų mobilizacija Prūsuose (H. Botelis). Piligrimai ir kryžiaus karo akcija. Jėgų mobilizacija Livonijoje. Ordino santykiai su vyskupais. Vokiečių kariuomenės žygis. Lietuvių pasitraukimas nuo Georgenburgo į Kuršą. Žemaičių — lietuvių pasirengimas karui. Kariuomenės skaičius. Mindaugo santykiai su Žemaičiais. Aukštaičių dalyvavimas kautynėse.

I. Įvadas. Tyrinėjimo būklė — literatūra ir šaltiniai

Kiekviename, berods, savo istorijos šimtmetyje lietuviai turėjo didelių ir įspūdingų militarinių laimėjimų. Pav., XVII amž. pradžioje (1605 m.) ties *Kirchholmu* (Salaspiliu) Lietuvos lauko etmonas, Jonas Karolis Chodkevičius, Europos nustebimui, su 3.800 kariuomenės sumušė švedų Karoliaus IX-jo 14.000 kariuomenę. XVI amž. lietuviai ne kartą sėkmingai kovėsi su Maskva. Steponas Batoras laimingai vadovavo Lietuvos-Lenkijos karuose dėl Livonijos; bet ir vieni lietuviai suduodavo rusams stiprių smūgių. 1514 m. Lietuvos kariuomenė, Konstantino Ostrogiškio vadovaujama, su 25.000 kareivių sumušė prie *Oršos* 80.000 Maskvos kariuomenę, o 1564 m. sėkmingai nugalėjo rusus prie *Ulos*. XV amžiuje visų kautynių centre, neskaitant kitų pasisekimų, stovi *Tannenbergas*. XIV-sis amžius yra lietuvių permanentiškų kovų su kryžiuočiais šimtmetis. Jis susideda iš sėkmingų partizaniškų ir nepertraukiamų karų, kuriuose lietuvius laimė dažnai neapleidžia. XIII-jo amžiaus lietuvių laimėjimų centre neginčija-

mai stovi *Durbės* kautynės. Tiesa, jaunos valstybės pirmasis šimtmetis duoda ir daugiau žymių pergalių. 1936 m. rudenį, 700 metų jubiliejaus proga, buvo išpopuliarintos *Saulės-Šiaulių* kautynės (1236. IX. 22). Bet tai buvo tik pirmas didesnio masto kryžiaus karas ir pirmas stambesnis susijungusios Lietuvos militarinis pasisekimas. Jubiliejaus proga jau buvo minėta, kad Saulės-Šiaulių kautynės nėra didžiausias lietuvių XIII-tojo amž. laimėjimas[1]). Be to, anroje to šimtmečio pusėje, lietuviai turėjo irgi stambių pasisekimų: vieną — *Ezelio* (Saremos) saloje (1270 m.), kitą — prie *Ašeradės* (1279 m.)[2]). Sprendžiant iš pačių kautynių eigos ir jų padarinių, Durbės kautynės tačiau palieka didžiausias lietuvių laimėjimas XIII amž. Jei apie Saulės-Šiaulių laimėjimą sukaktuvių proga buvo, palyginti, ne mažai rašyta[3]), tai apie Durbės kautynes, galima sakyti, specialioje literatūroje iki šiol beveik nieko nėra. Apskritai, XIII-jo amžiaus kiti karai buvo lyg ir užmirštami. Visada visų istorikų didelis dėmesys buvo kreipiamas į Tannenbergą. Lietuviškai jis irgi daug kartų akcentuotas 1930, Vytauto Didžiojo, jubiliejiniais metais[4]). O Durbės kautynės yra XIII-jo amž. Tannenbergas. Savo nepaprastais padariniais, Livonijos ir Prūsų tautų dideliais sukilimais, jos iš pamatų ištisą dešimtmetį drebino Ordino galybę. Durbės kautynės turi sprendžiamos reikšmės ir Žemaičių istorijoje. Sukilusių prūsų kovos su kryžiuočiais atitraukė, be to, kuriam laikui Ordino pastangas nuo Lietuvos. Lietuvos Kunigaikštystė labiau sutvirtėjusi, po Traidenio ir Vytenio valdžia, stojo į dviejų amžių kovą. Nė vienos kautynės Ordinui neturėjo tokių baisių padarinių XIII-me ir XIV-me amž., kaip Durbės kautynės. Tad verta ir į jas atkreipti dėmesio.

Lietuviškai apie Durbę yra rašęs *dr. J. Šliūpas*, norėdamas pažymėti, kad tų kautynių vieta buvusi tarp Darbėnų ir Senosios Impilties — Nausėdai[5]). Prieš jo argumentus iškėlė pačių šaltinių žinias trumpoje santraukoje gyd. *L. Kenstavičius*[6]). Ant Eilėtosios Livonijos kronikos pagrindo Durbę aprašė kan. *Pr. Žadeikis*[7]). Truputį yra rašę latviai[8]); atskirus

---

[1]) *Ign. Jonynas*, Kautynės netoli Saulės, „Lietuvos Aidas", 1936 m. Nr. 442 (IX. 26). *Z. Ivinskis*, Saulės — Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė, (atsp. iš „Karo Archyvo", t. VII) 1936, 43—45 p.

[2]) *Reim* eil. 7769—7961; 8281—8514.

[3]) Iš viso lietuviškai dvi stambios studijėlės ir keliolika straipsnių-straipsnelių.

[4]) *Z. Ivinskio*, Vytauto Didžiojo darbų ir jo periodo bibliografijoje, „Athenaeum", II (1931), Nr. 1, 105—111, 126—134 p. buvo sužymėta apie Tannenbergą įvairiomis kalbomis 110 knygų bei straipsnių, neskaitant smulkučių straipsnelių. Lietuviškai tuo klausimu yra 8 atskiri didoki straipsniai.

[5]) *Dr. J. Šliūpas*. Dėl 1260 metų mūšio pas Durbą, „Lietuvos Aidas", 1930 m. Nr. 149 (930 Nr.).

[6]) Dr. *L. Kenstavičius*, Lietuvių laimėjimas prie Durbės, „Židinys", 1934 m. Nr. 3 (t. XXIV), 293—295 p. Yra tai jo 17-kos psl. mašinraščio in folio darbo apie Durbę santrauką. Autorius buvo malonus savo darbą atsiųsti. Šioje vietoje jam nuoširdžiai dėkoju.

[7]) *Pr. Žadeikis*, Istoriškasis Žemaičių mūšis su Livonijos Ordinu ties Durbe, „Naujoji Romuva", 1931 m. Nr. 28.

[8]) *A. Grins, J. Juškevičs, E. Waldemars* davė atskirus straipsnius paprastoje periodikoje (žiūr. bibliografiją).

straipsnelius užtinkame vokiškai[9]), be specialesnių kautynių istorijos tyrinėjimų. Tiesa, XIII-tojo amžiaus Lietuvos, Livonijos bei Prūsų ordino monografijose įvairiais klausimais yra paliesta ir žemaičių karai su vokiečiais, taip pat ir Durbės laimėjimas. Plačiai ties šituo klausimu sustojo *Albertas Ludvikas Ewaldas* savo šaltiniais gerai dokumentuotame veikale „Die Eroberung Preussens durch die Deutschen" (t. III, 1884). Nesekdamas tradiciniu *J. Voigto* Durbės kautynių atvaizdavimu (Geschichte Preussens, t. III, 181), jis davė naujų samprotavimų. Paliečia šitą klausimą savo specialiuose darbuose vienu ar kitu atžvilgiu *Phil. Schwartzas, A. Sjögrenas, Er. Chudzinskis, J. Latkowskis, R. Krumbholtz, Th. Kallmeyeris*[10]), *E. Bonnell, St. Zajączkowskis* ir kt., bet vis su šiokiomis tokiomis klaidomis ar netikslumais.

Lietuvių žemaičių kovas su vokiečių ordinu Mindaugo laikotarpyje pirmas plačiai nušvietė savo disertacijoje *dr. J. Totoraitis*, „Die Litauer unter dem Könige Mindowe" (1905). Tuos karus įstatė į tinkamus vidurinių amžių istorijos rėmus savo veikale („Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje", 1934) *dr. J. Stakauskas.* Jis ypač užakcentavo tų Vakarų Europoje organizuojamų prieš Žemaičius kryžiaus karų reikšmę Inocento IV-jo ir Aleksandro IV-jo laikais. Tačiau, bendrai paėmus, Durbės kautynės XIII-jo amžiaus Pabaltės istorijoje nėra dar tinkamai užakcentuotos ir jų reikšmė plačiau nenušviečiama. Pav., *H. Delbrücko* veikale „Geschichte der Kriegskunst" (III, 1923, 399 p.) apie jas yra pasakyta vos vienas sakinys, *T. Korzono* veikale iš viso nėra nieko[11]). Nepažįsta Durbės kautynių jokie leksikonai bei enciklopedijos. Net toki plati lenkų „Wielka encyklopedja powszechna ilustrowana", lygiai taip pat, kaip ir didžiulis „Slownik geograficzny" vienu sakiniu perdėm klaidingai pažymi, kad, prie 1263 m. Ordino pastatytos Durbės pilies, 1264 m. buvę vokiečiai lietuvių sumušti[12]). Tik naujoji latvių enciklopedija („Latviešu Konversacijas Vardnica") yra įdėjusi atskirą straipsnelį „Durbes kauja"[13]).

Specialiau atskirai nėra dar tyrinėtas Žemaičių kovų laikotarpis nuo 1256 metų. Jo kulminacinį punktą sudaro Durbė. Nors remiantis ir visiems prieinamais ir tais pačiais žinomais XIII-jo amžiaus istorijos šaltiniais, bet atsidėjus tyrinėjant, galima dar duoti naujų problemų bei naujų aspektų XIII-jo amžiaus pusės lietuvių kovoms su vokiečiais. Šis tyrinėjimas, tąsa studijėlės apie Saulės-Šiaulių kautynes, nėra surištas su jokiu jubiliejiniu minėjimu. Durbės kautynių reikšmė bus stengiamasi blaiviai nušviesti,

---

[9]) *O. Kienitz, E. Pabst* rašė darbus 1857 m. žurnale „Inland" (žiūr. bibliogr.).

[10]) Tikslesnius bibliografinius nurodymus žiūr. literatūros sąraše. Kiti autoriai, irgi minėjusieji Durbės kautynių įvykius ir faktus, yra suminėti prie progos tekste.

[11]) *T. Korzon*, Dzieje wojen i wojskowości w Polsce, t. I (1923) įtraukė lietuvių kovas su kryžiuočiais nuo 1386 metų. XIII-tasis ir XIV-tojo amž. Gedimino ir Kęstučio gadynė yra visai nerespektuota.

[12]) Wielka encykł. powsz. ilustr., t. XVII (1896), p. 340. Słownik geograficzny t. II (1889), p. 229.

[13]) *E. Zalitis*, Latv. konv. vardn., III (1928—29), sk. 6080—82.

įterpiant tą laimėjimą į XIII-tojo amž. lietuvių karų rėmus. Gilinsimės ne vien tik į kautynių detales, bet duosime ir platesnę lietuvių-vokiečių to meto santykių bei karų bazę, nes kitaip liktų pakankamai nesuprastos nei Durbės kautynių priežastys, nei jų pasėkos. Durbės kautynių vardu čia atvaizduosime visą žemaičių karų su vokiečiais laikotarpį iki 1270 m. Žinoma, visas mokslo medžiagos aparatas bus sukoncentruotas apie pačias kautynes — Durbę[14]).

Š a l t i n i u o s e Durbės kautynės yra nepalyginti geriau ir tiksliau užfiksuotos negu 24 metai prieš tai įvykusios Saulės-Šiaulių kautynės. Jei apie anų kautynių eigą teturime vos vienintelį ir apdarkytą Eilėtosios kronikos šaltinį, tai apie Durbės kautynes ir svarbiausius aplink jas vykusius faktus turime geresnius aprašymus toje pat *Eilėtoje kronikoje* ir pas Prūsų Ordino kronistą *Dusburgą.* Dusburgo kronikos faktus iš lotyniško teksto į vokišką rimą išvertė eilėtai XIV a. *Nikalojus Jerošinas* (SrPr I 425—25). Vėliau tos žinios buvo panaudotos platokoje redakcijoje metraštyje, vadinamame *„die ältere Hochmeisterschronik“* (SrPr III, 562 p.); trumpiau ir su netikslumais kautynių faktas buvo paminėtas vokiečių ordino kronikoje (*„Chronik des Ordens“*, SrL I, 858 p.). Be to, dar yra visa eilė smulkesnių versmių, trumpų analų bei kronikėlių, kuriose šis įvykis buvo kokiu nors posakiu pažymėtas. Durbės kautynes mini Sambijos kanauninko (*Canonici Sambiensis)* „Epitome gestorum Prussie“ (SrPr I 283), Diunamundės (Daugavgryvos) kronikėlė (*„Chronicon Dunamundense“*, SrPr II 141), fragmentas vienos eilėtos Prūsų kronikos (*„Kurze Reimchronik von Preussen“*, SrPr II, 5 p), kurioje pirmoje eilėje naudotasi Dusburgu; mini jas ir Hermano *Wartbergės* kronika, kuri taip pat nauja nebepasako (SrPr II, 41 p.). Į pagonių pergalę atkreipia dėmesio Peplino vienuolyno analai (*„Annales Pelplinenses“*, SrPr I 270), berods, Ronneburgo analai („Annales Ronneburgenses“, SrPr II, 144 p.), kurie yra restauruoti iš M. Strijkauskio netobulų ir pilnų klaidų ištraukų. Šias dideles kautynes yra pažymėję savo kronikose ir kiti vokiečių ordino arba jų žemių (Prūsų-Livonijos) kronistai, pav., randame jas taip pat paminėtas Torno analuose (*„Annales Thorunenses“*, SrPr III, 60 p.), trumpuose prūsų analuose, kuriuos leidėjai pavadino „Kurze Preussische Annalen“ (SrPr III, 3 p.). Paprastai vėlesnieji kronistai iš senesnių analų bei kronikų ankstyvesnius įvykius nukopijuodavo arba juos įterpdavo į savo vėlybesnius metraščius. Kadangi tie visi šaltiniai labai trumpai tepažymi patį faktą, mums nieko naujo ir reikšmingo nebepasakydami, tai apie jų s a n t y k i u s vieno su kitu ir p r i k l a u s o m y b ė s ryšius čia nekalbėsime[15]).

---

[14]) Malonu grįžti prie tos temos, kuria prieš dvyliką metų buvau rašęs referatą pirmoms universitetinėms seminaro pratyboms (Kova ties Durbe ir didysis prūsų sukilimas). Žinoma, iš ano pirmojo istorijos darbo nedaug kas čia bebuvo sunaudota.

[15]) Žiūr. *M. Toeppen,* Geschichte der Preussischen Historiographie. Berlin 1853. Livonijos versmių santykiai yra nustatyti kritiškame darbe *K. Höhlbaum,* Beiträge zur Quellenkunde Alt-Livlands. Dorpat 1873. Trumpai *Ottokar Lorenz,* Deutschlands

Bet ne vien tik Vokiečių Ordino žemių istoriografijoje šis įvykis buvo užfiksuotas. Jį mini, pav., XV-tojo amžiaus Liubekiečio Detmaro kronika (SrPr III, 60 p.) ir tolimesnių kraštų šaltiniai, pav. *Annales s. Rudberti Salisburgenses* (Zalcburgo analai), rašyti XIII amžiuje (SrPr I, 252 p.), taip pat *Annales Sancrucienses* (SrPr I 250) rašo, kad 1260 m. vokiečių Ordinas turėjęs didelių nuostolių kovose su totoriais. Ir žinomoji čekų *Otokaro eilėtoji kronika,* visai panašiai kaip Zalcburgo analai, kalba apie kryžiuočių ir lenkų laimėjimą prieš totorius (SrPr II, 250 p.). Kadangi tuo pačiu laiku buvo skelbiama kryžiaus karai prieš totorius, tai šitie įvykiai galėjo būti supainioti[16]).

Viduriniais amžiais vienuolynuose ir kitose panašiose institucijose buvo vedamos nekrologijos. Tai buvo sąrašai dienų, pačių metų nepažymint, kuriomis reikėdavo bažnyčioje ar vienuolyne, kuriam nekrologija priklausė, atšvęsti keno nors mirtį ir melstis už jo sielą[17]). Tokios nekrologijos buvo vedamos ir vokiečių Ordino įvairiose žemėse, išmėtytose po visą vadinamąją Šventosios Romos imperiją. Keturiose nekrologijose yra prie atitinkamos dienos (liepos 13—14 d.) padaryti atitinkami pažymėjimai. Pagal M. Strijkauskio lenkiškas ištraukas restauruotame *„Necrologium Ronneburgense"*, šis faktas lieka iškraipytas, nors ir yra jis pažymėtas prie liepos 13 d. (SrPr II, 148 p.). Tiksliau jis yra pažymėtas Altenbieseno nekrologijoje *(Necrologium Altenbiesanum,* Sr Pr II, 41 p. pst. 3) ir vokiečių Ordino *Berno nekrologijoje* (SrPr III, 60 p. pst. 2). Vokiečių Ordino nekrologija Lucernos kantone (Šveic.) Hizkirche (SrPr II, 60 p. pst. 2) taip pat prie liepos 13 dienos pažymi šią kryžiuočių nelaimę Livonijoje. Gal tokių pažymėjimų yra ir daugiau kitose nekrologijose, kurių be galo daug buvo anais laikais gaminama[18]), bet ir žinomųjų žinios, išskyrus Altenbieseno nekrologiją, nedaug nauja mums suteikia.

Ir vėlesnieji kronistai, naudodamiesi senais metraščiais, stengdavosi apie praeitus šimtmečius prikompiliuoti žinių. Pav., Durbės kautynes mini žinomas lenkų kronistas *J. Dlugošas,* neteisingai iškreipdamas vietą *(Durom)*[19]). Iš XVI-tojo amžiaus kronistų visiškai sudarkytą Durbės kautynių aprašymą yra davęs *Simonas Grunau*[20]). Šitoje vietoje jo kronikos leidėjo M. Perlbacho žodžiai, kad jis yra „biaurus istorijos falsifikatorius" („mon-

---

Geschichtsquellen im Mittelalter. Berlin [2]1877, II, 190—221. Be to, *Scr. rer. Prussicarum* leidėjai, spausdindami Prūsų Ordiną liečiančias versmes, yra davę tuo klausimu vertingų nurodymų.

[16]) *PUB* I, 2. 51 p. nr. 59; 55 p. nr. 61; 73 p. nr. 82. *LUB* I sk. 451 nr. 355. Plg. *J. Stakauskas.* Lietuva ir Vakarų Europa XIII amž., 1934, 171 p.

[17]) *W. Wattenbach,* Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, I (1904), 69 psl.

[18]) *A. Potthast,* Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters, II (1896) 807—842 p.

[19]) *J. Długosz,* Opera Omnia, t. XI (Historiae Polonicae libri XII), 1873 (ed. Przezdziecki). 379 p.

[20]) *Simon Grunau's* Preussische Chronik, hgg. v. M. Perlbach, I (1876), 255 p.

ströser Geschichtsfälscher") aiškiai pasitvirtina[21]). Be reikalo J. Yčas stengėsi atstatyti S. Grunau pasitikėjimą[22]). Jo žiniomis nekritiškai yra daug pasirėmęs *Lukas Davidas,* kurio kroniką su savo pastabomis išleido *E. Hennig'as*[23]). Iš vėlybų XVI-jo amžiaus galo kronistų Livonijoje minėtinas *Balthasaras Russow'as* († 1600), kuris Durbės kautynes nukėlė ketverius metus vėliau 1264 m. (SrL II, 19 p.). Beveik tas pačias žinias paduoda, tik su dar didesniais netikslumais, *Dionysius Fabricius* savo lotyniškoje, Salaspilio kautynių nugalėtojui, Jonui Jeronimui Chodkevičiui dedikuotoje kronikoje (SrL II, 451—452 p.). Neaplenkė jų savo istorijose, kad ir su įvairiais netikslumais pačias kautynes aprašydami, *Mor. Brandis, Th. Hiärnas* (Monumenta Livoniae antiquae, t. I, III, 1835, 1840). Paprastai juo kronikos yra vėlesnės, juo jos turi tendencijos patiekti platesnius aprašymus.

Reikia pažymėti, kad Lietuvos metraštis, net jo plačiausioji redakcija, Bychovco kronika, nieko mums nepaduoda apie šį lietuvių karą su vokiečiais. Ir rusų kronikos tyli. Tik *M. Strijkauskis,* pasinaudodamas Dusburgo kronika, kurią jis pats pažymi, yra aprašęs šį laimėjimą[24]). Trumpiau ją lotyniškoje redakcijoje paduoda *A. Kojalavičius* savo istorijoje, išmesdamas Dusburgo pažymėjimą, kad keli lietuviai vijęsi po kautynių šimtą priešų ir t. t.[25]).

Čia išskaičiuota, tur būt, dar ne visos kronikos bei metraščiai, kuriuose krikščionys minėjo lietuvių Ordinui duotą smūgį. Pasirausius po „Monumento Germaniae" ir kitų šaltinių leidinių rinkinius, reikia manyti, būtų galima aptikti dar kokių nors analų. Jie, žinoma, padidintų skaičių šaltinių apie kautynes, bet n a u j o s medžiagos vargu besuteiktų. Tiesa, dar reikia paminėti, kad iš 1260 metų antrosios pusės turimt popiežiaus Aleksandro IV-jo bulių, energingai raginančių į kryžiaus karą prieš pagonis. Bet jose be bendro pobūdžio posakių, kad jis, pav., vos galįs nuo ašarų susivaldyti, konkretesnių davinių nėra[26]).

Iš visos tos šaltinių apžvalgos matome, kad, nežiūrint jų didoko skaičiaus, plačių Durbės kautynių aprašymų juose neberandame. Trumpos, analistinio pobūdžio, beveik tais pačiais žodžiais besikartojančios, žinutės

---

[21]) Ten pat įvado VI p.

[22]) *J. Yčas,* Simono Grunau XVI amžiaus kronisto reikalu, atsp. iš „Švietimo Darbo", 1922 m. Nr. 3—6, 63 psl. Tai yra parafrazė Yčo disertacijos: Der Chronist Simon Grunau im Wandel der Jahrhunderte (Diss. Königsberg, 1920, 138 psl. in 4° mašinr.).

[23]) *M. Lucas David,* Preussische Chronik, hgg von E. H e n n i g, IV (1813), 29—35 p. Žiūr. Liet. Encikl. VI t., sąs. 2 *Z. Ivinskio* strp. „David L.".

[24]) *M. Stryjkowski,* Kronika polska, litewska, żmódzka etc., I (1846), 260 p.

[25]) *A. W. Koialowicz,* Historiae Litvanae, pars prior, 1650, 100—101 p.

[26]) „Vix absque lacrimis meditari vel audire possumus, quod pro fidei negotio in Liuonie ac Pruscie partibus sub expensis innumeris ordinis hospitalis sancte Marie Theutonicorum et infinitis angustiis ad dei gloriam magnifice iam promoto plurimi ex fratribus ipsius ordinis per manus infidelium crudelissime sunt occisi". (PUB I, 2 p. 100 nr. 110). Paskui iš eilės 4—6-se laiškuose kartojasi tas posakis kaip popiežių bulių arenga (PUB I, 101 p. sqq.).

„Dimicatum est aput Durben...“ (Canonicus Sambiensis, Chronicon Dunamundense), *„fuit magnum bellum“* (Annales Thorunenses), *„was oc grot strid in Curlande“* (Detmar) pakartoja tik patį faktą. Vėlybesnėms kronikoms, kurios yra rašytos jau du, trys šimtmečiai po kautynių, kaip Dlugošas, Grunau, Lukas Davidas, Fabricius, Strijkauskis, Kojalavičius, negalima priskirti mokslinės reikšmės. Žinoma, jei kuris nors iš jų būtų panaudojęs kokią nors jau dabar p r a ž u v u s i ą kroniką, kurioje būtų aptikęs patikimų duomenų apie mums rūpimus įvykius, mes galėtumėm tokia vėlyba kronikine kompiliacija pasinaudoti. Taip yra, pav., su XVI-jo amžiaus Dancigo kronisto K. Schützės kronika. Jeigu jis nebūtų iš eilėtosios Wygando Marburgiečio kronikos originalo į savo metraštį plačiai įtraukęs Pilėnų gynimo aprašymo, tai mes apie šitą herojišką lietuvių kovų epizodą ir jų vadą (Margirį) nieko nežinotume ir laikytume tai paprastu bei monotonišku pilies sudeginimu ar išgriovimu, kurių XIV-me amž. daug pasitaikydavo. Mūsų vėlybesnieji kronistai remiasi ankstyvesniais metraščiais. Todėl iš viso to versmių skaičiaus tik d u š a l t i n i a i, kurie nušviečia Durbės ir kitų prieš ją ir po jos vykusių kautynių e i g ą, mums labiausiai rūpi. Tai yra Eilėtoji Livonijos kronika, kurioje apie pačias kautynes yra 95 eilutės ir bendrai apie 1256—70 m. kovas, su įvykiais Livonijoje ir Prūsuose, beveik 4000 eilučių[27]). Dusburgo kronikoje rūpestingai buvo žymimos kautynės. Lietuva kronistas pradeda domėtis tik nuo 1283, kada jau skaitėsi baigta prūsų giminių okupacija. Tada Dusburgas savo kronikoje užrašė *„Explicit bellum Prussie. Incipit bellum Lethowinorum“* — pasibaigus karams su prūsais, prasidėjo — su lietuviais. Bet vis dėlto 1260 m. kovos aprašymas yra, palyginti platus[28]); tik nei prieš tai, nei po kautynių nėra daugiau žinių apie žemaičių žygius. Jos keliolikai metų nutrūksta.

Eilėtoji Livonijos kronika ir Dusburgo metraštis yra vėlybesnės istoriografijos pagrindas mūsų klausimui. Tik iš jų dviejų paprastai v i s i sėmė žinias, kas tik rašė apie žemaičių ir lietuvių kovas su Ordinu Mindaugo valdymo pabaigoje. Tais dviem metraščiais ir čia teks nuolat operuoti. Todėl reikia nustatyti tų dviejų kronikų vertę, jų patikimumą, autorių atstumą nuo aprašomųjų įvykių.

Apie Eilėtosios Livonijos kronikos nežinomą autorių galima tik tiek pasakyti, kad jis yra buvęs Livonijoje, aiškus šalininkas, ne vyskupų, o Ordino. Nuo 1260—70 metų jis yra aprašomųjų įvykių amžininkas ir daugelio jų, tur būt, liudininkas. Jis dalyvauja įvairiuose karo žygiuose, plačiai juos aprašo ir apskritai domisi militarinio pobūdžio veiksmais[29]). O karą

[27]) *Reim* eil. 5583—5678 (Durbės kautynės). *Reim* eil. 4085—7994.

[28]) SrPr I p. 95—98 (cap. 83, *84, 85, 86, 87).

[29]) *Z. Ivinskis,* Eilėtoji Livonijos kronika ir jos autentiškumas, „Židinys“, 1936 m. Nr. 10, p. 295 sqq. (atspaud.). Ten yra nurodyta visa kita literatūra *(G. Berkholz, Leo Meyer, C. Schirren, Th. Kallmeyer, Fr. Pfeiffer, Wachtsmuth, R. Lindner, P. Ecke, Wilh. Meyer, V. Bilkins).* Čia patiekiu savo straipsnio svarbiuosius duomenis trumpame résumé. Kas buvo minėta strp. apie Saulės - Šiaulių kautynes (Karo Archyvo t. VII) čia nebekartojama.

jis taip mėgsta, kad neretai nesusilaiko nepagyręs pagonių narsumo. Bet Eilėtoji kronika yra persunkta tuo viduramžiško dualizmu. Ordino riteriai yra Dievo vaikai (*„gotes kinder“, „gotes knechte“, gotes rittere“, „gotes vrûnde“*), tuo tarpu pagonys, toji *„bose heidenschaft“*, yra: *„gotes viende“* — akli Dievo priešai. Vėl tie patys Dievo kareiviai, Ordino riteriai, yra tikri didvyriai su visomis geromis ypatybėmis, o visa, kas išeina iš pagonių rankų, yra bloga, pikta, nedora[30]). Šitokį dualistinės ir charakteringos viduriniams amžiams pasaulėžiūros elementą, kuris perskrodžia Eilėtąją kroniką visose smulkmenose, visuose aprašymuose, reikia visada turėti prieš akis ją skaitant.

Kronistui ne tiek rūpi n u o s e k l u s įvykių atpasakojimas, kiek pačių faktų apdainavimas. Mažai, pav., jis rūpinasi pačia chronologija, nes tikslios datos sunku piririmuoti, metų ir dienų skaičius būtų reikėję išrašyti žodžiais. Kronikoje taip pat maža tikslios geografijos. Autoriui ne tiek svarbu buvo tiksliai, kurioje vietoje, kada ir keno buvo padarytas koks žygis. Jis mėgsta plačiai aprašyti tik patį v e i k s m ą, apdainuodamas kariuomenių išžygiavimą, jų susitikimą, savųjų raginimus, pačias kautynes ir t.t. Reikia neužmiršti, kad autorius yra sau davęs šiek tiek poetinės laisvės. Todėl negalima kronikos atskirų posakių ir žodžių griežtai imti ir iš jų daryti toli einančias išvadas. Jei, pav., paprastame anale užtenka vienos eilutės kokioms nors kautynėms pažymėti, tai čia autorius duoda bent keliasdešimt eilučių užimantį vaizdą, nes plepėti, rimuoti, pasakoti jis nesigaili. Tie vaizdai, ypač kautynių aprašymuose, grįžta, pasikartoja, jie yra nusakomi tomis pat stilistinėmis formulėmis[31]). Todėl karo žygių aprašymai yra vienas į kitą panašūs. Vis kartojasi pagonių ir vokiečių plėšimas, žudymas, belaisvių išvedimas, žygiavimas, grįžimas... Kadangi ir pačiame gyvenime tie veiksmai monotoniškai turėjo kartotis, tai skaitytojo įspūdis dar labiau lieka sustiprintas. Tokie besikartoją posakiai („Ne vienas didvyris krito iš abiejų pusių...“, „Abiejose pusėse daug pralieta kraujo...“, „Kraujas veržėsi per šarvus“, „Buvo matyti rankas kertant, girdėti kardus skambant...“ etc.), kad ir vaizdingai išreikšti, nieko nauja istorikui nebepasako.

Eilėtosios kronikos autoriui pirmoje eilėje rūpėjo eilėmis ritmiškai išreikšti atskirus įvykių vaizdus, kad lengviau būtų galima kronikos eiles skaityti, dainuoti ir atminti, kas jose parašyta. Jis buvo s u v a r ž y t a s tinkamu galūnių parinkimu[32]). Prieš einančiam rimui pritaikytas žodis ar posakis galėjo vaizdą stiprinti ar silpninti. Dėl šitos pat aplinkybės buvo

---

[30]) Šitokį kronisto dualistinį nusistatymą yra aiškiai užakcentavęs *V. Bilkins,* Petijums par Rimju chroniku, Riga 1935, 11—19 p. Jis yra kroniką, kaip tikrą vidurinių amžių padarą, įstatęs į savo laiko rėmus.

[31]) *Z. Ivinskis,* Eil. Livonijos kronika o. c. p. 296. *Z. Ivinskis,* Saulės — Šiaulių kautynės o. c. p. 20—21. Plačiau žiūr. *P. Ecke,* Die livländische Reimchronik. Diss. Greifswald 1910, p. 54 sqq. *Wilh. Meyer,* Stilistische Untersuchungen zur livländischen Reimchronik, Diss. Greifswald 1912, 46 sqq.

[32]) *P. Ecke,* Die livl. Reimchronik, o. c., 54, 83—93 p.

įnešta į poeziją daug nereikalingų žodžių, kuriais nieko nauja nebepasakoma. Bet su stiliaus elementų analizu negalima per toli nueiti. Jau kronikos teksto paskutinis leidėjas Leo Meyeris yra pastebėjęs, kad autorius niekada sąmoningai nenukrypo nuo teisybės ir negalėjo sau iš piršto išlaužti ar išsigalvoti naujų faktų, kurių jis visai nežinojo. Eilėtosios kronikos autorius visai nepasidavė vykstančioms Livonijoje aštrioms tarpusavio kovoms tarp vyskupų ir Ordino. Savo eilėse daugelyje vietų jis kalba apie dokumentus. Jeigu jų turiniu ir nepasinaudojo, tai bent apie juos žinojo. Be kritusių kovose Ordino riterių sąrašų, jis yra pasinaudojęs, ypač senesniems laikams, kažkokia iki mūsų laikų neišlikusia kronika[33]). Šalia rašytos medžiagos autorius nuo pusės XIII-jo amžiaus, vadinasi, mūsų aprašomajam laikotarpiui, turėjo pasinaudoti kitų pasakojimais ir savo asmenišku patyrimu. Šitų elementų negalima nuginčyti. Kronistas pats buvo įvykių liudininkas arba girdėjo iš neseniai juos pergyvenusių ar mačiusių žmonių. Ne kartą jis pažymi: kaip aš patyriau — „als ich han vernomen" (eil. 6896). Kalbėdamas apie vieną lietuvių pralaimėjimą Livonijoje Mindaugo valdymo pradžioje, jis prideda — pasakojimas apie tai yra man gerai žinomas (eil. 2704). Maždaug nuo 1250—60 metų kronistas aprašo keturių dešimtmečių laikotarpį (iki 1291 m.), kurį jis, atgamindamas savo atsiminimus, galėjo apdainuoti. Jisai rašė, kaip iš antros dalies teksto įvykių galima nustatyti, ne anksčiau kaip 1295—97 metų laikotarpyje[34]).

Tokiu būdu nuo 1250 metų šios eilės pamažu vis tampa tobulesniu ir patikimesniu šaltiniu. Iš kronikos teksto atrodo, kad autoriui daug daugiau faktų buvo žinoma, negu jis savo kronikoje apdainavo[35]). Kronistas rūpestingai išskaitė daugiausia kariško pobūdžio faktus. Čia ja turėsime daug pasiremti, turėdami galvoje, kad poetas-kronistas įnešė į savo metraštį poetiško elemento. Todėl ne vieną posakį negalėsime verbališkai laikyti autentiška tiesa.

Visai kitokio charakterio ir pobūdžio yra antras pagrindinis mūsų šaltinis — Petro Dusburgo metraštis — *„Chronicon terrae Prussiae"* (SrPr I). Apie jo autorių žinome tik tiek, kad jis, kilme iš Duisburgo (Klevėje, Vestfalijos srityje), buvo Ordino kunigas. Todėl jis yra didelis savo institucijos garbintojas, kuri išeina krikščionybės inkarnacija. Visai nematydamas Ordino ydų, Dusburgas su vaikišku naivumu pasakoja apie visus jo darbus. Neminėdamas Ordino riterių tarpusavio ginčų, diferencijų su dvasiškija, apie jo vidaus ir užsienio politiką, kronistas ap-

---

[33]) Kronisto rankose bus buvę *Annales Dunamenses* arba *Annales Rigenses*, o gal ir abu kartu. *Z. Ivinskis*, Eil. Liv. kronika, o. c. 300 p. Puikiai apie tų šaltinių santykius išdėstyta *Const. Höhlbaum'o*, Beiträge zur Quellenkunde Alt-Livlands, Dorpat 1873. Plg. genealoginę (šaltinių kilmės) tablę (iš C. Höhlbaum'o) paimtą pas *O. Lorenz'ą*, Deutschlands Geschichtsquellen o. c. 218 p.

[34]) *R. Lindner*, Zur älteren livländischen Reimchronik. Diss. Leipzig 1891, 74 p.

[35]) Daug pavyzdžių tam teigimui nurodyta *Z. Ivinskio*, Eil. Liv. kronika, o. c. 301 psl.

rašo tik smulkius faktus, faktelius, beveik vis tais pačiais žodžiais monotoniškai paduodamas apie „nedorų" prūsų ir lietuvių karus su kryžiuočiais. Jų ranka, sunaikindama pagonių tautą ir vesdama krikščionių Bažnyčią prie pergalių ir triumfų, Apvaizda Prūsuose atlikusi nepaprastai puikų darbą[36]). Tai yra kronikos pagrindinė tema, svarbiausioji veikalo idėja. Kaip savotiškai sukonkretėjęs buvo supratimas karo su pagonimis, rodo kronikos pirmoji dalis, kurioje aprašyti dvasios ir kūno ginklai, ir pav., skydas Dusburgui reiškia tikėjimą, kardas — gerus darbus, ietis — gerą valią, šarvai — teisybę, lankas — paklusnumą ir t.t.

Kronisto aprašoma vokiečių ordino istorija Prūsuose apima daugiau kaip šimtą metų (iki 1326). Jeigu Dusburgas ir ilgai gyveno, tai jis galėjo būti tik nedidelės dalies įvykių liudininku. Kadangi jis savo kroniką baigė apie 1326 metus, tai jis negalėjo gerai pažinti prieš 70—60 metų, t. y. 1256—1270 metų laikotarpyje įvykusių faktų. Jis pats sako, kad kronikoje nedaug tėra, ką jis pats matė[37]). Kaip oficialus Prūsų Ordino kronistas, jis iki 1283 m. domėjosi ypač intensyviomis kovomis tarp kryžiuočių ir senprūsių, antruoju jų sukilimu. Kryžiaus karų akcija prieš žemaičius ir jų intensyvios kovos su Livonijos kryžiuočiais išėjo iš jo dėmesio centro. Tik dėl to, kad 1259—1260 m. abiejų Ordino šakų buvo bendrai veikiama, jisai plačiau paminėjo Lietuvą ir Livoniją liečiančius įvykius.

Kad Dusburgo kronikoje yra daug tendencijos ir partiškumo, aiškiai matyti iš kiekvieno lapo. Pagonių laisvės meilei, jų drąsumui ir karžygiškumui jis neturi supratimo, nes nėra nė pusės žodžio apie tai taręs. Priešingai, į juos kronistas žiūri su didele panieka, jų darbai jam yra nedori, klastingi[38]), o jie patys Belialio vaikai[39]). Karas su tais pagonimis jam yra šventas. Tie kariai, kurie žūva tokiame kare yra tikri kankiniai, ir ne kartą jų sielas kas nors matė stačiai einant dangun[40]). Tokių stebuklų Dusburgo kronikoje yra labai daug[41]). Dieviški asmens ir šventieji gyvai dalyvauja kovoje už krikščionybę, Kristus nuo kryžiaus laimina kovojančius, o miru-

---

[36]) Plg. *Max Toeppen*, Geschichte der Preussischen Historiographie. 1853, 8 p. Pats naujausias darbas, kuriame Dusburgas yra įstatytas į savo laiko istoriografijos rėmus, *Helmut Bauer*, Peter von Dusburg und die Geschichtsschreibung des Deutschen Ordens im 14. Jahrhundert in Preussen. Berlin (Historische Studien, Heft 272), Berlin 1935 p. 39 sqq. Ten nurodyta svarbiausia literatūra.

[37]) „Pauca, que vidi, alia que audivi ab his, qui viderunt et interfuerunt, cetera, que relacione veridica intellexi".

[38]) *Dusb.* (SrPr I) 106 p. (cap. 102 — *„Prutheni in malicia sua obstinati"*), 106 p. (cap. 103 — prūsų *„malicia"); 109 p. (cap. 112 — „malicia Sambitarum")*.

[39]) *Dusb.* (SrPr I) 102 p. (cap. 95 — *„Fili Belial"*); 108 p. (cap. 110 — *dyabolus); 115 p. (cap. 130 — Pruthena filia Belial")*. Kiti duomens žiūr. *H. Bauer*, Peter von Dusburg, o. c. 51 p. Bendrai apie vidurinių amžių krikščionių pažiūras į pagonis *Z. Ivinskis*, Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva, atsp. iš „Athenaeum", t. IV (1933) 6—9 p.

[40]) *Dusb.* (SrPr I) 98 p. (Cap. 87 — vizija apie pas Durbę kritusiuosius krikščionis, einančius į dangų), 100 p. (Kritusiųjų krikščionių Prūsuose sielos turinčios be jokios skaistyklos dangun patekti), 101 p. (plg. cap. 281, 360).

[41]) *Dusb.* (SrPr I) p. 90, 95, 97 (cap. 85), 98 (cap. 86), 101 (cap. 92), 107 (cap. 103), 112 (cap. 121), 113 (cap. 123) pusl.

siųjų skaisčios sielos skrenda balandėlio pavidalu [41a]). Riterių šventas uždavinys yra kardu eiti prieš pagonis, nes Dievas ir pats velnias betarpiškai suinteresuoti šita kova, o pagonys yra tik paskutiniojo valios vykdytojai.

Dusburgo kronikoje prieš Ordiną nukreiptų žinių negali būti. Dedikuodamas savo kūrinį vyriausiam magistrui Werneriui von Orseln, ta proga jis pareiškė, kad did. magistras galįs braukti ir taisyti visa tai, kas Ordino galvai nepatiktų, ar atrodytų nereikalinga [41b]). Jeigu gi Dusburgo metraštis greit buvo atiduotas Nikalojui Jerošinui versti rimuotomis eilėmis į vokiečių kalbą, vadinasi, jis visur sutiko su oficialiąja Ordino politikos linija [41c]). Šias trumpas pastabas reikia turėti galvoje vertinant du pagrindiniu Durbės ir kitų to laiko Žemaičių karų šaltinius. Čia iškeltieji teigimai ir atskiros tezės daugumoje konkrečiai pasitvirtins atskirus įvykius aprašant.

Kiti šaltiniai, kuriuose trumpiausiai minimi tik pačių svarbiųjų kautynių faktai, nereikalingi tokio vertinimo. Ir Jerošinas beveik nieko daugiau nepasako už Dusburgą, kurį jis šiaip kartais papildo, ypač rimuodamas apie vėlybesnius, savo laikams artimus, įvykius. Jis yra labai brangus paminklas kalbininkui — literatui, bet daug mažiau istorikui [42]). Ypač eiliuodamas XIII-jo amžiaus pusės įvykius, nuo kurių gyveno 80 metų vėliau (Jerošinas savo vertimo darbą dirbo didž. magistro Lutherio von Braunschweig valdymo laiku, 1331—1335), autorius griežtai atpasakoja Dusburgo kroniką. Perduodamas faktus, jis pasitenkina tik poetišku pagražinimu. Jo aprašymuose daugiau vaizdingumo, gyvumo ir aiškumo. Bet tokių papildymų, priedų, naujų faktų, kokius Jerošinas patiekia nuo XIII--jo amž. galo [43]), žemaičių karų laikotarpiui neužtinkame.

Apie senesniąją magistro kroniką *(die ältere Hochmeisterschronik)*, kurioje platokai yra nušviečiami mums rūpimi įvykiai, irgi nieko daug negalima pasakyti. Metraščio autorius rašė 1433—40 m. laikotarpyje, vadinasi 180 metų po įvykių. Kronika yra kompiliacija Eilėtosios Livonijos kronikos, Hermano Wartbergės metraščio. Daugiausiai kronistas ėmė iš N. Jerošino, beveik tris ketvirdalius kronikos [44]). Todėl istoriografinė tos kronikos reikšmė, ypač XIII-jam amžiui, yra nedidelė.

Po šitų įvedamųjų pastabų apie pačius svarbiuosius mūsų šaltinius, pereisime atvaizduoti tą herojišką žemaičių kovų su vokiečiais laikotarpį,

---

41a) *Dusb.* (SrPr I) 101 p. (cap. 91), 167 p. (cap. 281), 193 p. (cap. 360).

41b) Plg. *SrPr* I 8—9 p. *E. Maschke,* Quellen und Darstellungen in der Geschichtsschreibung des Preussenlandes, Deutsche Staatenbildung und deutsche Kultur im Preussenlande, Königsberg i. Pr. 1931, 17—20 p.

41c) Plg. *E. Maschke,* Quellen und Darstellungen o. c. 17, 20—21 p.

42) *Walth. Ziesemer,* Jeroschin und seine Quelle. Diss.. Berlin 1907 (Berliner Beiträge zu germ. und rom. Philologie, germ. Abt. 18, Ebering). *W. Ziesemer,* Die Literatur des deutschen Ordens in Preussen. Breslau 1928. *H. Bauer,* Peter von Dusburg, o. c. 56—59. *O. Lorenz,* Deutschl. Geschichtsquellen o. c. II 195—196 p.

43) Pav., yra praplėsti Dusburgo kronikos III-čios dalies cap. 262, 310, 361 (faktai iš antrojo prūsų sukilimo, kautynės prie Woplauken, lietuvių invazija į Brandenburgą etc.).

44) SrPr III 531 p.

kuriame jie iš eilės, be perstojo (1256—60 m.) turi keturis laimėjimus. Bet pirmiau reikia susipažinti su tais politiniais XIII-jo amžiaus pusės santykiais, kurie susidarė tarp pagonių lietuvių ir ateivių, krikšto skelbėjų — kryžiuočių. Trumpai reikia nušviesti vietinių tautų (kuršių ir žiemgalių Livonijoje ir senprūsių Prūsuose) santykius su savo naujais okupantais. Žinoma, mus interesuos tai tiek, kiek tas turi ryšio su vokiečių karo akcija prieš Žemaičius.

II. Lietuvių santykiai su Prūsų ir Livonijos Ordinu ir jų pavergtomis tautomis iki 1265 m.

Iš dviejų šonų XIII amž. pradžioje, nuo Dauguvos ir Vislos, vokiečiai ėmė kurtis Pabaltėje, pamažu artėdami į Lietuvos ribas. 1202 m. ką tik pastatytoje Rygoje trečiojo iš eilės Livonijos vyskupo rūpesčiu (jo valdžioje) buvo įsteigtas kalavijuočių Ordinas — *„Fratres militiae Christi"*. Už trijų dešimtmečių baltų žemėse buvo įkurtas kitas vokiečių centras prie Vislos. Tai buvo vokiečių Ordinas (*Ordo domus sancte Marie Theutonicorum Ierusolimitanorum*), kuris buvo panašiu tikslu atkviestas į Prūsus. Kad bendra akcija būtų stipresnė ir sėkmingesnė, kalavijuočiai panorėjo prisiglausti prie vokiečių Ordino Prūsuose. Negausingas jų jėgas silpnino kovos su pagonimis ir kiti rūpesčiai[45]). 1236 m. rugsėjo 22 d. nelaimė Saulės - Šiaulių pelkėtoje vietoje pagreitino susijungimą[46]). Kalavijuočių likučiai priėmė kito Ordino rūbus ir regulą. Todėl apie „kalavijuočių" (*„Schwertbrüder"*) Ordiną toliau nebegali būti kalbos. Tiesa, livoniškė šaka gavo atskirą magistrą; atsižvelgiant į vietoje nusistovėjusius santykius ne Ordinas liko krašto šeimininku, bet Rygos arkivyskupas. Kitaip susitvarkė Livonijoje taip pat ir ekonominiai, žemės pasidalinimo (tarp Ordino ir vyskupų) bei administracijos reikalai. Tačiau Livonijos Ordinas tapo viso vokiečių Ordino narys. Ir jei toliau kalbėsime apie „Livonijos Ordiną", tai tuo tik pažymėsime teritoriniu atžvilgiu to paties Ordino dalį, atskirą šaką. Tokiu būdu Ordino žemės tapo išmėtytos: viena jo dalis buvo Prūsuose, kita — Livonijoje. Jas skaldė pavojingų ir nuolat Ordinui labai priešingai nusistačiusių pagonių žemaičių sritis. Pats vakarinis tos žemės kraštas buvo dar kuršių gyvenamas[47]). Tačiau pa-

---

[45]) Plg. *Sim. Sužiedėlis,* Kautynės ties Šiauliais 1236 m., „Athenaeum", t. VI (1935), (atspaud.), 2—9 p. *Ign. Jonynas,* Kautynės netoli Saulės, „Lietuvos Aidas", 1936 m. Nr. 442 (IX. 26), Nr. 444 (IX. 28), Nr. 446 (IX. 29), Nr. 448 (IX. 30).

[46]) *Alfred Büttner,* Die Vereinigung des livländischen Schwertbrüderordens mit dem deutschen Orden. MLG XI (1865), 1. Heft, 52—54 p.

[47]) *A. Salys,* Die žemaitischen Mundarten. Teil I. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets. Diss. Leipzig. Kaunas, 1930 (atsp. iš „Tautos ir Žodžio", t. V), 9—30, 126—130 p. yra patiekęs daug naujų duomenų žinomai (Būgos ir kitų kalbininkų) tezei, kad XIII-me amžiuje dar visas šiaurės — vakarų Žemaičių kraštas (Ceclis) buvo kuršių gyvenamas. A. Salio argumentus bandė griauti *V. Pryšmantas* strp. „Ne kuršiai, bet žemaičiai", „Vairas", 1933 m. Nr. 1, 100—109 p.; Nr. 2, 223—232 p. Klaipėdos krašto šiaurės dalies kuršiškumą ginčijo taip pat *A. Pakarklis,* Klaipėdos

gonys laikė savo įtakoje visą plotą iki pajūrio, jį puldinėjo, persekiojo vokiečius ir visada galėjo trukdyti labai reikalingą abiem Ordino dalim susisiekimą[48]). Sujungti Kuršą su Prūsais nenutraukiamu teritorijos ryšiu, t. y. užimti karingų žemaičių gyvenamą plotą, tapo Ordinui gyvenimo būtenybė. Pradžia atrodė gera. Bet vėliau jis gavo smūgį po smūgio. Nuo XIII-jo amžiaus antros pusės per visą XIV-tąjį amžių ir dar XV-me iki Švitrigailos laikų, žodžiu visą vidurinių amžių galą, jis vargo kovose su karingais lietuviais, resp. žemaičiais, kol pagaliau pats visai suvargo[49]).

Kiekviena Ordino šaka dar turėjo atskirų savo rūpesčių. Livonijos Ordinas kariavo su ž i e m g a l i a i s, ir dar niekaip negalėjo jų tinkamai apvaldyti. Tiesa, negausingas kalavijuočių Ordino būrelis, palyginti, prieš vietinių gyventojų masę, buvo nedidelė jėga, bet jis sugebėjo veikti pagal seną romėnų parolę prieš barbarus „Divide et impera". Ir žiemgalius, atspariausią iš visų Livonijos tautų, vokiečiai sugebėdavo įtraukti į savo sąjungą prieš jų gimines latvius (lietgalius), arba prieš lietuvius[50]). Šitokia vienų su kitais pjudymo politika svetimam ateiviui buvo tol sėkminga, kol neprasiverždavo protarpiais vietinių tautų vienybės ir solidarumo jausmas. Ir taip, pav., 1236 metais ties Saule — Šiauliais vokiečiams pralaimėjus kautynes, namon bėgančius jų likučius žudė žiemgaliai, tuoj kartu su kuršiais sukildami. Beveik visa, ką Ordinas žiemgalių žemėje buvo per keliolika metų laimėjęs, buvo žuvę. Krikščionių valdžion ar įtakon buvo jau patekę ne vien tik rytinė dalis (su Mežotne), bet ir vakarinės žiemgalių sritys[51]). Keliolika metų, iš vokiečių jungo išsivadavę, žiemgaliai gyveno laisvai, kol vėl, atsigavęs vokiečių Ordinas Livonijoje jau po nauju kryžiuočių rūbu, ėmė juos kariauti. Jau prieš tai (1242 m.) didelis Ordino interesų palaikytojas ir rėmėjas, popiežiaus legatas Vilhelmas de Sabina leido jam pasistatyti prie Lielupės (Semigaller Aa) žemupio sau pilį, kur galėtų iš Ry-

---

srities gyventojų tautybė prieš vok. Ordino atėjimą, atsp. iš „Mūsų Žinyno" 1933 m. (Nr. 101), 4—16 p. ir *Fr. C. v. Karpp*, Beiträge zur ältesten Geschichte des Memellandes u. Preussisch-Litauens, (1934), 32—55 p. Tačiau šiaip ar taip iš tos aštrios kontroversijos aiškėja, kad vakarinė Žemaičių dalis šių dienų žemaičių dar nebuvo tada gyvenama.

[48]) Daug faktų iš kiek vėlesnių laikų paduota *Paul Babendererde*, Nachrichtendienst und Reiseverkehr des deutschen Ordens um 1400. Diss. Königsberg 1913, 32—37 p. Plg. *Z. Ivinskis*, Kovos bruožai dėl Žemaičių o. c. 55—58 p.

[49]) Tos pastangos yra šaltiniais remiantis pavaizduotos *Z. Ivinskio*, Kovos bruožai o. c. 1—64 p.

[50]) Palyginti, anksti mes žinome vietinių Livonijos tautų sąjungą su vokiečiais. Pav., 1205 m. lietuvių vadui Svelgaičiui grįžtant iš laimingo žygio prieš estus, atkvietė vokiečius žiemgalių Vestardas (Viestartis). Kartu su rygiečiais žiemgaliai puolė lietuvius (Lethi) ir sumušė (*Hein* p. 21—23). Kentėdamas iš lietuvių krašto puldinėjimus 1208 m. žiemgalių kunigaikštis *(dux)* Vestardas su savo žmonėmis rygiečių ir kalavijuočių raitininkais vėl puola lietuvius (*Hein* 53—54 p.), nuo jų neatsilieka ir lietgaliai. Tais pačiais metais jie plėšia šiaurės Lietuvą (*Hein* 61 p.). Ir toliau paliko lietuvių ir latvių santykiai nedraugiški (*Hein* 106—107 p.). Jie buvo nepastovūs (*Hein* p. 150 sqq.). Plg. *J. Totoraitis*, Die Litauer unter dem König Mindowe. Diss. Freiburg i. Schw. 1905, p. 41 sqq.

[51]) *H. Lowmiański*, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, t. II (1932) 306 p. ir pst. 5.

gos atplaukti laisvai su maistu, nes iki tol Žiemgaliuose valdytą Mežotnės pilį sunku esą išlaikyti[52]). 1250 m. Ordino magistras Andrius von Štirland surengė į žiemgalius didelę žudymo ir naikinimo ekspediciją (*Reim* 3417—50). Negalėdami atsispirti, žiemgaliai pasiūlė Ordinui vėl pradėti mokėti mokesčius ir su juo taikoje gyventi[53]). Ištisus devynerius metus (iki 1259) jie uoliai mokėjo tą duoklę[54]), kol pagaliau žemaičių pasisekimai kovose su Livonijos vokiečiais vėl nepaskatino jų sukilti.

Laimėtame žiemgalių krašte 1251 m. Rygos arkivyskupas ir Ordinas, Vilhelmo de Sabinos ir kitų tarpininkaujami pasidalino (bent teoriškai) žemėmis. Susitaikydamas su Ordinu ir atleisdamas jo padarytas s k r i a u d a s i r n u o s t o l i u s[55]), Rygos arkivyskupas į savo plačią diocezija p r i j u n g i a Žiemgalius. Atskira Žiemgalių vyskupystė, kurios ribos savo laiku buvo stebėtinai toli nukištos *in partibus infidelium*[56]), dėl pagonių lietuvių nuolatinio pavojaus nebegalėjo išsilaikyti. Arkivyskupas gavo čia du trečdaliu visų žemių, o Ordinas tik v i e n ą trečdalį[57]). Šitaip po kiekvieno militarinio pasisekimo kurioje nors srityje, tuoj tasai kraštas buvo p a s i d a l i n a m a s tarp Ordino ir arkivyskupo, resp. vyskupo. Ypač Ordino misijų teorijoje christianizacija reiškė drauge ir žemės okupaciją[58]).

Išplėtę šiek tiek savo valdžią Estijoje (1224 m.) ir laimėję ginklu Saremą (Ezelio salą, 1227 m.), vokiečiai pradėjo kreipti savo jėgas paimti žemėms š i a p u s D a u g u v o s, kairiajame jos krante. Į vakarus nuo Žiemgalių buvo didelė kuršių gyvenama sritis, žymiai didesnė negu dabartinė „Kuršo" sąvoka ją apima, nes pietuose jie toli nuėjo į šiaurės-vakarų Žemaičių dalį[59]). Bet kuršių kraštą okupuoti iš pradžių vokiečiams taip pat nesisekė. Tiesa, popiežiaus vice-legato vienuolio Balduino de Alnos

---

[52]) LUB I sk. 223.

[53]) „umme einen vride recht alsô,
daz sie (žiemg.) den zins mûsten geben
und in der brûdere vride leben" (*Reim* 3444—46).

[54]) „den zins sie g e r n e gâben sider" (*Reim* 3450).

[55]) „o m n e s i n i u r i a s et d a m p n a illata archiepiscopo et suae familliae a fratribus, et e converso ijsi pro se et suis familiis sibi ex corde puro ad invicem penitus remiserunt, et idem archiepiscopus permittet, fratres ipsos r e d e m t i o n e s v o t o r u m libere accipere..." (LUB I sk. 275). Iš to matyti — jau XIII-jo amžiaus pusėje tarp Ordino ir Rygos arkivyskupo buvo a š t r i ų k o n f l i k t ų.

[56]) 1237 m. didinant Rygos vyskupiją Žiemgalių vyskupijos sąskaiton, paskutinioji buvo kompensuota dar visai n e u ž k a r i a u t a i s L i e t u v o s plotais tarp Nemuno ir Dauguvos iki pat Neries: „inter Memelam et Dunam citra fluvium Nyeriz et directam lineam ab ortu Nieriz contra Ploceke..." (LUB I sk. 197—198). Plg. *J. Stakauskas,* Lietuva ir V. Europa, o. c. p. 100. Toji Žemaičių krašto dalis, kuri dar teoriškai neįėjo į Kuršo vyskupystės dalį, su didele Aukštaičių krašto dalimi turėjo sudaryti Žiemgalių vyskupystę, kurios paveldėtoju vėliau tapo Rygos arkivyskupas.

[57]) LUB I sk. 277. Plg. *V. Bilkins,* Zemgaliešu cinas ar biskapiem un ordeni. 1936, 32 p.

[58]) *Er. Maschke,* Der deutsche Orden und die Preussen. 1928, p. 14 sqq. Plg. *Bruno Schumacher,* Missionsidee dr Deutschen Ordens, Jahrbuch der Synodalkommission und des Vereins für ostpr. Kirchengeschichte, 1931, 11 p. sqq. *Z. Ivinskis,* Krikščion. Vak. Eur. sant. o. c. p. 6 sqq.

[59]) Žiūr. *A. Salys,* Die žemait. Mundarten, o. c. 9—29. Plg. pst. 47.

pastangomis, kai Kurše siautė badas, laikinai dalis kuršių buvo laimėta sutarčių keliu (1230 m.). Kuršiai turėjo pasikrikštyti, pasiduoti popiežiaus (ne Rygos vyskupo!) valdžiai[60]). Be to, jie turėjo dalyvauti ekspedicijose, daromose kraštą apginti ar krikščionybę praplėsti[61]). Šitaip, kada Ordino ir vyskupo jėgos buvo dar per silpnos vien tik jėga užkariauti visą Livoniją, darydamas sutartis su vietiniais gyventojais ir palikdamas jiems pilną asmens laisvę, taikus Balduinas iš pradžių tepaėmė tik politinį krašto valdymą. Jis prieš 19-ką metų darė beveik tai, kas vėliau Prūsuose buvo padaryta Christburgo sutartimi (1249 m.). Bet ir tos taikingos ir krikščioniška dvasia paremtos sutartys jau numatė, kad pasidavusieji kuršiai padėtų kariauti prieš Kristaus priešus pagonis (LUB I sk. 137—8), t. y. prieš savo kitas gimines.

Tačiau Balduino pasisekimas buvo tik laikinas. Tarp jo, Rygos miesto ir Livonijos Ordino įvyko aštrių diferencijų[62]). Griežtą jo politiką popiežius Grigalius IX-sis pakeitė paskirdamas trečiu atveju šiaurės kraštų legatu Vilhelmą de Sabiną, kurio duosnią ranką Ordinas anksčiau buvo patyręs, ir, tur būt, dabar darė konkrečių žygių, kad jis pats vėl būtų atsiųstas supainiotiems ir kryžiuočiams nenaudingiems santykiams atitaisyti[63]). Greitai Kurše buvo pasodintas atskiras vyskupas. Ordinas, kaip paprastai, dalijosi su juo Kuršo žemėmis, kurių vyskupui teko du trečdaliu, o kryžiuočiams, taip pat, kaip ir Žiemgaliuose — tik trečdalis[64]). Bet lietuvių 1236 metų laimėjimas ir čia, kaip Žiemgaliuose, sustabdė ramų krikščionių valdžios plėtimąsi. Tų pačių metų rudenį kuršiai sukilo ir nusikratė nauju jungu. Sukilimo metu buvo užmuštas pats kuršių vyskupas Engelbertas, (kitas kandidatas į Kuršo vyskupus, berods, buvo žuvęs Šiaulių kautynėse)[65]), išžudyti jo dvasininkai[66]).

---

[60]) Tai yra ryškiai aikštėn iškėlęs *Philipp Schwartz*, Kurland im XIII. Jahrhundert, Leipzig 1875, 23 p.

[61]) Trijose sutartyse (dvi Balduino de Alnos — LUB I sk. 134 — nr. 103, sk. 135 nr. 104 ir viena Rygos kapitulos su Ordinu ir rygiečiais — LUB I 136 — nr. 105) yra pažymėta: „Expeditiones super paganos, tam pro terrae Christianorum defensione, quam pro fidei dilatatione faciendas, frequentabunt" (I sk. 137) arba kolektyviame dokumente: „Praeterea iidem Curones nobiscum impugnabunt inimicos Christi". Plg. *V. Bilkins*, Kuršu brivibas cinas. Riga 1936, 18—35 p.

[62]) Visas Balduino de Alnos veikimą, kuris savo charakteriu yra, berods, unikumas Livonijos istorijoje, yra plačiai nušvietęs *Phil. Schwartz*, Kurland im 13. Jahrhundert o. c. 22—40 p. Plg. latvių tautiniu požiūriu *V. Bilkins*, Kuršu brivibas cinas o. c. 18—24 p.

[63]) *Gustav Adolf Donner*, Kardinal Wilhelm von Sabina. Helsingfors 1929, 162 p.

[64]) Šaltinius žiūr. *Ph. Schwartz*, Kurland im 13. Jh. o. c. 41 sqq. *Erich Chudziński*, Die Eroberung Kurlands durch den Deutschen Orden im 13. Jahrhundert, Diss. Erlangen 1917, 11 p.

[65]) Pirmųjų Kuršo vyskupų, lygiai kaip ir pačios vyskupystės klausimas šaltiniuose yra neaiškus ir supainiotas. Yra manoma, kad ir pats Engelbertas galėjo žūti tose kautynėse. *Th. Kallmeyer*. Die Begründung deutscher Herrschaft und christlichen Glaubens in Kurland, während des XIII. Jahrhunderts. MLG. IX (1859, Heft 2, p. 194. *Ph. Schwartz*, Kurland im XIII. Jh. o. c. p. 42 sqq. *Er. Chudziński*, Die Eroberung Kurlands o. c. 14 p.

[66]) Apie vyskupą Engelbertą žiūr. *Wartbergę*, SrPr II p. 33—34 ir pst., 36.

Neilgai kuršiai tesidžiaugė savo laisve. Pasistūmėjęs gerokai Estijoje, kryžiuočių magistras Livonijoje, Dietrichas von Grüningen, 1242 m. pradėjo vergti kuršius. Jis yra tikrasis kuršių malšintojas. Vyskupų ir danų karaliaus vasalai sustiprino Ordino kariuomenę, kuri 1242 m. į Kuršo gilumą padarė žiaurią ekspediciją[67]). Žymią Kuršo dalį tada užėmus, prie Ventos upės gerai parinktoje vietoje buvo pastatyta Kuldigos (Goldigos) pilis, būsimas vokiečių valdžios centras Kurše[68]). Į pietus nuo jos netoli nuo tos pat upės buvo tuoj pastatyta ir kita pilis Embūtė (Ambotė)[69]). Ryšy su tokiu sėkmingu vokiečių pasistūmėjimu į Lietuvos ribas, į Kuršą tuoj padarė žygį jau suvienytos Lietuvos galingas kunigaikštis Mindaugas. Dideliu būriu vedinas, jis apgulė pasienio pilį Embūtę. Tačiau žygis nepasisekė. Kryžiuočiai, kuriems vadovavo Bernhardas von Haren, su vietinių kuršių pagalba (tur būt, prievarta pilin suvarytų) atmušė lietuvius[70]). Greitai, vėl (po penkių savaičių) lietuviai pasirodė Kurše, bet ir tada kryžiuočiai, kuršių, greičiausiai ne savo noru, talkininkaujami[71]), po kruvinų susirėmimų išvarė lietuvius iš Kuršo. Dr. J. Totoraitis, akivaizdoje dviejų lietuvių pralaimėjimų, daro tokią išvadą: Mindaugas pamatęs, kad jam vokiečių Kurše nepasiseksią įveikti. Todėl jis, apskritai, paliovęs Kurše kariauti[72]). Įdomus teigimas, į kurį verta atkreipti dėmesio. Kad ši Mindaugo akcija Kurše, kuriai jis buvo sumobilizavęs didžiulę kariuomenę (*Reim* 2517), turėjo politiniu tikslu jo valdžios išplėtimą (per Žemaičius) Kuršo link, parodo mums tolimesni įvykiai po keliolikos metų. Skleisdamas savo valdžią rytuose rusų žemių link, Mindaugas norėjo labiau išplėsti savo įtaką ir į vakarus. Suprantama, kad Mindaugo pastangos pulti Embūtę, kuriai išgriauti jis jau vartojo tam tikras mašinas (*Reim* 2505), nebuvo grynai lokalinio pobūdžio faktas, nes ką gi galėjo reikšti Mindaugui vienos, nuo jo valstybės centro toli esančios pilaitės išgriovimas. Šitam žygiui reikia skirti platesnį politinį pobūdį.

Reikia pasakyti, nors apie XIII-jo amžiaus Kuršą ir jo gyventojų santykius su vokiečiais bei jų okupaciją daug dalykų mums yra nušvietę gerose specialėse monografijose Th. Kallmeyer'is, Ph. Schwartz'as ir mažiau nusisekusiame darbe Er. Chudzinski's, tačiau niekas iš jų nėra palietęs klausimo, kokie buvo tada kuršių santykiai su žemaičiais, resp. lietuviais. Platus šitų jų santykių išaiškinimas (iki Durbės kautynių datos) būtų labai svarbus, nes jis labiau padėtų išspręsti keletą su tomis kautynėmis susijusių klausimų. Todėl toliau nuolat ir kreipsime dėmesio į tuos lietuvių - kuršių santykius.

---

[67]) Apie šį žygį plačiai rašo *Reim* eil. 2348—2403.
[68]) *Reim* 2404—2428.
[69]) *Reim* eil. 2436—2449.
[70]) *Reim* eil. 2450—92. Čia pirmą kartą pasirodo tas kronisto keliamas didvyris Bernhardas von Haren, kuris netikėtai iš miško puolė lietuvius.
[71]) *Reim* eil. 2593—2704.
[72]) *J. Totoraitis:* Die Litauer unter dem Kg. Mindowe o. c. 59 p.

Iš Eilėtosios Livonijos kronikos atrodo, lyg kuršiai patys savo noru vokiečiams padėjo gintis nuo lietuvių puolimų. Tačiau neabejotinai jie buvo verčiami kariauti kartu. Jei toks taikus vienuolis Balduinas buvo numatęs kuršių ekspedicijas prieš kitus pagonis, tai ką bekalbėti apie kryžiuočius, kurie su vietiniais gyventojais nebuvo niekur pratę švelniai elgtis. Iš tiesų, tas pats Eilėtasis metraštis mums trumpai pamini, kad iš kuršių buvo paimti įkaitai (*„gisel"*, *Reim* eil. 2419); be to, jie buvo priversti mokėti duoklę (*„zins"*, *Reim* eil. 2439). Kronistas toliau rašo, kad kuršiams praėjęs džiaugsmas, kai buvo pradėta statyti Embūtės (Ambotės) pilis. Daug kuršių dar žuvę, kol kraštas buvęs įveiktas, nes ir kietai uolai įveikti reikia, kad ji trūktų per pusę (*Reim* 2436—49). Iš to galima daryti išvadą, kad kuršiai labai nenorom pasidavė ir varu verčiami kariavo tada prieš lietuvius.

Tuo būdu kuršių atsparumas buvo įveiktas. Ir Ordinui Kurše vis labiau sekėsi įsitvirtinti. Tęsdamas toliau savo pirmykščią politiką Pabaltėje, popiežiaus legatas Vilhelmas de Sabina, pav., 1245 m. panaikino ankstyvesnes sutartis Kuršo atžvilgiu ir pravedė, kad kryžiuočiai Kurše, kaip ir Prūsuose, turį gauti du trečdaliu visų žemių, o vyskupas — tik trečdalį[73]). Pažymėdamas, kad Ordinas Kuršui okupuoti labai daug turėjęs išlaidų ir vargo, legatas iškelia, be to, tezę, jog Kuršas esąs Prūsų tąsa[74]). Todėl jame turį galioti tie patys principai kaip Prūsuose. Įdomu yra pažymėti, kad tais pačiais metais už keletos mėnesių imperatorius Fridrichas II-sis suteikė Livonijos Ordinui dideles privilegijas Kurše, Žiemgaliuose ir Lietuvoje. Jis suteikė jam teisę tuos kraštus užimti ir laisvai valdyti.

Didelės diferencijos tarp imperatoriaus Fridricho II-jo ir Inocento IV-jo įdomiai pasireiškė jų santykiuose su Ordinu. Hohenštaufenų kova su popiežiais nuaidėjo iki pat Baltijos krantų[75]). Ir tuo pačiu laiku, kai Livonijoje veikė popiežiaus legatas Sabinietis, suteikdamas Ordinui didelių malonių, iškilmingai iškeiktas ir detronizuotas imperatorius[76]), tuoj pat, uoliai konkuruodamas su savo priešu pagonių christianizacijoje, suteikė Ordinui tokias plačias privilegijas. O kryžiuočiams juk buvo svarbu, kad abi pasaulio galybės, — ir imperatorius, ir popiežius, — juos rėmė. Jiems tik reikėjo sugebėti laviruoti tarp jų dviejų jėgų, nes skelbiami kryžiaus karai iš Kūrijos, ir iš imperatoriaus dvaro einančios privilegijos buvo jų atrama tolimame nuo imperijos ribų „barbarų" krašte. Ir dar tų

---

[73]) LUB I sk. 237—238. Plg. *G. A. Donner*, Kardinal Wilhelm von Sabina, o c. 291 p.

[74]) „Curlandia, cum sit pars Pruciae... cum certum sit nobis et omni homini, terrarum illarum habenti notitiam, quod Curonia seu Curlandia inter regiones Pruciae totaliter computatur" (LUB I sk. 238).

[75]) *E. Caspar* (Hermann v. Salza u. die Gründung des Deutschordensstaates in Preussen) atkreipė į tai dėmesį. Jo mintį toliau XIII-o amžiaus santykiuose plėtojo *Erich Maschke* (Der deutsche Orden und die Preussen, Hist. Studien, 1928).

[76]) *Feodor Schneider*, Mittelalter (bis zur Mitte des XIII. Jhs.). 1929, 433 p.

pačių metų rudeniop Inocentas IV-sis skelbė kryžiaus karą ne tik į Prūsus[77]), bet ir į Livoniją.

Šitaip Kuršas, ar jo atskiros sritys, turėjo išslysti Lietuvos kunigaikščiams iš jų rankų jų pačių akivaizdoje. Lietuvoje tuo tarpu vis dar buvo neramumų. Eilėtoji kronika, pav., po antrojo lietuvių žygio į Kuršą, mums įterpia labai ilgą pasakojimą (iš 1244—50 m.) apie trijų lietuvių kunigaikščių Dutzes (Tûsche), Milgerin'o ir Dindeckes (Gineikos) išbėgimą Livonijon ir jų kovą su Mindaugo šalininku Lengveniu[78]). Sustiprėjęs Ordinas susidėjo su kitais Mindaugo priešais (kunigaikščiu Tautvila, Volynijos kun-čiais) ir 1250 m. ėjo tiesiai per Nalšėnų sritį į Mindaugo žemes Kernavės link[79]). Su iš visos Livonijos surinkta jėga ir piligrimais jisai nuteriojo Lietuvą. Iš Mindaugo žemių jie pasuko į Žemaičius. Eilėtoji kronika nupasakoja, kad ten buvę žudyta dvigubai daugiau[80]). Po sėkmingos ekspedicijos buvo okupuoti ir žiemgaliai ir priversti vėl tapti kryžiuočių duoklininkąis[81]).

Ordino galybė augo. Visai netikėtai priešų spaudžiamas Mindaugas pasisiūlė Ordinui apsikrikštyti. Kryžiuočių politikai susidarė naujos galimybės. Plačių pagonių žemių valdovas krikšto iniciatyvą atidavė ne Rygos arkivyskupui, bet Livonijos Ordinui[82]). Ir beveik tuo pačiu laiku Žemaičių istorijoje įvyko trys reikšmingi įvykiai: Kuršo pasidalinimas tarp jo vyskupo ir Ordino, Klaipėdos pastatymas ir Mindaugo donacijos Livonijos Ordinui, kuriomis jis kryžiuočiams dovanojo kai kurias sritis Žemaičiuose.

Pritaikydamas Vilhelmo de Sabina paskelbtus nuostatus praktikoje, Livonijos Ordinas, dalydamasis Kuršą su vyskupu Henriku, sau pasiėmė dvi dalis. Dalybų dokumentuose[83]) paminėtos dabartinių Žemaičių plačios vakarinės sritys Duvzarė, Mėguva, Pilsotas, kurios sudarė dabartinio Klaipėdos krašto plotą nuo Minijos įtakos aukštyn Palangos pajūriu net iki Bartuvos. Dar platesnė už jas dabartiniuose šiaurės vakarų Žemaičiuose figūruoja Ceklis' sritis. Tai buvo plotas (jame paminėta 44 vietovardžiai, kurių didelę daugumą Žemaičiuose galima identifikuoti)[84]), kuriame bent teoriškai Ordinas savo valdžion paėmė du trečdaliu nuo Ventos

---

[77]) PUB I, 1, p. 120 sqq.; 125 psl., nr. 169 — ragina Inocentas IV-sis (1245. IX. 13) skelbti kryžiaus karą *„pro Liuonie ac Pruscie negotio"*.

[78]) *Reim* eil. 2705—3120.

[79]) *Reim* eil. 3245—3406. Žygis ėjo „hin zu nalsen in daz lant", (eil. 3319). Dėl Mindaugo sostinės lokalizacijos žiūr. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe a Moskwa, I (1933) p. 84 sqq.

[80]) *Reim* eil. 3371.

[81]) *Reim* eil. 3407—3450.

[82]) Ordino ir arkivyskupo diferencijas ir jųdviejų konkurenciją bei dėl Mindaugo krikštijimo susidariusią būklę plačiai nušviečia *J. Stakauskas,* Lietuva ir Vak. Europa, o. c. p. 104 sqq.

[83]) LUB I sk. 327—329. 1251 m. tas Henrikas v. Lützelburg, iki tol buvęs Žiemgalių vyskupu, ten vyskupiją panaikinus, buvo pasodintas Kurše.

[84]) Žiūr. *A. Salys,* Die žemaitischen Mundarten, o. c. 10—15 p. Plg. *Bielenstein,* Die Grenzen des lett. Volksstammes, p. 235—244. *K. Būga,* Liet. kalbos žodynas, II, p. CXXIII sq.

aukštupio per Minijos ir Jūros upių takoskyrą iki Veiviržio upės[85]). Ištisi šių dienų Kretingos, Telšių, Mažeikių apskričiai, net vakarinė dalis Šiaulių apskričio, turėjo dviem trečdaliais tekti kryžiuočiams. Visos keturios čia minėtos sritys dalybų dokumentuose yra vadinamos dar n e d i r b a m o m i s[86]). Matyti, apie XIII-jo amž. pusę jos bus turėjusios nedaug gyventojų, nes tarp kitko pasidalinimo metu tuose dokumentuose jos jau figūruoja kaip n u k a r i a u t o s. Tirščiau gyvenamam kraštui (pav., kaip šiaurės Kuršui) pavergti būtų reikėję ilgesnių kovų, apie kurias būtų likę nors šiokie tokie pėdsakai Eil. Livonijos kronikoje[87]). St. Zajączkowskis mano, kad toji didžioji Ceklis (=šiaurės vakarų Žemaičių) sritis Livonijos Ordino buvo okupuota ar nukariauta 1252 m. gale[88]).

Ryšyje su vakarinio Žemaičių krašto okupacija Ordinas turėjo čia savo valdžiai palaikyti palikti nors šiokį tokį ženklą. Šiaurės Kuršas jau buvo apstatytas keliomis pilimis. Svarbiausios jų buvo dvi. Vokiečių gyvenimo centru Kurše tada buvo Kuldiga (Goldinga)[89]). Į pietus nuo jos buvo žinoma jų pilis Embūtė (Ambotė) (*Reim* 2437), kurią Mindaugas nesėkmingai buvo jau puolęs. Arčiau sienų jokių Ordino tvirtovių dar nebuvo. Dar labiau į pietus, toje vadinamoje Kuršo tąsoje, Livonijos Ordinui reikėjo pasistatyti dar vieną pilį. Kur išsirinkti patogesnę vietą?

Paprastai Ordinas susisiekimo patogumui pirmąsias pilis statė prie vandens: upių krantuose (Dauguva, Lielupė, Venta) arba pačiame pajūryje. Pačiu pajūriu jis susisiekdavo per pavojingą pagonių žemę su savo kita šaka Prūsuose. O Nemuno žemupiu, tada dėl didelių pelkių, liūnų paskui plačių upės deltos šakų, buvo neįmanoma keliauti[90]). Žinomas kelias per Karaliaučių, per Labguvą, Tilžę, Katyčius, Naumiestį, Klaipėdą[91]) atsirado vėliau. Labai seniai savo patogumu ir daug mažesniu pavojingumu buvo žinoma ta ilgoji Kuršių Užmario juosta. Tas kelias tiesiai vedė per sambių ir varmių žemes be jokių vingių į Ordino centrines tvirtoves. Šituo Kuršių juostos keliu vėliau nusistovėjo reguliarus susisiekimas su Kuršu (per Liepoją) Rygon. Tuo keliu 1412 m. važiavo Livonijon keliauninkas Ghillebert de Lannoy[92]). Bet norint tuo smėliuotos juostos keliu keliauti

---

[85]) *A. Salys*, Die žem. Mundarten o. c. yra išvesta žemėlapyje ribos. *A. Salys*, Ceklis, Lietuv. Encikl., t. V (1937), sk. 24—28 (žemėl.).

[86]) LUB I sk. 327 (terras incultas).

[87]) Žiūr. *A. Salys*, Ceklis, Liet. Encikl., t. V, sk. 24—28.

[88]) *St. Zajączkowski*, Studya nad dziejami Żmudzi wieku XIII, 85—89 p.

[89]) Plg. *A. L. Ewald*, Die Eroberung Preussens o. c. III, p. 133. *Helene Dopkewitsch*, Die Burgsuchungen in Kurland und Livland vom 13—16. Jahrhundert, MLG, XXV (1933), 1. Heft, p. 5 sqq.

[90]) *Z. Ivinskis*, Lietuvos prekyba su Prūsais, I dalis, 1934, 123 p. *P. Klimas*, Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais, atsp. iš „Praeities", 1931, 19 p.

[91]) *Z. Ivinskis*, Lietuvos prekyba su Prūsais, o. c. 122 sqq.

[92]) *Kurt Forstreuter*, Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten, Königsberg i. Pr., 1931, 26—27 p. *Z. Ivinskis*, Lietuvos prekyba su Prūsais o. c. 122—123 p. Apie G. de Lannoy kelionę žiūr. SrPr III 445 p. ir *P. Klimo*, Ghillebert de Lannoy o. c. 61 p.

reikėjo persikelti Kopgaly, kad ir per siaurą vandens juostą į tą vadinamąjį Kuršą, reikėjo čia organizuoti perkėlimą ir sargybas. Tam perėjimui apsaugoti reikėjo pastatyti pilį. Šitokia yra pradžia „Memelburgo“ pilies, apie kurios pastatymą ir pasidalijimą jau 1252 m. liepos mėn. gale Livonijos Ordinas su Kuršo vyskupu darė sutartį[93]). Šitai piliai buvo skirta, be to, didelis vaidmuo santykiuose su žemaičiais. Lietuviams Nemuno žemupis turėjo didelės reikšmės. Susisiekdami su sambiais, jiems padėdami prieš vokiečius, jie turėjo su jais nuolatinių ir pastovių santykių, nes per sambius, susisiekiančius jūra su platesniu pasauliu, gaudavo ginklų, medžiagų ir kitų dalykų[94]). Šitai komunikacijai turėjo ateiti galas. Net iš Romos, dar ankstyvais laikais, buvo rūpestingai žiūrima ir bulėse draudžiama, kad pagonims prūsams ir lietuviams nebūtų pardavinėjama ginklai, druska ir kiti dalykai[95]).

Prie Danijos (Dangės) įtakos į Mares pastatytoji pilis turėjo didelius uždavinius. Tiesa, žemaičiai ir sambiai pirmąją pilį sugriovė[96]), tačiau buvo atstatyta dar stipresnė tvirtovė, kuri yra žinoma Klaipėdos vardu. Popiežius Klaipėdai paremti, Ordino prašomas, paskelbė kryž. karą (LUB I nr. 257). Jai buvo Kuršo pasienyje su plačiu Žemaičių hinterlandu numatytas toks vaidmuo, kokis buvo tekęs prie Dauguvos stiprėjančiai Rygai ar Gedimino laikais 1336 m. buvo nužiūrėtas Bajerburgui[97]). Trečdalis būsimo miesto ir statomos pilies buvo numatyta Kuršo vyskupui, o du trečdaliu Ordinui (LUB I sk. 296). Klaipėda turėjo tapti ir kariniu ir bažnytiniu centru, Kuršo vyskupo rezidencija. Naujos pilies kūrėjams galvoje vaidenosi neaiški ateities viltis, kad naujasis miestas su stipria pilimi turės kovose prieš žemaičius panašų vaidmenį, kaip Rygos miestas prieš latvių tautas ir lybius[98]). Nesiskaitydami su pavojais, kryžiuočiai-vokiečiai

---

[93]) LUB I sk. 295—296. Apie Klaipėdos pilies pradžią daug medžiagos toliau LUB I sk. 297—300, 305—306, 313—314, 315—319. Codex diplom. Prussicus, hgg. v. J. *Voigt*, I, nr. 91—93, 98. SrPr I 629 p. *Reim* eil. 3625—3654. *Voigt*, Gesch. Preussens, III, p. 67 sqq. Klaipėdos pilies įkūrimas plačiai yra ištyrinėtas *St. Zajączkowskio*, Studya nad dziejami Żmudzi o. c. 79—87 p. *Joh. Sembritzki*, Geschichte der königlich preussischen See- und Handelsstadt Memel, 2. Aufl. 1926, p. 13 sqq. *Erich Zurkalowski*, Studien zur Geschichte der Stadt Memel und der Politik des deutschen Ordens, Diss. Königsberg i. Pr., 1906 (atsp. iš Altpr. Monatsschr.), p. 8 sqq. *P. Šležas*, Klaipėdos miesto istorijos bruožai, „Mūsų Žinynas“, 1933 m. Nr. 101 (t. XXVI) 187 p.

[94]) LUB I sk. 340 popiežius Inocentas IV-sis ragina dominikonus skelbti kryžiaus karą Prūsams ir Livonijai ir rašo: „iuxta flumen situm inter Livoniam et Prusciam, per quod, Memole vulgariter appellatum, a r m a, vestes et sal, ac multa vitae necessaria paganis illarum partium in discrimen Christi fidelium navigio ferebantur, quoddam castrum cum gravissimis laboribus et expensis de novo construere inceperunt“.

[95]) PUB I, 1, p. 18 — nr. 25. Plg. *Z. Ivinskis*, Lietuvos prekyba su Prūsais o. c. 49, 157 p. *Jonas Remeika*, Der Handel auf der Memel von Anfang des 14. Jhs. bis 1430. Diss. Kiel (atsp. iš „Tauta ir Žodis“, t. V), 1927, 12, 27 p. pst. 1.

[96]) Klaipėda kenkė abipusiams sambių ir žemaičių interesams. Apie pirmosios pilies sugriovimą *LUB* I sk. 317 — nr. 245.

[97]) *J. Jakštas*, Vokiečių Ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu, „Senovė“, II (1936), 48—50. Apie Bajerburgo reikšmę *Z. Ivinskis*, Pilėnai ir Margis prieš 600 metų, „Kardas“, 1936 m. Nr. 23.

[98]) Plg. *J. Stakauskas*, Lietuva ir Vak. Europa o. c. 155 p.

buvo atsinešę naują pilims statyti planą. Jos būdavo staiga netikėtai toli nukišamos priešo žemėn. Lyg kokia saugi salelė pavojingų priešų jūroje naujai pastatytoji pilis būdavo atrama, iš kurios būdavo puldinėjamas priešas. Įveikus tą priešų plotą, kuris skyrė anksčiau užimtas žemes su pilimi, tvirtovės būdavo vėl statomos toliau, vėl giliau pagonių žemėje.

Klaipėdos pilis, be to, buvo poilsio, maisto ir apsaugos etapas kelionėse į Prūsų Livoniją ir atgal[99]). Ji buvo pastatyta tokiu laiku, kai Ordinas buvo Mindaugą apkrikštijęs, išrūpinęs jam karūną ir padaręs su juo taiką[100]). Be to, Klaipėdai buvo duota pradžia tada, kai Mindaugas dovanojo Ordinui žemių Raseiniuose, Betygaloje, Ariogaloje ir kt. srityse. Dovanojamų plotų tarpe yra ir K a r š o v ė[101]). Ištisos Žemaičių krašto sritys 1253 m. liepos mėn. donacija, kurios autentiškumu didelė dauguma istorikų neabejoja, turėjo padidinti tuos du trečdaliu Ordino žemių, kurioms jis buvo tų pačių metų balandžio mėnesį ribas maždaug nužymėjęs[102]). Tarp vieno ir kito dokumento yra neabejotinas ryšys, lygiai taip pat, kaip su šitų žemių įgijimu rišasi ne atsitiktinis Klaipėdos įkūrimas. Jei Livonijos Ordinas, dalybose su Kuršo vyskupu, buvo Ceklio srityje laimėjęs šiaurės-vakarų Žemaičių plotus, tai donacijoje figūravo tarp kitų sričių pietinės Žemaitijos ir panemunių plotai[103]). Ordino planai realizavosi. Plotas tarp Livonijos ir Prūsų galėjo būti greit užvaldytas ir tarnauti patogia grandimi abiem kraštams sujungti. Tik kilo klausimas, kokią poziciją šitoje Ordino valstybės reikšmingoje okupacijos politikoje užims žemaičiai, ar jie pasiduos tokiu būdu Ordinui, kaip buvo pasidavę lybiai ir lietgaliai, ar jie priešinsis prieš didelę, Vakarų Europos piligrimų stiprinamą jėgą, prieš kurią kitoms lietuvių giminėms buvo sunku atsilaikyti[104]).

Tai buvo netolimos ateities klausimai. Tuo tarpu iš kito šono — Prūsuose, artėdamas į Lietuvos ribas, kryžiuočių Ordinas turėjo sudaryti kitą replių šoną, su kuriom greit reikėjo pradėti spausti Žemaičius. Sėkmingiau

---

[99]) Kokios didelės reikšmės Klaipėda turėjo Prūsų ir Livonijos Ordino komunikacijoje, žiūr. *Paul Babendererde*, Nachrichtendienst und Reiseverkehr des deutschen Ordens um 1400. Diss. Königsberg (atsp. iš „Altpr. Monatsschr. 1913). Elbing 1913, p. 33. Plg. *Lotar Weber*, Preussen vor 500 Jahren, Danzig 1878, p. 107 sqq. *R. Krumbholtz*, Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See. *Königsberg* i. Pr. (atsp. iš Altpr. Monatsschr.) 1890, p. 25 sqq. *Ph. Schwartz*, Kurland im 13. Jahrh. o. c. p. 82 sqq.

[100]) *Jul. Latkowski*, Mendog król litewski, o. c. p. 40 sqq. *J. Totoraitis*, Die Litauer unter d. Kg. Mindowe o. c. p. 72 sqq. *J. Stakauskas*, Lietuva ir V. Europa, o. c. p. 83 sqq.

[101]) PUB I, 2, p. 35. Visos trys Mindaugo laikotarpio monografijos (Latkowskis, Totoraitis, Stakauskas) yra šią Mindaugo donaciją palietusios. Plačiau žiūr. *W. Kętrzyński*, O dokumentach Mendoga króla litewskiego. Atsp. iš Rozpr. Akad. Umiej. Kraków, 1907, p. 180 sqq. *St. Zajączkowski*, Studya o. c. p. 67 sqq. Phil. *Klymenko*, Die Urkunden Mindowes für den livl. Orden, Altpr. Forschungen, VI (1929), Heft 2, p. 202 sqq. *H. Lowmiański*, Studja nad stosunkami spol. i państwa litewsk. o. c. p. 320—21.

[102]) LUB I sk. 327.

[103]) PUB I 2 35 p.

[104]) Plg. *Z. Ivinskis*, Kovos bruožai o. c. 2 p.

net negu Livonijoje vokiečiai buvo pradėję okupaciją nuo Vislos krantų į šiaurę[105]). Išstūmę prūsus iš Kulmijos (1233—36 m.), Ordino riteriai užėmė Pamedžionis, toliau Pagudžionis (1237 m.). Tais pačiais metais, kai Hermanas Salza priėmė kalavijuočius į vokiečių Ordiną, tuo būdu bendram jųdviejų veikimui Pabaltėje (Prūsuose ir Livonijoje) duodamas pradžią[106]), eidamas dešiniuoju Vislos krantu aukštyn, Ordinas pasiekė jūrą ir įkūrė Elbingo pilį (1237). 1238—40 m. jis kariavo su varmiais, natangais ir bartais[107]), kurie irgi turėjo pripažinti Ordino riterių valdžią[108]). Sėkmingą Ordino okupaciją laikinai sutrukdė jo karas su Pamario kunigaikščiu Svantopolku dėl Vislos žiočių (1242—48). Tuo pačiu laiku sukilo prūsai (varmių ir natangų sritys, prie jų prisidėjo pamedžionys)[109]); o kai (1248 m.). Svantopolkas baigė karą su vokiečiais, prūsai irgi padarė su vokiečiais taiką, kuri yra žinoma Chrisburgo sutarties vardu[110]). Likusius prūsus (bartus ir dalį natangų) Ordinas užėmė jėga iki 1252 m. O kitos dalys arčiau Lietuvos ribų, t. y. sambių, nadruvių, skalvių ir suduvių kraštai, 1252 m., kuriais Livonijos Ordinas pradėjo akciją vakariniuose Žemaičiuose krikštydamas Mindaugą, buvo dar neužimtos. Svarbiausia Ordinui buvo užimti Sambiją, kaip ryšį su Livonijoje valdomomis žemėmis. Pirmą didelį bandymą sambių kraštui paimti padarė Christburgo komtūras (Henrikas Stangė) 1252—53 m. žiemą[111]). Bet negausingiems Ordino riterių būreliams sunku buvo valioti greitai parblokšti prūsus, ypač sambius, apie kurių didelę jėgą mums pasakoja Dusburgas[112]). Todėl paraleliai su kryžiuočių pastangomis Romos Kūrija ragino Vakarų Europos tikinčiuosius eiti ne tik į Palestiną į kryžiaus žygį, bet ir į Pabaltę padėti už tikėjimą tarp pagonių kovojančiam Ordinui. Tie kryžiaus žygių skelbimai buvo pradėti jau gana anksti — Honorijaus III-jo laikais (PUB I, 1 p. 11—12), ir jie, pagal reikalą ir į Romos Kūriją ateinančius prašymus, buvo intensyviau ar lėčiau skelbiami. Pagonių sukilimų metu tokių šaukimų į tikinčiųjų širdis būdavo siunčiama į visas puses, daugiausia į šiaurės Vokietiją, Lenkiją ir į kitus kaimyninius kraštus. Žūstantį krikščionių reikalą pagonyse reikėdavo gelbėti nauja pagalba. Ir, pav., daug pastangų

---

[105]) Nedetalizuodamas prūsų užkariavimo įvykių, duodu tik trumpiausią vaizdą. Plačiau žiūr. *A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. I, p. 159 sqq.

[106]) *Chr. Krollmann,* Die Politik des Deutschen Ordens, Der ostdeutsche Volksboden (hgg. v. W. *Volz),* 1926, 213 p.

[107]) Vardai rašomi K. Būgos nustatyta rašyba, Liet. k. žodynas, II sąs., p. LXVI sqq.

[108]) *Ewald,* Die Eroberung o. c. I p. 148 sqq. Plg. trumpą apžvalgą pas *H. Lowmiański,* Studja o. c. II 301 sqq.

[109]) Ordinas neteko daug pilių. Jo valdžioje beliko Tornas, Kulmas, Elbingas, Rehdenas, Balga. *(O. Schlicht,* Das Ordensland Preussen, 1933, 29 p.).

[110]) PUB I, 1 p. 158—165. Plg. *I. Jonynas,* Chrisburgo taika, Lietuv. Encikl. t. V (1937), sk. 459—63.

[111]) Plg. *A. Šapoka,* Čekų kar. Premyslo II (Otakaro II) žygiai į Prūsus ir planas nukariauti sau Galindiją, Jotvingius ir Lietuvą, atsp. iš „Praeities", t. III, 3 p.

[112]) SrPr I p. 52 („Sambia opulenta et populosa potuit habere IV milia equitum et XL milia pugnatorum").

darė popiežius, kad per pirmąjį prūsų sukilimą tikintieji padėtų kryžiuočiams (PUB I, 1 p. 115, 117 sqq.). Šiaurės ir vokiečių kraštuose dominikonai skelbė kryžiaus karą prieš prūsus ir Svantopolką.

Kai vokiečių Ordinas jau buvo susitaikęs su Mindaugu, įveikęs pietines Kuršo sritis (Ceclis) ir pasistatęs Klaipėdą, į tą sėkmingą akciją reikėjo įtraukti Sambijos užkariavimą, nes jos pagonys ne tik buvo ant kelio, bet dar stengėsi ją — „tą varnų lizdą sudraskyti į kąsnelius"[113]). Čia jam ir atėjo didelė Vakarų pagalba. Norėdamas įsiteikti popiežiui ir įgyti jo palankumo, galingas čekų karalius Otokaras II (Premyslas II)[114]) 1254 m. pabaigoje surengė didelį žygį į Prūsus. Jo žygis buvo nukreiptas į Sambiją. Priegliaus upės krante buvo pastatytas būsimasis Ordino militarinis centras prieš lietuvius — Karaliaučius[115]). Jau 1254 m. figūruoja čia Sambijos komtūras Burchardas von Hornhausen. Be didelių pastangų ir kraujo praliejimo Ordinas laimėjo ne tik sambius, bet ir Galindiją.

Šitaip siaurėjo ir siaurėjo plotai skyrę lietuvių žemes nuo Livonijos ir Prūsų Ordino okupuojamų žemių. Tuo tarpu nuo 1255 m. aktyviau ėmė pasireikšti žemaičiai. Jausdami artėjantį pavojų iš šiaurės ir vakarų, jie čia kelerių metų bėgyje išvysto didelę energiją ir laimi viena po kito kelerius susirėmimus.

III. Žemaičių kovos su vokiečiais 1256—1259 m.

Pereinant prie žemaičių kovų su Livonijos Ordinu, reikia nors trumpai pažvelgti į jų santykius su Mindaugu. Mindaugo valdžios centras, jo valstybės branduolys, kūrėsi rytinėje Lietuvos dalyje, Aukštaičių plotuose. Jis pats turėjo sėdėti prie Neries Kernavėje[116]) ir iš ten skleisti savo įtaką į rytus, į rusų (Juodosios Rusijos, Minsko) sritis ir į vakarus, į Žemaičius. Labai sunku yra tiksliai nustatyti Mindaugo valdžios suverenumą Žemaičiuose. Atskiri faktai, kaip, pav., Vykinto su jo dviem giminaičiais, valdovo broliavaikiais (Edivydu ir Tautvilu) iškėlimas į Rusiją, kuris negalėjo įvykti taikiu būdu, rodo, kad Mindaugas turėjo užvaldyti Žemaičius. Taip pat 1244 m. darydamas ekspediciją prieš Embūtės

[113]) Laivais atvykę sambiai puolė Klaipėdą (*Reim* 3723—3908).
„diz krêynnest wir zwâren
wollen zû kleinen stucken.
in kurtzer wîle rucken" (*Reim* eil. 3756—58). Iš dviejų pusių, matyti, buvo norima suspausti sambius, nes ir Livonijos ordinas buvo suorganizavęs didelį žygį (*Reim* 3909—4084), kuris tačiau pasibaigė krikščionių nelaime.

[114]) Visa literatūra tuo klausimu ir politinės aplinkybės, dėl kurių Otokaras tapo piligrimu, žiūr. *A. Šapoka,* Čekų kar. žygiai, o. c. 4—15 p.

[115]) *A. Šapoka* o. c. p. 7 sqq.

[116]) Apie Mindaugo sostinės klausimą daug yra rašyta kitomis kalbomis, ne mažai lietuviškai (Būga, Būtėnas, kun. Maculevyčia, K. Skirmuntaitė, S. Stakelė, Volteris, kun. Žebrys, tačiau naujausios reveliacijos ieško Mindaugo valdžios centro prie Kernavės (*Henr. Paszkiewicz,* Jagiellonowe a Moskwa, I (1933) p. 86). Įdomu, kad *M. Toeppeno,* Dusburgo kronikos leidėjo teigimas: „Er (Mindowe) beherrschte namentlich Oberlitthauen oder Auxtote, Kernow an der Wilia war seine Residenz..." (SrPr I 95 p. pst. 5) ilgam laikui buvo likęs užmirštas ir nežinomas.

pilį, Mindaugas vyko, tur būt, per jam pasidavusius Žemaičius. Bet vėl organizuojant koaliciją prieš Mindaugą (1248 m.), Vykintas į ją įtraukė „pusę Žemaičių". Taigi, vakarinė Žemaičių dalis (1249—1251 m.) buvo prieš Mindaugą. Josios kunigaikštis Vykintas, susitaręs su netekusiu Livonijos magistro paramos Daugsprungaičiu (Mindaugo brolio Daugsprungio sūnumi) Tautvila, buvo karaliui opozicijoje. Bet ties Tverais Mindaugui pasisekė kautynėse sumušti Vykintą, kuriose jis, berods, žuvo[116a]). Iš tų nedaugelio faktų, pažymėtų Ipatjevo kronikoje, nustatyti Žemaičių santykius su Mindaugo valdžia yra bandę St. Zajączkovskis[117]) ir J. Stakauskas[118]). Žemaičius reikia skirti į dvi dali, į Erdvilo ir Vykinto (tur būt, Saulės - Šiaulių kautynių vado), valdomas sritis. Erdvilo Žemaičiai, rytinė dalis, bus, bent iki 1253 m., buvę artimame ryšyje su Mindaugu[119]), bet tą ryšį, Mindaugo valdžią, nereikia suprasti visiška subordinacija. Kaip vėliau prie Lietuvos Kunigaikštystės prijungta žemė, kurios vietiniems kunigaikščių giminėms kaimynų Aukštaičių valdovai buvo savotiški uzurpatoriai, Žemaičiai dar ilgai naudojosi savarankišku, ir tam tikrame laipsnyje autonomišku gyvenimu XIV, net XV-me amžiuje. J. Jakštas yra teisingai tą Žemaičių savarankiškumo ir savitumo tezę prieš O. Haleckio argumentus pakankamais faktais apgynęs[120]). Jis tarp kitko išveda, kad ir Gedimino dinastijos tėviškė buvo ne Žemaičiuose, kaip ne vieno iki šiol manyta[121]), bet Aukštaičiai, senasis Lietuvos Kunigaikštijos branduolys. Tas teigimas randa vis daugiau pritarimo (Paszkiewicz, J. Puzyna).

Kai Mindaugas padarė su Livonijos Ordinu taiką ir jam padedant tapo krikščioniu ir karalium, tik viena rytinė Žemaičių krašto dalis, tur būt, galėjo būti aiškioje jo priklausomybėje[122]). Bet kokia teise Mindaugas vokiečiams galėjo duoti toje Žemaičių dalyje žemių, kurių jis pats aiškiai nevaldė? Ne vieną turime faktą, kad Lietuvos kunigaikščiai dovanodavo (XIV amž. gale ar XV-jo pradžioje) kryžiuočiams tas žemes, kuriose jie faktiškai neturėjo tuo momentu jokios valdžios. Taip darė, pav., 1384 ir 1390 m. Vytautas, 1402 ir 1432 m. Švitrigaila[123]). Vokiečiai vis gaudavo

---

[116a]) Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe a Moskwa, I, 67 p. *St. Zajączkowski,* Studya nad dziejami Żmudzi, o. c. 64 p.

[117]) *St. Zajączkowski,* Studya nad dziejami Żmudzi, o. c. p. 59 sqq.

[118]) *J. Stakauskas,* Lietuva ir V. Europa, o. c. 132—134 p.

[119]) *J. Stakauskas,* Lietuva, o. c. 135 p. Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I, 89 p.

[120]) *J. Jakštas,* Vokiečių Ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu, „Senovė", I (1935), 134—142 p. Plg. *O. Halecki,* Litwa, Ruś i Żmudź jako części składowe w. ks. litewsk., Rozpr. Akad. Umiejętn. ser. II, tom XXXIV (Kraków 1916) 236—254 p.

[121]) *K. Chodynicki,* Geneza dynastji Gedymina, Kwart. histor., t. 40 (1926). *A. Kučinskas,* Gedimino dinastijos kilmė, „Mūsų Žinynas", t. XXVI, 138 p. sqq., 194 sqq.

[122]) Plg. *St. Zajączkowski,* Studya, o. c. 61—62 p.

[123]) Žiūr. *Z. Ivinskis,* Kovos bruožai dėl Žemaičių o. c. 4, 5, 39 p. Cod. ep. Vit., 82 p. *LUB* VIII 382 p.

naujų dokumentų, kuriais Ordinui būdavo užrašomas Žemaičių kraštas, jo užsienio politikos rimčiausias tikslas. Jam buvo svarbus kiekvienas naujas raštelis, kuris tik minėjo Žemaičius. Panašioje padėtyje Žemaičių atžvilgiu galėjo būti ir Mindaugas 1253 m. Jis davė Ordinui tokių žemių, kurių šis labiausiai norėjo, būtent atskiras Užnemunės ir Žemaičių sritis[124]). Šitos donacijos, laimėtos tokiu patogiu laiku, kai Ordinas per Ceklio sritį ir Klaipėdos pastatymą, darė pirmąsias pastangas Žemaičius paimti savo valdžion, buvo jo juridinis pagrindas. Bet jau H. Lowmianskis teisingai pastebėjo, kad tie dovanojimai buvo fiktyvūs[125]). Tai buvo gudriai padaryta. Ordinui galėjo tik tiek tos žemės priklausyti, kiek jis pats įstengs savo jėga jas iš Žemaičių paimti. Ta aplinkybė aiškiai nustatė kryžiuočių ir žemaičių santykius. Ir Lietuvos pirmajam vyskupui tas kitų uoliu krikščioniu atvaizduotas karalius nedavė kitur žemių kaip tik Žemaičiuose[126]). Čia dar kartą Mindaugas pasirodo kaip sumanus ir didelis politikas, o visai ne toks be politinės nuovokos turtingas plačių žemių dvarponėlis, kokiu jį atvaizdavo Phil. Klymenko[127]).

Šiaip ar taip beveik ištiso dešimtmečio oficiali Mindaugo taika su Ordinu (1251—1261 m.), per kurį nei jie puola jo žemių, nei jis pats nepuldinėja vokiečių Livonijoje, davė galimybės pareikšti Lietuvai stipresnę ekspansiją į rytus. Vadinasi, lotyniškas krikštas laikinai apsaugojo Mindaugo Lietuvą nuo netikėtų vokiečių invazijų. Tuo pačiu laiku, ypač 1256—1260 m. laikotarpyje, Mindaugas veržėsi į rytus ir pietus, ir jo būriai plėšė Lenkiją, Rusus[128]). Nesigilinant čia į atskirus Mindaugo žygius pietuose ir rytuose ir jo plėtimą lietuvių valdžios artimosiose rusų žemėse[129]), reikia pastebėti, kad tojo laikotarpio šaltiniuose nesutinkame nei mažiausio pėdsako jokių kariško pobūdžio faktų tarp Mindaugo ir Žemaičių, kas galėtų mums priminti namų vaidus ir vidaus kovas. Ordino dėmesys Livonijoje buvo sutelktas tęsti laimingai pradėtą žiemgalių ir kuršių užkariavimą į pietus ir į vakarus Žemaičių link; o kryžiuočiams Prūsuose, įsikūrus prie Priegliaus krantų ir Sambijoje, rūpėjo per nadruvių, suduvių ir skalvių plotus, rasti kelią į šiaurę, t. y. į pietinę Žemaitiją. Grei-

---

[124]) *PUB* I, 2, 35 p. — nr. 39.

[125]) *H. Lowmiański,* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, II, 342 p.

[126]) Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I, 94 p.

[127]) *Phil. Klymenko,* Die Urkunden Mindowes für den livl. Orden, Altpr. Forsch. VI (1929), Heft 2, 215 p. rašo: „Mindowe war nur ein reicher und kriegerischer, selbstherrschender Grundherr ohne die Stütze staatlicher Ordnung und ohne das entsprechende politische Bewusstsein".

[128]) Įdomu būtų išaiškinti, kokius žygius ir kur daro lietuviai 1252—1261 m. laikotarpyje. *H. Paszkiewicz,* pasiremdamas savo sudarytais Regesta Lithuaniae (Nr. 180—421) daro išvadą (Jagiellonowe o. c. I, 95 p.), kad 1237—63 m. laikotarpyje iš 33 žygių, dvidešimt yra į rusų žemes, 8 — į Lenkiją ir tik 5 — į Ordino žemes.

[129]) Šalia Juodosios Rusijos (Naugardukas, Slonimas, Volkoviskas), kuri buvo seniausioji žemė, iš kurios išsiplėtė vėlesnė lietuvių galybė į rytus, Mindaugas išplėtė savo įtaką Polocko žemėje ir paėmė ten visą eilę mažyčių kunigaikštijėlių, į kurias tada Polockas buvo suskilęs. Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I, 65—74 p.

tos ir energingos pastangos galėjo netolimoje ateityje teritoriniu būdu sujungti abu Ordinus. Žemaičiams šitoje kryžiuočių politikoje teko pakelti nemažas kovas ir suvaidinti didelį istorišką vaidmenį. Jis padidėjo dar ir dėl to, kad nuo 1252 m. vokiečių Ordinui kova buvo pasidariusi patogi, nes nei Livonijoje, nei Prūsuose Mindaugas jo n e p u o l ė. Bet charakteringa, kad Ordinui atidavus dideles Žemaičių sritis, šie, kiek galima spręsti iš žinomų šaltinių, visai nepuldinėja paties Mindaugo žemių, bet kariauja su būsimais okupantais. Vadinasi, Mindaugas davė kryžiuočiams Žemaičių žemių, bet tas dovanojimas reiškė s a v o j ė g o m i s užėmimą, užkariavimą. Ar šituose savotiškuose santykiuose tarp Mindaugo ir Žemaičių galėjo jau būti koks nors p o l i t i n i s r y š y s, ar s u s i t a r i m a s bent su jų kokiu kunigaikščiu, sunku pasakyti. J. Stakauskas teigia, kad tų pirmųjų donacijų, kurios buvo išmėtytos Žemaičių pietvakariuose, reikia ieškoti Erdvilo valdomoje provincijoje, kuri faktiškai Mindaugo tepriklausė.

Eilėtoji Livonijos kronika mums aprašo, kaip į atsisakiusio Livonijos magistro Andrejaus von Štierland vietą išrinktas Eberhardas von Seyn (Sayn) dar tais pačiais metais (1252 m.), kai Mindaugas buvo vainikuotas karaliumi, padarė žygį į Žemaitiją (*Reim* eil. 3609—24). Deja, kronistas mums labai mažai teapdainuoja šią ekspediciją. Žinome tik tiek, kad labai didelė, iš įvairių komtūrijų surinkta, kariuomenė plėšusi ir deginusi kraštą. O tuoj po to Livonijos Ordinas surengė kitą ekspediciją į Kuršą. Prie Dangės čia ir buvo pastatyta toji *„Mymmille“* pilis (*Reim* 3625—54), apie kurią mes tuoj sužinome iš popiežiaus Inocento IV-jo bulės, kuris 1253 m. rugpiūčio 23 d. įsakė dominikonams skelbti kryžiaus karą ir suteikti atlaidus Klaipėdos pilies gynėjams[130]). Mes nežinome, kokie įvykiai užpildė 1253—1255 m. žemaičių ir vokiečių santykius. Eilėtoji kronika, aprašydama sambių kovas Klaipėdai sugriauti (*Reim* 3723—3908) ir vokiečių žygį (1256 m. pirmoje pusėje) į Sambiją (*Reim* 3909—4084) niekur nei lietuvių, nei žemaičių nepamini, o popiežius 1254 m. pavasarį (V. 19) skelbia kryžiaus karą vokiečių Ordino žemėse prieš besiartinantį mongolų pavojų totorių ordose (PUB I, 1, 216—17 p.). Tik tų pačių metų gale jis ragina piligrimus eiti pagalbon į Livoniją, Prūsus ir K u r š ą ir primena, kad čekų karalius galėtų būti išrinktas jų žygio vadu[131]).

Intensyvūs Žemaičių karai su Ordinu prasideda 1256 m. Tą datą yra užakcentavęs jau A. Ewaldas. Ją priėmė J. Totoraitis ir St. Zajączkowskis[132]). Vadinasi, tais pačiais metais, tik gal keliais mėnesiais vėliau[133]), kai Livonijos magistras Anne von Sangershausen, naujas Livonijos magistras, nesėkmingoje ekspedicijoje turėjo keršyti sambiams už bandymą

[130]) *PUB* I, 1, 207 p. nr. 275.
[131]) *PUB* I, 1, 219—220 p.
[132]) *A. L. Ewald*, Die Eroberung o. c. 129 p. *J. Totoraitis*, Die Litauer o. c. 106 p. *St. Zajączkowski*, Studya o. c. 93 p.
[133]) *Th. Kallmeyer*, Erläuterungen, SrL I, 756 p. (nr. 43—44).

pulti Klaipėdą, žemaičiai surengė žygį į Kuršą (1256 m. gale), kurio gyventojai jau buvo tapę žemaičių vado žodžiais „krikščionių pakalikai" (Reim 4113). Nesutikdami pasipriešinimo, staigiu puolimu jie nuniokojo Kuršą, susirinko daug belaisvių ir prisigrobę turto grįžo namo (*Reim* 4085—4115). Ryšyje su šituo žygiu Eilėtoje kronikoje yra minimas Žemaičių vadas Aliminas[134]). Kronikoje jis yra atvaizduotas, kaip didelis ir drąsus didvyris[135]). Jisai nešiojęs savo širdyje kartų skausmą ir didelę neapykantą[136]), kad Mindaugas priėmęs krikščionybę. Eilėtosios kronikos autorius, tikras vidurinių amžių krikščionis, suprantama, aiškinosi, kad tas Aliminas degęs neofytui Mindaugui pykčiu. Tik nuostabu, kad jis nerengė žygio prieš patį Mindaugą, bet pasirinko ekspediciją į Kuršą. Vadinasi, Žemaičių vadas politiniu savo tikslu pasistatė tai, ko Mindaugas nebuvo baigęs, t. y. užimti kuršius. Iš kitos pusės, jis buvo norėjęs Mindaugą atitraukti nuo sąjungos su vokiečiais. Įdomūs yra žodžiai, kuriais jis motyvavo žygio reikalingumą: kai mes kuršius nuteriosime ir juos pavergsime, tada Mindaugas, kad ir pykdamas, turės eiti su mumis iš vieno[137]). Vadinasi, Aliminas ir jo žemaičiai kuršių užėmimu norėjo užimponuoti Mindaugui ir ieškoti su juo vienybės. Iš tiesų, iš eilės keli žemaičių žygiai yra nukreipti į Kuršą. Atsiminkime, kad pats Mindaugas buvo bandęs su didele jėga[138]) Kuršą įveikti (1242 m.) nesėkmingai puldamas Embūtę (*Reim* 2332—88), ir greit po to jo būriai pralaimėjo kruviną kovą Kurše (*Reim 2573—655)*. Pats valdovas toliau, turėdamas kitų rūpesčių, nebebandė kuršių pulti. Per tryliką su

---

[134]) Kronistas rašo: „Zû Sameiten was ein man
bie der zît, hiez Aleman" (*Reim* eil. 4085—86).
Iš galūnės rimo matyti, kad poetui buvo svarbu antras toks pat galinis skiemuo. Jo eilėdaroje visuomet dvi gretimos eilutės turi rimo gale tą patį skiemenį. Pavardė „*Aleman*" skamba labai svetimai lietuvių kalboje. *J. Totoraitis* (Mindowe o. c. 105 p. pst. 3) mano, kad lietuviškoji to asmenvardžio forma bus „*Elemonas*". Taip ir vadina jį *V. Bikins* (Kuršu brivibas cinas, 41 p.;; o Eilėtosios kronikos vertėjas į latvių kalbą *Jekabs Saiva* (Atskanu chronika, Riga 1936, 103 p., eil. 4082) vadina Aliminą „*Alimants*". Berods, daugiau tikrumo bus priimant Aliminą. Ir dabar Žemaičiuose *Al(i)minai, Al(i)minauskiai, Al(i)minavičiai* yra sena ir dažnai sutinkama pavardė.

[135]) „der was ein vil vromer helt" (*Reim* eil. 4087); „Aleman gar unverzaget" (*Reim* eil. 4105).

[136]) „der trûc in sînem hertzen
bitterlîchen smertzen
und dar zû grözen haz (*Reim* eil. 4089—4091).

[137]) „wanne die Kûren sint verhert
und von uns gar verzert,
so mûz Myndowe uns volgen,
wie gar er sie verbolgen" (*Reim* eil. 4115—4119).

[138]) Eilėtosios kronikos autorius mums yra padavęs perdėtą Mindaugo kariuomenės skaičių — 30.000 (*Reim* eil. 2517; plg. *Z. Ivinskis*, Saulės-Šiaulių kautynės o. c. 23 p.). Iš jų kronistas mini 1500 kritusių. Kad ir perdėti skaičiai, bet jie mums pasako, kaip rimtai ir su didele jėga Mindaugas 1242 m. buvo išsiruošęs į Kuršą. Antrame lietuvių žygyje Eilėtoji kronika paduoda 5.000 žmonių (*Reim* eil. 2627). Kad ir žymiai sumažinti skaičiai (prie ano laiko gyventojų tankumo, susisiekimo priemonių ir maitinimo būdų), mums parodo, kad tiedu žygiai buvo ne atsitiktinos nereikšmingų būrelių ekspedicijos, bet sistemingai organizuoti Kuršo puolimai.

viršum metų žemaičiai taip pat nerengė rimto žygio; bent mums Eilėtoji kronika nėra užfiksavusi. Tik staiga Aliminas tęsia Mindaugo pradėtą politiką kuršių atžvilgiu. Tokiu būdu kronisto galvojimui visai suprantamas pasakymas, būk Aliminas liejęs apmaudą, kam Mindaugas tapęs krikščioniu (kiekvienas krikščionis tik taip turėjo galvoti) nėra šio žygio tikroji ir svarbiausioji priežastis. Tačiau daug reikšmingesnis yra tas metraščio posakis, kad Kuršą užvaldydami žemaičiai manė patraukti Mindaugą į savo pusę. Negalima detaliau išanalizuoti Alimino ir žemaičių veikimo motyvų. Ar nesiejo žemaičių ir Mindaugo artimuosius kaimynus tos pačios politikos ryšiai? Ar negalima, kad jau 1256 m. jie vedė tokią sistemingą politiką, slapta, paties valdovo žmonių inspiruojami? Apie tai, žinoma, kronikoje nerandame nė žodelio. Bet tolimesni faktai šitam spėjimui duos pateisinimą.

Po sėkmingo žemaičių žygio turėjo sekti jiems už tai vokiečių „užmokestis". Žygiui organizuoti prisidėjo ir Romos Kūrija. 1256 m. rugsėjo 16 d. buvo įsakyta Mainco provincijos dominikonams skelbti kryžiaus karą (LUB I sk. 381). Dar prieš tai (1256. III. 11) Aleksandras IV-sis buvo pradėjęs didelę akciją, tiems pat vienuoliams Vokietijoj, Danijoj, Švedijoj, Norvegijoj, Čekijoj, Lenkijoje, žodžiu, visuose aplinkiniuose lotyniškojo krikšto kaimynuose, įsakydamas skelbti kryžiaus karą prieš pagonis[139]). Livonijos magistras Anno von Sangershausen su (tų raginimų dėka) atvykusiais piligrimais (kryžiaus kariuomene), lybiais, latviais (= lietgaliais) ir estais išsirengė į žygį. Prie jų prisidėjo kuršiai, kurie jau pastoviai būdavo įtraukiami į vokiečių ekspedicijas. Žygiuodamas per Žiemgalius, kaip kronistas aprašo, Livonijos magistras gyventojus jėga ir grasinimais privertė[140]) irgi prisidėti į kariuomenę. Šitokia didžiulė jungtinė kariuomenė, pasiskirsčiusi į būrius, kuriems buvo priskirti palydovai, plėšė Lietuvoje ištisas devynias dienas (*Reim* 4159—308). Kronistas nurodo, kad tokiais palydovais buvo tie apie 1244—6 metus iš šiaurės Žemaičių išbėgusieji į Livoniją Mindaugo šalininko Lengvenio priešai (Duce, Milgerin, Dindeke)[141]). Per dešimtį metų, nebegalėdami grįžti savo tėviškėn, jie buvo įsigyvenę Livonijoje, pasikrikštiję, o gal gavę žemių, nes Ordinas pabėgėliams ir išdavikams lietuviams žemių negailėdavo[142]). Mūsų kronistas rašo, kad visi jie tame žygyje pasižymėję narsumu (*Reim* 4215—25). Jie gerai žinoję žemaičių kelius ir vietas. Kaip persimetėlius į Ordino pusę, kronistas juos visą laiką aukština, vadina drąsiais didvyriais, gar-

———

[139]) *A. Theiner,* Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia, I (1860), nr. 137. Plg. *J. Stakauskas,* Lietuva ir Vak. Europa, o. c. 158—159 p.

[140]) *Reim.* eil. 4168—4185.

[141]) *Reim* eil. 4219—4228. Plg. eil. 2705—3120.

[142]) Plg. Prūsuose atskirus faktus, kur lietuviams duotos žemės. *PUB I,* 2, 488 p. (nr. 791), 489 (nr. 792); II, 1, 19 p. (nr. 30), 80 (nr. 125), 81 (nr. 126).

bingais svečiais ir t. t.[143]). Skaitant šitą kronikos vietą dar kartą matyti, kaip kronistas džiūgauja šiuo žygiu ir lietuvių vadovų pasisekimu ir kaip vienašališkas jis yra pagonių lietuvių atžvilgiu.

Metraštininkas eiliuoja, kaip basieji vienuoliai (pranciškonai) ir pamokslininkai (dominikonai) pirmieji davę pavyzdžius padegti pagonių sodybas (*Reim* eil. 4238—4391). Vaizdingai yra aprašyta, kaip buvo teriota (*Reim* 4250—85). Žemaičių pasipriešinimas buvo nedidelis (*Reim* 4280). Jie tedrįso tik atskirais būreliais puldinėti sargybas (*Reim* 4264—69), bet didesnio žygio nebuvo spėję surengti. Vokiečių kariuomenė su sąjungininkais ir įprastu grobiu ir belaisviais laimingai grįžo atgal. Kurios Žemaičių krašto sritys buvo nuteriotos, nežinome. Eilėtosios kronikos autorius labai mažai rūpinasi chronologija ir geografija[144]). Į jo poeziją tik atsitiktinai patenka tikslesni aprašymai.

Kalbant toliau apie Žemaičių ir Livonijos ordino karus, reikia atkreipti dėmesį, kad vyriausiam Ordino magistrui Poppo von Osterna pasitraukus iš valdžios[145]), Anno von Sangershausen buvo išrinktas jo vieton (1257 m.). Livonijos dalies magistru tapo Sambijos — Karaliaučiaus komtūras B u r c h a r d a s v o n H o r n h a u s e n[146]). Apie jį Dusburgo kronika ir Eilėtasis metraštis sako, kad jis puikiai pažinęs abu kraštu[147]). Poetas dar prideda, kad nuo jo pagonys niekaip negalėjo pasislėpti ir išsisukti. Jis suprato visus jų papročius ir būdą[148]). Nepaprastai doru, geru ir tiesiog idealiu magistru, kuris tačiau priešams yra kietas, atvaizduoja jį Eilėtoji kronika[149]). 1257 m. balandžio 14 d. jau jis yra Livonijos magistro pareigose[150]).

Su Burchardo von Hornhausen atvykimu į Livoniją prasidėjo dar aktyvesnė politika pagonių, ypač Žemaičių, atžvilgiu. Palaikydamas gerus santykius su Mindaugu (*Reim* 4450—60), Burchardas siuntinėjo jam dovanų. O šis, laikydamasis, kaip krikščionis, ankstyvesnių susitarimų, irgi dovanomis atsidėkojo[151]). Eilėtos kronikos autorius mini, kad Mindaugas

[143]) Visa medžiaga iš Eil. kronikos apie juos išrankiota *V. Bilkins,* Petijums par rimju chroniku, 1935, 75—76 p.

[144]) Plg. *Z. Ivinskis,* Eilėtoji Liv. kronika, o. c. 294—295 p.

[145]) *J. Totoraitis,* Die Litauer o. c. 106 p. sako, kad jis miręs.

[146]) Hornhausen, tada (vidurinių amžių vokiečių kalboje) vad. *Hornhûzen,* yra Saksuose, Magdeburgo srityje, Ochersleben apskrityje.

[147]) SrPr I, 95—96 p. („noticiam plenam habuit utriusque terre, et tanquam homo (95 p.) affabilis in omnium oculis fuerat graciosus..."). SrPr III, 562 p. (Ältere Hochmeisterschronik): „went her woste wol dy gelegenheit beidyr lande...").

[148]) „von dem kunden kein geberg
die heiden in dem lande,
er weste aller hande
der heiden site und tât". (*Reim* eil. 4374—4377).

[149]) Žiūr. *Reim* eil 4374, 4405, 4408, 4441—42, 4446, 5546, 5548, 5685. Plg. *V. Bilkins,* Pėtijums par rimju chroniku, o. c. 57 p.

[150]) SrPr II, 40 p, 5 p. LUB I, 84 p. (Regesten) — nr. 334.

[151]) „Er (Liv. mag.) sante zû Littowen
dem kunige Myndowen
sîne gift, die was gût
des vreute sich des kuniges mût" (*Reim* eil. 4449—52).

magistrą dar pasveikinęs „mit schrifte“[152]). Iš tų pačių metų (1257 m.) Mindaugo donacijų tarpe figūruoja vienas dokumentas, kuriuo karalius užrašė kryžiuočiams v i s u s Žemaičius (*„totam terram Semeyten“)*, išskyrus tik Lietuvos vyskupui dovanotąsias žemes[153]). Dovanojimo originalas, tiesa, yra žuvęs. Tačiau vis dėl to ne be pagrindo atsiranda vis naujų tyrinėtojų (A. Seraphim, A. Prochaska, P. Klymenko. St. Zajączkowski, H. Paszkiewicz, H. Lowmianski), kurie yra linkę šį Žemaičių užrašymą Ordinui laikyti tikru. St. Zajączkowski's bandė iš tų dviejų faktų sudaryti tarpusavio ryšį. Jis taria, kad Burchardas su dovanomis bus Mindaugui pasiuntęs ir būsimos donacijos projektą, o Mindaugas su savo dovanomis davė ir tą 1257 m. Žemaičių dovanojimo dokumentą[154]). St. Zajączkowskis, kaip ir Klymenko, apskritai laiko visus Mindaugo dovanojimus tikrais ir stengiasi juos išaiškinti susidariusiomis politinėmis aplinkybėmis.

Netyrinėdamas šioje vietoje klausimo i š e s m ė s, nes mūsų temai yra jis ne pirmaeilės reikšmės, noriu pastebėti, kad vien liudininkų trūkumu ir kitomis aplinkybėmis vargu ar galima pigiu būdu paneigti šią donaciją[155]). Falsifikuojant būtų buvę galima taip svarbiame dokumente sufalsifikuoti ir liudininkus. Jau buvo iškelta, kad Mindaugo dovanojimai buvo savotiškos fikcijos. Argi galėjo jis verbališkai ir rimtai žiūrėti į daromas su Ordinu sutartis? Ordino raštinė, kurioje buvo gerai pastatytas ir išvystytas kanceliarinis darbas, tiesa, buvo pripratusi prie pergamentinės politikos. Jai buvo svarbus ir reikšmingas kiekvienas dokumentas, kiekvienas popieriuje padarytas užrašas. Ji net imdavo tokius dovanojimus, kurių dovanotojai nevaldė (pav., ir Mindaugas užrašė skalvių ir sudavių sritis). Ji turėjo pasiduoti formalizmui, kuris yra tipiškas ir kitoms vidurinių amžių formoms. Mindaugas gi buvo j ė g o s politikas. Ir jo p o l i t i š k a krikščionybė jam tiek reiškė, kiek ji buvo naudinga jo politikos tikslams, jo valdžios stiprėjimui ir plėtimui, priešų skaldymui ir mažinimui. Jam dokumentas, neturinčiam jokių kanceliarijos tradicijų ir sąvokų, buvo negyva raidė. Jis nepažino tos vidurinių amžių „dokumento“ dvasios ir to turinio, kokį į tą dokumentą dėjo Ordinas. Vadinasi, tose Mindaugo dona-

---

[152]) „Myndowe des meisteres nicht vergaz,
mit einer gûten gifte;
ouch grûste er in mit schrifte.
die vrûntschaft von in beiden
was grôz. daz was den heiden
nicht vil wol zû mâzen (*Reim* eil. 4453—59).

[153]) PUB I, 2, 39 p. (nr. 40).

[154]) *St. Zajączkowski,* Studya o. c. 94 p. Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I, 91—92 p. *A. Prochaska,* Dwa objasnienia do dziejów Litwy, Kwart. histor., 64—73 p. Kita medžiaga nurodyta *H. Lowmiański'o* Studja o. c. II 320—328 p. *P. Šležas,* Mindaugas Lietuvos karalius. „Mūsų Žinynas“, Nr. 117 (t. XXVI, 1934), 530—532 p.

[155]) Didelė dauguma skeptikų tyrinėtojų kabinasi už tų formalių aplinkybių (*Kętrzyński's, Latkowski's, A. Ewald'as* ir kt.). Pagaliau daugumoje tokius formalinius argumentus iškėlė *Dr. J. Stakauskas* (Lietuva ir Vak. Eur., o. c. 135—148). Vertinant gi tas donacijas reikia kartu išeiti ir iš realios faktų, politinių Mindaugo, Ordino ir Žemaičių santykių, padėties.

cijose susidūrė dvi pasaulėžiūros, du svetimi pasauliai. Šitoje kovoje Ordinas laiko bėgyje ir pasirodė bejėgis, tapo tos savo pergamentinės politikos auka (ypač tai ryškėja Vytauto laikais).

Mindaugas Lietuvos vienijimo darbe buvo parodęs gudrią ir suktą, tikrai merovingiško pobūdžio politiką, t. y. išvarinėdamas, žudydamas ir kitomis jėgos priemonėmis silpnindamas savo konkurentus, jis buvo pasiekęs vyriausios valdžios krašte. Mindaugas buvo griežtas bei negailestingas ir su savo artimaisiais giminaičiais. Su Daugsprungaičiu, t. y. savo broliavaikiu Tautvila, kuris, matyti, eidamas savo tėvo tradicijomis, turėjo rimtų pretenzijų į vyriausiąją valdžią, valdovas turėjo aštrių konfliktų. Pav., taikydamasis su Livonijos magistru Andreju, prašė, siūlydamas naujas dovanas, užmušti arba išvaryti iš Rygos jo konkurentą, naujakrikštį Tautvilą[155a]). Ipatjevo metraštis, kuris mums daugiausiai duoda žinių apie Mindaugą, rašo, kad jis ėmęs užmušti savo „brat'ju ir synovcie" — brolius ir broliavaikius[155b]). „Brolių" vardu ano laiko kronistų prasme reikia suprasti ir pusbrolius[155c]). Kitus, rašo toliau kronika, Mindaugas išvarinėjo iš savo sričių ir ėmė vienas valdyti visoje žemėje, vienas „samoderžiec"[155d]) Šitoks politikas, jei jis laikinai ir darė kokias sutartis su buvusiais priešais, nemanė jų, atėjus tinkamam laikui, laikytis. Apskritai, reikia pastebėti, kad lietuvių pagonių ir neofytų valdovai su vokiečiais ir krikščionimis laikydavosi sutarties tol, kol matė sau iš to politinės naudos. Atiduoti laikinai Ordinui tą kraštą, kurį vistiek jis ginklu stengėsi užimti, ir laikinai sulaikyti vokiečių puolimus į kitas kunigaikštystės sritis, galėjo atrodyti naudinga kiekvienam, nors kiek politinės nuovokos turinčiam kunigaikščiui. Kai tokios taikos metu valdovas buvo be baimės atlikęs įvairių ekspedicijų ir planų rytuose, jis galėjo vėl sau tinkamu laiku sutartį nutraukti. Nesitaikyti su kryžiuočiais, kitaip tariant neužrašyti jam Žemaičių, būtų reiškę kovą visais frontais. O ką galėjo reikšti pergamentas, jei to krašto gyventojus, gal būt, paties dovanotojo dar pakurstomus, reikėjo versti jėga pasiduoti. Ir Vytautas, pav., atvejų atvejais davinėjo Ordinui Žemaičius, nemanydamas jų rimtai išsižadėti. Kas dokumente buvo surašoma, reiškė tik laikiną susitarimą, kurį Mindaugas bet kada galėjo niekais paversti. Nesigilindamas į kitus, daugiau formalinius argumentus, iškeltus jau ankstyvesnių tyrinėtojų[156]), esu linkęs manyti, kad 1257 m. Mindaugas galėjo Burchardui užra-

---

[155a]) *Poln. sobr.* rusk. liet. II, sk. 816—817. Plg. *J. Stakauskas,* Lietuva ir Vak. Europa o. c. 67 p.

[155b]) *Poln. sobr.* rusk. liet. II, sk. 858 („i nača izbivati brat'ju svoju i synovcie svoja, drugija vygna i zemlie i nača kniažiti odni..."). Nežinia, kuruo būdu yra žuvęs Mindaugo brolis Daugsprungas, kuris vienintelį kartą teminimas 1219 m. sutartyje su Volynijos Romaniene. Be Tautvilos Mindaugo broliavaikis buvo Edivinas. Jo likimas irgi neaiškus.

[155c]) Plg. *Paczkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I, 55 p., 1 pst.

[155d]) *Poln. sobr.* rusk. liet., II, sk. 858.

[156]) Žiūr. *Klymenkos, Zajączkowskio, Lowmianskio* ir *Paszkiewicziaus* darbus. Tiksliai jie nurodyti 154 pstb.

šyti visus Žemaičius. Pagaliau, jei tos donacijos tikrybėje ir nebūtų buvę, pats dokumento atsiradimas, kuris, tiesa, yra žinomas tik iš 1392 metų transumpto ir daro įspūdį ant greitųjų sudaryto (be tikslios datos ir vietos) juodraščio, parodo, kokios buvo Livonijos Ordino pretenzijos į Žemaičių kraštą. Tai, kas buvo parašyta popieriuje, jis turėjo įvykdyti gyvenime. Ar tos Ordino pastangos tęsti Žemaičių okupacijos darbą jau po Mindaugo mirties, ar vėliau bus davusios pradžią tam dokumentui, ne visų istorikų laikomam falsifikatu, ar jis bus tikras 1257 m. Mindaugo politikos padaras, pačių žemaičių ir Livonijos vokiečių santykiuose, berods, nieko nepakeičia. Ir vienu ir kitu atveju tik ginklas galėjo spręsti Žemaičių okupacijos klausimą.

Neišsigandę didelio 1256 m. teriojimo, žemaičiai 1257 m. pradžioje vėl naujai puolė. Kas buvo žygio vadu, nieko nežinome, nes, su 1256 m. žemaičių sėkminga ekspedicija į Kuršą kartą pasirodęs ir kronisto gražiai apdainuotas, Aliminas staiga dingsta.

Paprastai Mindaugo su Burchardu dovanų pasikeitimas ir draugiškų santykių palaikymas, apie kuriuos pasididžiuodamas Eilėtosios kronikos autorius rašo (*Reim* 4437—60), yra siejamas su šituo žemaičių žygiu. Žemaičiai tuo buvę labai nepatenkinti (*Reim* 4459). Bet psichologiškai vėl nesuprantama, kodėl jie tada nebūtų keršiję ir nepuolę Mindaugo žemių? Oficialiai d e m o n s t r u o d a m a s savo draugiškumą, Mindaugas galėjo slapta vesti tokią politiką, apie kurią Ordino žmonėms nepasisekė niekur nieko išgirsti. Juo labiau, žinoma, nieko negalėjo žinoti paprastas jo kronistas, kuris besivaiko smulkiuose faktuose.

Žemaičiai savo žygyje 1257 m. atėjo iki pilies, kuri jiems labiausiai rūpėjo (*„tet vil we“, Reim* 4467), būtent iki Klaipėdos. Įdomios yra to žygio smulkmenos, kurias mums paduoda mūsų svarbiausias šaltinis — Eilėtoji kronika. Burchardas sumanęs aplankyti Kuršą ir atvykęs apžiūrėti Klaipėdos. Kokiomis intencijomis tai buvo daroma, šaltinis nepaaiškina. Gal įgulos sustiprinimas, ar naujo žygio į Žemaičius rengimas? Juk pirmyn į Žemaičius besiveržiantiems vokiečiams Klaipėda buvo s v a r b i a u s i a s f o r p o s t a s. Atvykęs jis sužinojo, kad prie pilies savo stovyklą miške turį žemaičiai. Per savo slapukus Burchardas turėjo gauti žinią. Bet kažin, ar čia buvo atsitiktinis susitikimas? Ar nebuvo pavykę ir žemaičiams sužinoti apie tariamojo Mindaugo draugo Burchardo inspekcinę kelionę, kurio atvykstant jie pasislėpę tykojo. Dr. J. Stakauskas atvaizduoja, būk apgulta Klaipėdos įgula, neatsispirdama prieš didelę žemaičių kariuomenę, prašė iš Rygos magistro pagalbos, kuris nedidele kariuomene vedinas ir atvykęs[157]). Tačiau toks šio žygio vaizdavimas visai nutolsta nuo to vienintelio šaltinio, kuriuo visiems reikia remtis. Eilėtoji kronika aiškiai aprašo, kaip Burchardas pasirengęs iš anksto vykti apžiūrėti Klaipėdos

---

[157]) *J. Stakauskas,* Lietuva ir Vak. Europa, o. c. 162—163 p.

pilį ir tik ten vietoje sužinojo apie žemaičių pavojų (*Reim* 4461—40). Su labai nedidelėmis jėgomis, teturėdamas vos 40 riterių ir, matyti, čia pat sumobilizuotų 500 kuršių, jis susitiko su žemaičiais, kurių buvę labai daug, net jų skaičiaus nežinota (*Reim* 4500). Vokiečiai kautynes pralaimėjo. Tiesa, ir žemaičių kritę ne maža, bet dvylika Ordino riterių ir daug kuršių[158]) paklojo savo galvas. Ordino magistras Burchardas tapo sunkiai sužeistas. Nukentėję buvo nuo kautynių ir kiti riteriai. Ir Kuldigos komtūras, Bernhardas von Haren, tas kronisto taip simpatiškai apdainuotas ir mėgstamas didvyris[159]), irgi buvo sunkiai sumuštas[160]). Šiaip taip, kariuomenei įtempus paskutines jėgas, pasisekė prasimušti pačion pilin. Joje magistras gydėsi nuo savo sunkių žaizdų (*Reim* 4505).

Pasveikęs ir grįžęs į Rygą, jis ėmė organizuoti didelę jėgą prieš žemaičius. Iš to paties laikotarpio turime keletą Ordino didelio geradario, popiežiaus Aleksandro IV-jo bulių, kuriose jis įsako dar intensyviau skelbti prieš pagonis kryžiaus karą, nes Ordinas to prašąs. Nauja dominikonų pamokslų vilnis, skelbiamų Vokietijoj, Čekijoj, Danijoj, Švedijoj, Norvegijoj, Gotlandijoje[161]) turėjo atvesti naujus ir gausius maldininkų būrius. Bet tuo tarpu žemaičiai siuntė pasiuntinius į Rygą ir prašė taikos (*Reim* 4545). Žemaičių pasiūlymas buvo labai atsargiai priimtas. Negirdėtas buvo dalykas su pagonimis taikytis. Todėl Livonijos magistras sukvietė pasitarti komtūrus, dvasininkus (Rygos arkivyskupą) ir net rygiečius (*Reim* 4561—70). Buvo nutarta duoti žemaičiams dviejų metų paliaubas. Tur būt, manyta, kad tokio laikotarpio užteks įsitvirtinti Mindaugo dovanotose Žemaičių žemėse[162]).

Taikos iniciatyva, pagal Eilėt. kroniką, išėjusi iš Žemaičių. Bet įdomu, kad toji kronika, kuri šiaip žino įvairių lietuvių ir žemaičų kunigaikščiukų vardus, nepamini derybų metu jokio Žemaičių vado. Kronistas mums nepaduoda tikrų taikymosi motyvų, bet veikė, be abejo, iš dviejų pusių savi išskaičiavimai[163]). Dr. J. Stakauskas teisingai taria, kad vieniems žemaičiams būtų neatėję į galvą taikos sumanymas, nes apskritai krikščionys iš principo su pagonimis nesitaikydavo. Yra pagrindo manyti, kad žemaičiai atvyko į Rygą Ordino kviečiami. Ten jų pasiuntiniai buvo maloniai priimti ir

---

[158]) *Reim* eil. 4503—4508.
[159]) *Reim* eil. 2490, 2531, 2551, 4510, 4775, 4794, 4840, 4861.
[160]) „bruder Bernhart von Hâren,
gewundet wart vil sêre
und ouch. brûdere mêre". (*Reim* eil. 4510—4513).
[161]) PUB I, 2, 25 p. (nr. 30). Plg. *J. Stakauskas*, Lietuva ir Vak. Europa, o. c. 167 p. Iš 1257 m. sausio 5 d. turime dokumentą, kuriuo Aleksandras IV-sis paėmė lenkų, čekų ir austrų piligrimus, einančius į kryžiaus karą prieš lietuvius ir jotvingius, ypatingon savo globon (*A. Theiner*, Vetera monumenta o. c. I nr. CXLII). Kiti 1257 m. vidurvasario kryžiaus karų akcijos dokumentai žiūr. *LUB* I sk. 397—402 (nr. 310, 311, 312 314).
[162]) Plg. *J. Totoraitis*, Die Litauer o. c. 108 p.
[163]) Plg. *Phil. Schwartz*, Kurland im XIII. Jh. o. c. 91 p. *J. Latkowski*, Mendog o. c. 85—86 p. *Er. Chudziński*, Die Eroberung o. c. 51—52 p.

kaip svečiai pavaišinti (*Reim* 4559—60). Jau pats sutarties faktas liudija, kad taika Ordinui buvo r e i k a l i n g a, nes kitaip jis jokiu būdu nebūtų taikęsis[163a]). Livonijos Ordinui reikėjo, be to, p o i l s i o vidaus santykius sutvarkyti. Jo jėgos — narių skaičius buvo dar nedidelis. Jis buvo išvargintas nuolatinių kovų ir pavojų[163b]). Viename, pav., popiežiaus Aleksandro IV-jo laiške čekų pranciškonams yra pažymėta, kad, pav., Prūsuose vokiečiai esą tiek nubiednėję ir suvargę, kad kenčią net maisto nepriteklių ir badą (PUB I sk. 402). Kokia nematoma politinė ranka vadovavo čia Žemaičiams? Ar negalima sieti jos su pačiu Mindaugu, slapta per žemaičius veikiančiu prieš Ordiną? Tai yra klausimas, į kurį šioje vietoje galime padaryti tik spėliojimus. Suprantamesni yra, šalia Ordino savos politikos, rygiečių taikos motyvai. Į derybas dėl taikos magistras, šalia komtūrų ir arkivyskupo, buvo pakvietęs ir „žymią dalį miestiečių" (*Reim* 4570).

Rygos miestas jau buvo pasireiškęs kaip p r e k y b o s centras. Jam rūpėjo užmegsti ryšius su Kunigaikštyste, kuri valdė prie Polocko Dauguvą ir turėjo neišsenkančius kiekius tokios žaliavos, kaip vaškas, kailiai, įvairūs medžio produktai. Ordinui susitaikius su Mindaugu ir šiam tapus krikščionišku karaliumi, rygiečiai tuoj (1253 m.) išsirūpino sau prekybos teisę Lietuvoje (LUB I sk. 312—13). Bet ne vien šita privilegija, kuria rygiečiai ir vokiečiai galėjo visur Lietuvoje laisvai ir be muitų verstis prekyba, padarė Rygą ekonominiu Lietuvos centru. Iki pat XV amž. pradžios Ryga buvo, kai per Prūsus ir Nemuno žiotis jokis susisiekimas nebebuvo galimas, svarbiausias prekybos židinys, per kurį jie gaudavo Vakarų Europos prekių parduodami savo žaliavą[164]). 1257 m. taika ir Žemaičių plotas buvo įtrauktas į Rygos miesto pirklių interesus. Eilėtoji kronika pastebi, kad be pavojaus galėjo vieni ir kiti, žemaičiai ir rygiečiai, keliauti ir prekiauti (*Reim* 4600—20). Iš tiesų, žemaičiai lankėsi Rygoje tik prekybos reikalais (*Reim* 4644).

Kronistas savo eilėse atvaizduoja, būk vokiečiai taikęsi norėdami palaukti ir pažiūrėti, kaip žemaičiai nusistatysią krikščionių atžvilgiu[165]). Tačiau bus veikę realesni apskaičiavimai. Šiaip ar taip dviejų metų[166]) paliaubos buvo pasirengimo laikas tolimesnei kovai. Kaip jai pasirengė žemaičiai per tuos dvejus metus, mums nėra žinoma. Ordino žmonių rašyti metraščiai kalba tik apie kryžiuočių pasirengimus. Ištisa eilė bulių buvo Aleksandro IV-jo paskleista 1257 m. vasarą krikščioniškame pasaulyje[167]). Toji kryžiaus karų akcija buvo vedama ir P r ū s u o s e. Popiežiaus dviejuose dokumentuose ir figūruoja, pav., Jotvingiai (*Gzetvesiae*), prieš kurių

163a) *J. Stakauskas,* Liet. ir Vak. Europa o. c. 164 p.
163b) Plg. *J. Stakauskas,* Liet. ir Vak. Europa o. c. 165—167 p.
164) *Z. Ivinskis,* Lietuvos prekyba o. c. I, 48—50 p.
165) „wie zû den cristen wêre ir mût" (*Reim* eil. 4593).
166) *Dr. J. Stakauskas* (Lietuva ir Vak. Europa o. c. 167 p.) mano, kad toji taika tetrukusi tik vienerius metus. SrL I, 757, 885 p.
167) *LUB* I nr. 310—314. *Theiner,* Vetera Monum. o. c. I nr. CXLII.

pagonis Ordinui leista skelbti kryžiaus karą. Sudavių užkariavimu betarpiškai rūpinosi Prūsų Ordinas. Ir kitos popiežiaus bulės yra skirtos ne specialiai vien Livonijai, bet visam Ordinui, t. y. ir jo Prūsiškajai daliai[168]). Vienoje bulėje Aleksandras IV (1257. VIII. 8) pažymi, kad Livonijos ir Prūsų Ordinas, tikėjimo reikalui visa siela atsidavęs, jau esąs netekęs beveik penkių šimtų narių, kurie netikėlių buvę užmušti[169]). Šitame skaičiuje yra suimti, be abejo, per visą iki tol kariautą laiką, Prūsuose ir Livonijoje žuvusieji. Bet šitam skaičiui tikslios reikšmės skirti nereikia, nes ir po labai Ordinui nuostolingų Durbės kautynių, prūsų sukilimo metu, 1261—62 m., vis buvo tais pačiais žodžiais bulėse minima, kad kryžiuočiai netekę esą penkių šimtų brolių (*PUB* I, 2, 117, 132), o viename laiške paminėtas visas tūkstantis (t. p. 120 p.).

Kadangi su Žemaičiais livoniškė Ordino dalis buvo taikoje, tai 1257 m. intensyvaus kryžiaus karo jėgos bus buvusios nukreiptos į Prūsus. Prūsai juk taip pat bulėse figūruoja! Vadinasi, toji kryžininkų pagalba, kuri bus atėjusi 1257 m. vasaros pamokslų įtakoje, tapo nukreipta į pagonių prūsų plotą. Todėl visai be reikalo J. Stakauskas, kad galėtų pateisinti 1257 metų kryžiaus karo pamokslus, taria, kad Livonijos vokiečiai sulaužę metais anksčiau tas dviejų metų paliaubas ir 1258 m. vasarą surengę didelį žygį į Lietuvą[170]), Eilėtoji kronika, kuri šiaip jau daug ir plačiai kalba apie mažesnius ir antraeilius žygius, nieko mums apie tokį didingą žygį neužsimena. Priešingai, ji pažymi, kad abi pusės ištikimai laikęsi sudarytos taikos. Kronikos autorius giria žemaičius už žadėtojo žodžio laikymą (*Reim* 4630). Vadinasi, išeina, kad pasiremiant 1257 m. kryžiaus skelbimo faktais, negalima daryti skubių išvadų, kad vokiečiai už metų bus sulaužę taiką ir su piligrimais kartu surengę didelį žygį į Žemaičius.

Dviejų metų taikos laikui praslinkus, kuris, be abejo, ir vienų ir kitų buvo sunaudotas pasirengimams tolimesnei kovai, nauji žygiai prasidėjo dar didesniu intensyvumu.

IV. 1259—1260 metų žygiai Kurše ir Žemaičiuose

Nuo savo plano daryti pastangų užimti Žemaičius vokiečiai negalėjo ir toliau atsisakyti. Žemaičių žemės okupacija jau buvo suaugusi su Ordino tolimesniu likimu Pabaltėje. Užėmus Sambiją ir Kuršą ir apvaldžius Žiemgalius, Žemaičių užėmimas buvo numatytas artimiausiame plane. Retai gyvenamos, nedidelės, ir gyventojais negausingos nadruvių ir skalvių sritys negalėjo tam sudaryti rimto pasipriešinimo. Iš visų aplinkybių matyti, kad 1259 m. abi Ordino šakos jau rimtai suko galvą, kaip trumpiausiu laiku laimėti didesnę Žemaičių dalį.

---

168) LUB I sk. 398—402.

169) „fere quingenti ex eis iam, prout accepimus, manibus infidelium crudeliter sunt occisi...“ (LUB I sk. 402).

170) *J. Stakauskas,* Liet. ir Vak. Eur. o. c. 167—168 p.

Su 1259 metų data yra susijusi nauja Mindaugo donacija, kuria Ordinas gavo iš Mindaugo atskiras sudavių (jotvingių krašto) sritis, skalvių žemę ir visus Žemaičius, išskyrus vyskupui dovanotas teritorijas[171]). Dovanojimo originalas, tiesa tik su antspaudos liekanomis, yra Karaliaučiaus archyve. Ar jis yra tikras, ar falsifikuotas, praeinančiomis pastabomis čia irgi nespręsime iš esmės. Daugumos istorikų skepsis laiko taip pat ir šitą dokumentą kryžiuočių falsifikatu[172]). Jei jis ir būtų padirbtas, tai turėtų būti iš to paties Mindaugo laikotarpio[173]). Jotvingių (sudavių) ir skalvių žemės laikomos dar neužimtomis. Todėl šitas raštas parodo, kuria kryptimi ėjo Ordino užkariavimai. Jam buvo svarbu įsistiprinti tiek Žemaičių šiaurėje, tiek pietuose. O pietuose tas įsistiprinimas buvo reikalingas dar ir dėl to, kad tarp abiejų Ordino šakų veikimo būtų kontaktas. Šitą mintį patvirtina tų pačių 1259 metų faktai.

Livonijos magistro iniciatyva Karšuvos srityje, Prūsų ir Livonijos Ordino lygiomis lėšomis ir darbais[174]), buvo pastatyta Jurbarko — Georgenburgo pilis[175]). Dusburgo kronikoje, kuri yra daug tikslesnė už Eilėtąjį metraštį, ji yra pavadinta „castrum ...sancti Georgii". Lietuviškai tą pavadinimą galėtume todėl išversti „Šv. Jurgio pilis". Šitokį vardą tai piliai yra davęs, pav., Daukantas[175a]). Šv. Jurgis, kariautojas, buvo skirtas jos globėju. Pirmą kartą Pabaltės žemių okupacijos istorijoje abi Ordino dalys, Livonija ir Prūsai, Lietuvos pasienyje statėsi bendrą bendrai akcijai pilį. Nuo 1259 m., matyti, jos abi turėjo palaikyti artimesnį kontaktą kovose su pagonimis, artėti per jų plotus prie viena kitos dar labiau ir pagaliau visai susijungti neperskiriama teritorija.

Kad galėtume nustatyti naujos pilies reikšmę, reikia ją tiksliai loka-

---

[171]) PUB I, 2, p. 69—70 (nr. 79): „Denowe tota, quam etiam quidam Jetwesen vocant, exceptis quibusdam terrulis scilicet Sentane, Dernen, Cresmen et villa que Gubiniten dicitur, cum tribus villis in Welzowe, quas nostro dominio reservamus. Insuper dedimus fratribus... totam terram Schalowen, Seymeten totam, illis dumtaxat bonis in ipsa Seymeta exceptis, que venerabili patri ac domini Lettowiae episcopo contulimus".

[172]) *Kętrzyński, J. Latkowski* (Mendog o. c. 145—149 p.), *A. L. Ewald* (Die Erob. Preuss. o. c. III p. 128), *J. Stakauskas* (Lietuva ir V. Eur., o c. 143 p.).

[173]) Karaliaučiaus archyve yra išlikęs pats originalas, be antspaudos, tik su šniūrelio galu (*PUB* I, 2, 70 p.).

[174]) „sub equalibus expensis et laboribus de Lyvonia et Prussia edificabatur anno domini MCCLIX castrum in terra Carsovie in monte sancti Georgii, quod tunc fuit summe necessarium ad incrementum fidei Christiane. Quo edificato relicti fuerunt ibi viri legales et experti in armis, fratres et armigeri de Prussia et Lyvonia pro custodia dicti castri". (Dusb., SrPr I p. 96 — cap. 83). Panašiai pasakyta kitoje kronikoje („Ältere Hochmeisterschronik", SrPr III p. 562: „besaczte dy burg mit brudirn und wepenern von beidin landin zcu bewarn". Kitais metais buvo atgabenta irgi iš dviejų Ordino dalių maisto ir naujų sargų.

[175]) Eilėt. Livonijos kronika tą pilį vėliau vadina „Karschowen" (*Reim* eil. 5513, 5537, 5558, 5814). Tuo vardu kai kas vadino iki šiol tą vokiečių pilį, kai kas (1260 m.) lietuvių priešais pastatytą. Iš to atsirado daug painiavos. „Karšuvos" vardu kronistas pažymėjo tik sritį, kurioje pilis pastatyta, o ne jos vardą. Kad galėtume skirti tą pilį nuo vėlesnių statybų tuo pačiu vardu *(Jurgenborg)*, vadinsime ją *Georgenburgu*.

[175a]) *S. Daukantas*, Lietuvos istorija, I (1893), 342 p.

lizuoti. Ji buvo iki šiol dažnai klaidingai vadinama Karšovės pilimi[176]). O kas liečia jos lokalizaciją, irgi buvo visokių nuomonių[177]). Dusburgo kronikoje yra aiškiai pasakyta „castrum in terra Carsoviae in monte sancti Georgii"[178]). Todėl pirmiausia reikia aiškiai pažymėti, kur buvo toji „terra Carsoviae", kuri, kaip Ordinui Mindaugo padovanota sritis, jau yra 1253 m. dokumente minima[179]). Pasiremiant patikimomis istorinėmis versmėmis, kurias dr. A. Salys yra šitam reikalui surinkęs[180]), galima neabejotinai nustatyti, kad toji Carsovia — Karšuva buvo plati pietinė Žemaičių sritis, kuri apėmė plotą su šiandienine Švėkšna, Kvėdarna, Taurage, berods, iki Jurbarko[181]). Reikia pažymėti, kad XIII-jame amžiuje teritorijų sąvokos Pabaltėje dar nebuvo tiksliai nusistovėjusios, arba ir pačios sritys neturėjo dar tikslių ribų. Jų sumaišymas, netikslumas, paėmimas dalinių sričių didelių teritorijų vardais yra gerai žinomas[182]). Todėl ir tuo vardu „Karšuva" suprasta, panašiai kaip Eilėtoje kronikoje, naujoji pilis, tuo tarpu kai „Karšuva" reiškia plotą, kuris apima beveik visą šių dienų Tauragės apskritį ir Raseinių apskr. vakarinę dalį.

Statydamas pilį už šešerių metų tame krašte, kurį 1253 m. donacijoje Mindaugas buvo dovanojęs, Ordinas aiškiai parodė, kad jam, dar tik popieriuje užrašytą sritį, yra pasiryžęs p a t s u ž i m t i. Kurioje Karšuvos krašto vietoje ji buvo įkurta? Pats Georgenburgo („castrum sancti Georgii")[183]) vardas verčia ją sieti su šiandieniniu Jurbarku. Ordinas savo pilis, gynimo ir susisiekimo patogumui, paprastai statydavo prie vandens, prie upių. Georgenburgas buvo pastatytas Nemuno ir Mituvos santakoje, kur į Mituvą dar įteka Imstros upelis. Pusė kilometro nuo šiandieninių Mituvos žiočių Nemunu žemyn ir šiandie dar yra dvi k a l v o s[184]). Ten yra Biš-

---

[176]) Senesnė literatūra apskritai tą vietovardį painiojo. *Dr. J. Stakauskas* (Lietuva ir Vak. Europa o. c. 170 p.) vadina naująją Ordino statybą irgi *Karšuvos* pilimi. Plg. *J. Totoraitis:* Die Litauer o. c. 114 p.

[177]) Plg. *SrPr* I, 96 p. 1 pst. Dusburgo kronikos leidėjai irgi ne labai žinojo, kur tiksliai lokalizuoti Georgenburgą. Žiūr. SrL I p. 760—761. Eil. Livonijos kronikos leidėjas *Leo Meyer* savo „Namensverzeichniss'e" paaiškino (346 p.), kad Karšuva yra „Landschaft und Burg im heutigen Kurland". Kiti įvairūs netikslumai yra nurodyti SrPr I, 96 p. Žiūr. Georgenburgo lokalizaciją *Ph. Schwartz,* Kurland im 13. Jahrh., o. c. 100 p. pst. 2. Andreas *Sjögren,* Über die Wohnsitze und die Verhältnisse der Jatwägen, St. Petersbg., 1858, 99, ir pst. 320. *M. Toeppen,* Historisch-comp. Geogr. o. c., 39 p. *J. Voigt,* Gesch. Preussens o. c. III, 157 p. *Th. Kallmeyer,* Die Begründung deutscher Herrschaft etc. in Kurland im XIII. Jahr., MLG, IX (1859), Heft 2, p. 235. *A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. III, p. 134.

[178]) Dusb., SrPr I, 96 p.

[179]) PUB I, 2, 35 p. (Karsowe — Carsowe).

[180]) *A. Salys,* Die žemaitischen Mundarten o. c. 31—34 ir žemėl. Tas pats žemėl. sumaž. maste prie jo strp. „Ceklis", Liet. Enc. t. V.

[181]) Žiūr. A. Salio darbų žemėlapiai (pst. 180).

[182]) Plg. *Ph. Klymenko,* Die Urkunden Mindowes o. c., 214 p.

[183]) Georgenburgo pilies vardas, be abejo, buvo rišamas su Šv. Jurgiu, k a r i a u t o j u. Jo vardu dar buvo pastatyta kita Georgenburgo pilis prie Insterio (SrPr II 110—111, 542 p.), kuri senojoje mokslo literatūroje kartais yra sumaišoma su Nemuno Georgenburgu — Jurbarku.

[184]) Jos yra vadinamos „Pipirkalniai". Ant jų turėjo būti tos senosios Ordino pilies pamatai. Ten yra didesnis ir apvalesnis pakilimas ir mažesnis — siauresnis, kuris turėjo būti dalis pylimo. Apie abi kalvas yra matyti grioviai. Ant didžiosios

pilių piliakalnis. Ten ir reikia ieškoti to 1259 m. Georgenburgo[185]). Ir Dusburgas sako, kad pilis stovėjo šv. Jurgio kalne[186]).

Koks tikslas galėjo būti Livonijos Ordinui pasistatyti sau pilį prie Nemuno, pačiuose Žemaičių pietuose? Georgenburgo vieta buvo patogi. Ant Nemuno (prie dviejų upių), iš vienos pusės prieš žemaičius, iš kitos prieš sudavius — jotvingius, ši pilis sudarė puikią bazę įvairioms operacijoms. Ji buvo beveik centras tarp Livonijos ir Prūsų Ordiną skiriančių, dar neužimtų, plotų. Georgenburgas buvo abiem dalims reikalingas. Jos abi po lygiai sudėjo į jį savo darbo jėgų ir lėšų. Abiejų Ordino dalių žmonės turėjo sudaryti pirmąją pilies įgulą, o kitais metais vėl irgi iš abiejų Ordino dalių buvo atsiųsta provianto ir pagalbos. Georgenburgas turėjo būti atrama ir Prūsų Ordinui. Nuo 1259 metų, matyti, turėjo prasidėti dar glaudesnis bendras Livonijos ir Prūsų Ordino veikimas.

Iš dviejų šonų, per Kuršą ir per Mindaugo dovanotą Karšuvą, vokiečiai norėjo įsistiprinti Žemaičiuose. Bet 1259 metų Georgenburgas buvo dar labiau į priešo kraštą iškištas postas negu 1253—54 m. pastatytoji Klaipėda[187]). Savo okupacijoje vokiečiai, paprastai, sugebėdavo pastatyti savo pilis toli priešo žemėje, kurios ilgai būdavo lyg kokios jų valdžios oazės svetimuose pagonių ir priešų plotuose, kol pasisekdavo sudaryti tiltą tarp jau valdomų žemių ir naujos pilies. Taip buvo pastatytas 1242—44 m. vokiečių valdžios centras Kurše — Kuldiga. Po to buvo įkurta arčiau Lietuvos ribų Embūtė, Vartajos pilis[188]). Tai buvo pačios žinomiausios Ordino valdžios tvirtovės. Apie kitas pilis mes sužinome tik vėliau, kai kuršiai sukilo prieš vokiečius to didžiojo prūsų sukilimo metu. Lieka neaišku, ar tos pilys jau buvo riterių įkurtos anksčiau, o gal tik kuršių gynimosi tvirtovėlės[189]).

Turint galvoje tą Ordino pilių tinklą Kurše, prie kurio dar reikia pridėti tais pačiais 1259 metais pastatytą šiaurėje Dobės pilį (apie ją mes dar kalbėsime), sėkmingoje okupacijoje Georgenburgo pastatymas ne-

---

kalvos yra randama akmenų ir plytų, kurios savo didumu ir forma atitinka vokiečių Ordino plytas. Plg. *K. Wagner*, Die Burgen des deutschen Ordens in der weiteren Umgebung Kauens. (*Wagner*, Über die Geographie des deutschen Ordens in Litauen). Tiesa, K. Wagneris mano, kad toje vietoje 1336 m. buvęs pastatytas Jurgenborgas, kurį pastatė magistras Dietrichas von Altenburg kartu su Bajerburgu ir Marienburgu. Bet kryžiuočiai ne kartą pilis statė arba atnaujino senųjų pilių vietose, ypač jei jos buvo gerai gamtos atžvilgiu parinktos.

[185]) Anais laikais visa vieta apie pilį (apie tas dvi kalvas) sudarė salą arba pusiausalį. Dar ir šiandie už kalvų esanti pieva yra daug žemiau kaip dabartinis krantas.

[186]) *SrPr* I, 96 p. Bet Georgenburgą buvo galima pasiekti vandeniu lygiai kaip ir kitas pirmąsias pilis, kurias Ordinas statėsi Prūsuose. (*A. L. Ewald*, Die Eroberung o. c. III, 134 p.).

[187]) Plg. SrPr I, 96 p. 1 pst.

[188]) *Reim* eil. 5029 ji figūruoja kaip pastatyta Ordino pilis. SrL I, 758—759 p.

[189]) *A. L. Ewald*, Die Eroberung o. c. III, 133 p. *H. Dopkewitsch*, Die Burgsuchungen in Kurland und Livland vom 13. — 16. Jh. MLG, XXV (1933), Heft 1, 5 sqq. p.

buvo jokia utopija. Jis atitiko ir Prūsų Ordino kariškus planus[190]), nes užėmus Sambiją ir įsitvirtinus Karaliaučiuje, tolimesnėje kovoje su sudaviais ir skalviais, geras atramos punktas galėjo būti gyventojų užpakalyje ant Skalvos, Sudavijos ir Karšuvos (Žemaičių) žemių ribų turėti savo tvirtovę[191]). Iš Georgenburgo, be abejo, Livonijos Ordinas manė prie jam priklausančių Pilsoto ir Ceklio žemių, prijungti ir dalį Žemaičių. Jei laikyti Mindaugo 1259 m rugpiūčio 7 d. donaciją, kuria Ordinas turėjo gauti dalį sudavių žemių, Skalvą ir Žemaičius, tikra, tai, žinoma, tas jo dovanojimas reikia betarpiškai sieti su Georgenburgo įkūrimu. Tiesa, sudavius ir skalvius kryžiuočiams pasisekė įveikti, bet žemaičiai pasirodė per kietas riešutas.

St. Zajączkowskis jau yra bandęs tarp kitko įrodyti[192]), kad Mindaugo donacijas (mums čia yra svarbūs tik Žemaičius liečią dovanojimai), galima suderinti su politiniais Ordino gyvenimo įvykiais. Krinta į akį toks jų paralelizmas. Kai vokiečiai 1253 m. dokumentu gavo atskiras Žemaičių sritis, jų pietvakariuose, tada jie statė Klaipėdą[193]); kai 1257 m. buvo jiems atiduoti visi Žemaičiai, su jų gyventojais tais pat metais jie darė taiką. O kai 1259 m. prie visų Žemaičių dar figūravo ir naujos sudavių ir skalvių sritys, kurių faktinai Mindaugas ir nevaldė, tai Ordinas statė vieną pilį jų pietuose (Georgenburgą), o kitą šiaurės pasienyje. Toks įvykių atitikimas, tur būt, nėra atsitiktinis. Labai suprantama, kad įkyrus Livonijos Ordinas, kuris jau buvo parodęs savo žemiškus ir egoistiškus norus aštriuose santykiuose su Rygos arkivyskupu ir kitais vyskupais, radęs kartą kelią į Mindaugo dvarą ir laimėjęs Žemaičių dalį, artimoje ateityje norėjo įgyti visa, kas jam buvo, labai reikalinga tose pirmosiose pastangose okupuoti Žemaičius. Mes turime prieš akis tik dokumentus. Ir nė viena kronika mums nepaaiškina jų ryšio. Todėl negalime žinoti, kokiomis gudriomis priemonėmis, kokiu politiniu spaudimu ar teroru, kryžiuočiams pasisekė tokius dokumentus išvilioti. Įdomu yra pažymėti, kad tų naujų žemių savininku, kad ir pergamente, visose donacijose tapdavo tik vienas Ordinas, be Livonijos vyskupų. Vadinasi, tik jis vienas bus paėmęs į savo rankas visą iniciatyvą, nesidalindamas savo būsimu grobiu su vyskupais taip, kaip jis 1253 m. su Ceklio sritimi buvo padaręs. Todėl Mindaugui nebeliko nieko kita laikinai, kaip slapta ieškoti ryšio su Žemaičiais ir juos toje kovoje palaikyti.

---

[190]) *A. Sjögren'as* (Jatwägen o. c. 88 p.) ir *J. Voigt'as* (Gesch. Preussens III, 157 p.) mano, kad kartu su Jurbarku — Georgenburgu, netoli pietinio Kuršių Marių kranto turėjusi būti pastatyta Labguvos pilis. Į rytines Prūsų žemes perkėlus kovą, pastačius Klaipėdą ir Tapiau, tikslinga būtų buvę sustiprinti ir Deimenos žiotis. Bet tikslesnių davinių apie Labguvos pastatymą neturime, *A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. III, 135 p.

[191]) SrPr I. 96 p. 1 pst.

[192]) *St. Zajączkowski,* Studya nad dziejami Żmudzi, o. c. 66—78 p.

[193]) Tiesa, jau 1252 m. buvo vykdomi pirmieji susitarimai tarp Ordino ir Kuršo vyskupo dėl būsimo Klaipėdos miesto ir pilies pastatymo (*LUB* I sk. 296, 306), tačiau ji buvo pastatyta tik 1253—1254 m.; o, pagaliau, Ordinas jau 1252 m. galėjo žinoti būsimos donacijos planus.

Pastatydami Georgenburgo pilį, berods, dar nesibaigus paliaubų terminui, vokiečiai pirmieji sulaužė taiką. Karas prasidėjo vėl iš naujo. Surinkę krūvon dideles jėgas — kronistas mums mini 3000 vyrų (*Reim* 4677) — žemaičiai vėl rengėsi pulti Kuršą. Lietuvių kultūros ir religijos istorijai yra duotos įdomios smulkmenos, kaip žynys metęs burtus ir spėjęs, kad žemaičiai laimėsią. Buvęs užmuštas ir paaukotas gyvulys, o kariautojai trečdalį laimėto grobio pažadėję dievams (*Reim* 4680—710). Iš ilgo metraščio aprašymo matyti, kad šitam žygiui buvo rūpestingai pasirengta. Eilėtoji kronika stengiasi duoti net atskirus pokalbius, mini apie Žemaičių kunigaikščių suruoštą vaišių metu pasitarimą[194]), tačiau nemini nei atskirų kunigaikščiukų vardų, nei jų vado. Šitas anonimiškumas Žemaičių 1257—1260 m. laikotarpio žygiuose yra gana charakteringas. Vadai nėra pažymėti. Bet tie žygiai vis dėlto nėra koks nors beprasmis blaškymasis į visas puses. Nuo 1256 m. jie yra sistemingai vadovaujami kažkokios rankos, nes jie visi yra nukreipiami Vakarų ar šiaurės link — į Kuršą, ar Klaipėdą. Ir šitame 1259 m. žygyje tęsiamas ankstyvesnis planas. Tur būt, ne daug tereiškia kronisto pasakojimas, kad žemaičiai kuršius, kurie esą taip išpuikę, norėję įvaryti į vargą[195]). Žemaičių žygis buvo nukreiptas prieš vokiečius ir drauge, žinoma, prieš kuršius, kaip Ordino valdinius.

Kuršo riteriai jau žinojo apie besiartinantį pavojų. Kuldigiečiai surinko vokiečius, piligrimus kariautojus, net vietinius kuršius, kurie tur būt, turėjo atkeršyti žemaičiams už padarytas skriaudas. Klaipėdos įgula irgi atsiuntė pagalbos. Drąsus Kuldigos komtūras, Bernhardas von Haren, su ta kariuomene išvyko pasitikti žemaičių. Bet jie savo plėšimo žygį jau buvo beveik baigę ir vedėsi į namus suimtuosius su dideliu ir prisiplėštu grobiu. Eilėtoji kronika mums pažymi, kad žemaičiai iš anksto buvę nutarę tuos pasipūtėlius kuršius apiplėšti taip, kaip jiems pritinką, pasiimti jųjų moteris ir vaikus, parsivesti jų arklių ir raguočių, pasiimti nelaisvėn jų bernų ir mergų, ir visą paskutiniųjų metų kuršių derlių dalytis („gewin") visiems tiems, kurie bus šiame žygyje dalyvavę (*Reim* 4712—20). E. Chudzinski iš to daro išvadą, kad šitas puolimas todėl buvęs paprastas plėšimo žygis[196]). Bet kiekviename žygyje būdavo daug plėšiama ir grobiama. Apskritai pirmieji lietuvių XIII-jo amžiaus žygiai buvo grobio žygiai turtingesniuose kraštuose[197]). Tačiau, kas liečia šitą (1259 m.) ekspediciją Kuršan, reikia manyti, kad ji nenutolo nuo tų tikslų,

---

[194]) „die kunige von Sameiten
die liezen in bereiten
ein getrenke, daz was grôz. (Reim eil. 4653—55).
ir eldeste sprach alzô
zû den kunigen uber al". (Reim eil. 4658—59).

[195]) die Kûren, die dâ sint sô geil,
die wolle wir unverborgen
brengen zû den sorgen (Reim eil. 4712—14).

[196]) *E. Chudzinski*, Die Eroberung Kurlands o. c. 52 p.

[197]) Plg. *Z. Ivinskis*, Senosios lietuvių kultūros problemos, „Naujoji Romuva", 1937 m. Nr. 4—5, 94 p.

kuriuos 1256 m. lietuviai buvo pasistatę ir apie kuriuos tos pat Eilėt. kronikos autorius Alimino lūpomis mums pareiškė (*Reim* 4115—18). Žemaičiams, kaip artimiausiems kuršių kaimynams, rūpėjo neleisti ateiviams įsikurti Kurše, kad jiems būtų mažesnis kryžiuočių jungo pavojus.

Bernhardas, pasivijęs žemaičius, turėjo juos nubausti ir atimti grobį. Abi kariuomenės susitiko Skuodo laukuose[198]). Čia jos smarkiai susikovė. Kronistas pažymi, kad pagonys ėmė gintis kuo vikriausiai[199]). Jis sako, kad kuršiai per anksti netekę drąsos ir pradėję vienas po kito pasitraukti. Drąsesnieji ir ištikimieji jų norėję būklę dar gelbėti. Tačiau, kaip toliau pažymi, kovos sūkury kovojo tik riteriai[200]). Ar tas kautynių eigos aprašymas yra tikslus, patikrinti kitais šaltiniais negalima. Iš visko matyti, kad čia turime reikalo su dalies kuršių pasitraukimu iš kovos lauko[201]). Jau anksčiau buvo bandyta tos pačios kronikos atskirais posakiais pažymėti, kad 1244—46 metų žemaičių kovose su kryžiuočiais Kurše, vietiniai gyventojai būdavo prievarta įtraukiami į kovą prieš kitus pagonis. Jie turėdavo kautis varu varomi. Jėga buvo priversti prieš lietuvius

---

[198]) Kautynių lokalizavimo klausimu nieko naujo negalima pasakyti. Kronikoje pažymėta Bernhardo von Haren, Kuldigos komtūro, žodžiai:
„wir wollen sunder widerwort
strîten ûf des veldes ort,
daz dâ Schoten ist genant" (Reim eil. 4829—31). „Schoten", berods, čia negalima skaityti vokišku „Šoten", kur Sch = Š, bet, turint galvoje žinomą vietovardį „Skuodas", reikia žodį „Schoten" šifruoti kaip S-choten, lietuviškai Schoten, kur ch ar vienas c turėtų reikšti k. Todėl „Schoten", mano nuomone, reikia skaityti kaip Skoten ar S-choten. O iš raidės „d" lengvai galėjo išvirsti raidė „t". 1253 m. dalybų dokumente vietovardis rašomas „Schoden" (= Scoden), LUB I sk. 327 p.

Skuodas yra prie Bartos ir Luobos upių santakos. Todėl ten ir turėjo kautynės įvykti, o ne Šventosios rajone (žiūr. *A. L. Ewald,* Die Eroberung Preussens o. c. 136 p.). Remiantis kasinėjimų duomenimis, kautynės turėjusios įvykti 6 km į pietvakarius nuo paties Skuodo, Luknių kaime (*A. Salys,* Die žemaitischen Mundarten o. c. 14 p.). Dėl lokalizacijos plg. *Ph. Schwartz,* Kurland o .c. 101 ir 4 p., SrL I, 758 p., Slownik geograf. XI t., 925 p. Kun. *Pr. Žadeikis,* Istorinis žemaičių mūšis su kryžiuočiais prie Durbės, „Naujoji Romuva", 1931 m. Nr. 28, 671 p.

[199]) „dô satzte sich der heiden her,
vil vaste an die widerwer.
dâ hûb sich an beider sît
ein vil ungevûger strît (Reim eil. 4845—4847).

[200]) Šitoje vietoje Eilėt. kronikos aprašymas nėra aiškus. Pirmiausia pasakyta, kad kuršiai pavieniui ėmę pasitraukti iš kovos lauko:
„dâ sach man Kûren vlîhen
und von dem strîte zîhen
alênzeln alsô lange,
daz in grôzeme twange
die brûdere blîben stân. (Reim eil. 4849—53). Toliau yra pasakyta:
„die getrûwen Kûren.
wolden ouch dâ dûren
und dulden, ungemach" (Reim eil. 4857—59). Iš to seka, kad dalis kuršių ištikimai kovojo.

[201]) *Reim* eil. 4908—30 poetas papildomai ir apgailestaudamas nurodo, kad daug neištikimųjų iš mūšio sprukę, kai tuo tarpu narsieji kraujuose išsimaudę. Plg. *Reim* 4645—79; SrL I, 758, 886 p. O kuršiais, matyti, iš pradžių jau nebepasitikėta, nes rengiantis į kovą juos Bernhardas von Haren raginęs būti ištvermingais („trûwen strîten", eil. 4817) ir kovoti su pagonimis, kurie atėję ir nuplėšę jų kraštą. O jei jiems namon būsią leista grįžti, tai jie vėl netrukus ateisią Jie nualinsią visą kraštą, visą kuršių žemę ir atimsią jų turtą. (*Reim* eil. 4815—4830).

traukti, pav., ir žiemgaliai 1256 m. žygyje. Pats Ordinas neturėjo daug savo riterių, bet šitie lyg koki karininkai, turėdavo suverbuoti vietinius, kad šie drauge žygiuotų. Ne savo noru surinktieji kaudavosi paprastai tol, kol spėdavo nujausti, katra pusė laimės. Tada jie stengdavosi pasitraukti, o kartais net savo okupantus pulti. Kuršių pasitraukimui priežasčių, tur būt, reikia ieškoti jų vidaus santykiuose su vokiečiais. Svetima okupacija jiems nebuvo maloni[202]).

Žemaičių žyniai buvo teisingai išpranašavę. Ordinas pralaimėjo kautynes. Jau ketvirtą kartą iš eilės žemaičiams sekėsi su vokiečiais. Priešų pusėje krito 33 Ordino riteriai ir didelė dalis jų pusėje kovojusiųjų[203]). Vėlyba kompiliatyvinė Fabricijaus kronika nurodo, kad Ordino kariuomenės žuvo 1500[204]). Bet porą šimtų metų vėliau rašytų kronikų duomenis negalima laikyti autentišku šaltiniu.. Matyti, Skuodo kautynėse buvo daug žuvusių p i l i g r i m ų ir v i e t i n i ų Livonijos v o k i e č i ų, kurie jose buvo uoliai kovoję[205]). Po laimėtų kautynių, pasidalinę kritusiųjų arkliais ir ginklais, žemaičiai dar su didesniu grobiu grįžo atgal.

Suprantama, kad toks laimėjimas dar labiau padrąsino žemaičius. Kuldigos komtūras prieš Skuodo kautynes, ragindamas kuršius ištverti, teisingai buvo sakęs, kad jei pagonims buvo leista grįžti, tai jie vėl netrukus ateisią ir vėl plėšią Kuršą (Reim 4815—25). Iš tikrųjų, žemaičiai dar tų pačių metų vasarą (1259 m.; tikslios datos negalime nustatyti) ėmė ruoštis vėl traukti į Kuršą. Per savo šnipus ir prie kelių sargybas pastatytas, apie tai sužinojęs, Kuldigos komtūras ėmė prašyti iš visur kitur pagalbos. Jei prie Skuodo tebuvo kovoję tik Klaipėdos ir Kuldigos jėgos, vadovaujamos ne paties magistro, tai dabar turėjo būti sutelkta didesni būriai. Buvo išsiuntinėta pasiuntiniai į Rygą, į Estiją, pas vyskupus, į atskirus komtūrus ir kitus viršininkus (Vogt'us). Reikėjo nuplauti Skuodo pralaimėjimo gėdą, ir todėl magistras nutarė pereiti į ofenzyvą (Reim 4940). Iš viso aprašymo matyti, kad buvo organizuojamas nemažas žygis. Estai, lybiai, latviai buvo surinkti Rygon ir atvesti Kuršan. Paimti buvo ir kuršiai su žiemgaliais. Buvo atvykę net vyskupų žemių žmonių (Reim 4945). Visi jie skubiais žygiais buvo suvesti į Kuldigą. Tuo tarpu Ordino žvalgai atnešė žinią, kad žemaičiai prie Klaipėdos jau įsibrovę Kuršan. Sutelktoji kariuomenė ir patraukė pietų link jų pasitikti. Čia buvo surinktos žinios, kad priešų kariuomenė esanti l a b a i d i d e l ė, ir Ordino jėgos jai n e g a l i n č i o s prilygti (Reim 4990—93).

Įdomu, kad toji kariuomenė visą laiką ilgame kronisto aprašyme (Reim 4880—5239) yra vadinama, ne žemaičiais, kaip anksčiau kronistas rašydavo,

---

[202]) Plg. *Ph. Schwartz*, Kurland im 13. Jh. o. c. 90—101 p. *E. Chudziński*, Die Eroberung Kurlands o. c. 39—52 p.

[203]) *Reim* eil. 4865—75.

[204]) *SrL* I, 452 p.

[205]) *Reim* eil. 4807, 4854—56. Skuodo kautynėse bus, tur būt, žuvęs ir tas narsusis Bernhardas von Haren, nes apie jį staiga nutrūksta visos žinios.

bet „lettowen". Žinoma, atsargus ir skeptiškas tyrinėtojas tą, kad ir daugel kartų pasikartojantį faktą[206]) galės pavadinti atsitiktinumu. Juk paprastai Eilėtosios kronikos autorius nedaro griežto skirtumo tarp „žemaičių" ir „lietuvių"[207]). Bet, paprastai, jis kalbėdamas apie lietuvius žemaičių prasme prideda posakį „die lettowen, die Sameiten sin genant[208]), arba „sameiten... die ouch lettowen sint genant"[209]). Šitame pusketvirto šimto eilučių aprašyme tokio priedo ar paaiškinimo, kad žemaičiai yra lietuviai arba toji lietuvių dalis, kuri vadinasi žemaičiais, nerandame. Kokias galima būtų padaryti iš to pastovaus lietuvių vardo minėjimo išvadas?

Mes neturime jokių davinių, kokį įspūdį buvo padariusios Skuodo kautynės Mindaugui, lygiai kaip ir nerandame užfiksuota, kas galėjo būti tas vadas, kuris jas privedė prie laimingos pergalės. Bet tas laimėjimas buvo padaręs tautiečiams įspūdžio. Dr. J. Totoraitis jau taria, kad žemaičiai galėjo po jų bandyti v i e š a i atitraukti Mindaugą nuo Ordino. Jis suponuoja toliau, kad, Mindaugui pasilikus ir toliau geruose santykiuose su kryžiuočiais, lietuviai galėjo prisidėti prie žemaičių karo judėjimo[210]). Teisingas samprotavimas! Tik vargu lietuvių gyventojai galėjo s a v o i n i c i a t y v a tai padaryti. Aukštaičių žemės buvo jau t v i r t o j e Mindaugo valdžioje, vadinasi, karalius turėjo žinoti, kas dėjosi jo karalystėje. Todėl čia kyla klausimas, ar nebuvo toji žemaičių karo ekspedicija sustiprinta paties valdovo s l a p t a atsiųstu stipriu būriu.

Toji jungtinė ir didelė priešų kariuomenė nepaprastai imponavo ir Ordino pasiųstiems šnipams. Grįžę iš žvalgybos jie ir pranešė, kad krikščionims prieš tokią jėgą gintis neįmanoma. Negalėdami čia padaryti galutinų išvadų, tačiau neabejodami galime teigti, kad čia turėta reikalo su d i d e l e pagonių kariuomene, kuri, anot vieno žvalgo pranešimo, visą lygumą užpildžiusi (Reim 5014—15). O jos būta ir gerai ginkluotos[211]).

Su tokia jėga, tur būt, turėdamas mažesnę kariuomenę, Livonijos magistras Burchardas von Hornhausen nedrįso pradėti kautis. Karo taryboje, kurią jis buvo sukvietęs, buvo nutarta toje vietoje nepulti, o buvo pasukta atgal šiaurėn — Vartajos (netoli Durbės) pilies link. Tvirtovė turėjo dengti ir, jei reikėtų, saugoti kryčiuočių likučius. Pasiekusi pilį, Ordino kariuomenė šalia jos apsinakvojo. Tuo tarpu visą laiką abi kariuomenės viena kitą apstatė žvalgais. Kitą rytą magistras norėjo pradėti kautynes, bet jau žemaičių, arba, kaip kronistas vis rašo, lietuvių nebebuvo. Prisiplėšę ir

---

206) *Reim* eil. 4990, 5062, 5077, 5090, 5098, 5104, 5114, 5126, 5131, 5138, 5146, 5155, 5172, 5186, 5203, 5214.
207) Plg. *A. Salys,* Die žemaitischen Mundarten o. c. 6—7 p.
208) *Reim* eil. 4466—67.
209) *Reim* eil. 5445—46; 9965—66; 11097—98.
210) *J. Totoraitis,* Die Litauer o. c. 111.
211) *Reim* eil. 5017—5019. Lietuviai turėję puikius šarvus. Jų šalmai, kaip poetas vaizdingai išsireiškia, buvę auksuoti, ir spindėję kaip veidrodis. Visos kitos vietos apie lietuvių ginklavimą iš tos kronikos surinktos *Z. Ivinskio,* Saulės - Šiaulių kautynės o. c. 29 p.

nuteriojęę Kuršo dalį, jie jau buvo nuo Vartajos pilies pasukę namo. O Burchardas, dėl nesuprantamų priežasčių, gal įbaugintas didelio skaičiaus, o gal Skuodo kautynių įtakoje, nesivijo ir nepersekiojo pagonių, bet palikęs Kuršui tvirtesnę apsaugą, su kitomis kariuomenės dalimis grįžo namo. Galimas daiktas, kad jis ir savo vietiniais sąjungininkais nepasitikėjo.

Kodėl lietuviai nestojo į kovą? Besiruošiant kautis lietuvių vadas („konige", eil. 5095), sušaukęs savo žmones, kaip kronika apdainuoja, ėmęs tartis. Bet žvalgai pranešę, kad nuo Dauguvos esanti atvykusi d i d ž i u l ė kariuomenė, kuri lietuvius nugalėsianti (*Reim* 5099—5104). Tų sensacingų žinių įtakoje pagonys, nepaisydami kelių ir lieptų[212]), greitai pasitraukė. Tačiau a n t r ą kartą 1259 m. jiems buvo pasisekę laimingai nuterioti Kuršą. Pirmame tapo s u m u š t a Ordino kariuomenė, o antrame, nežiūrint didelio skaičiaus sąjungininkų, buvo leista pagonims pasprukti, būkštaujant su jais susiremti[213]). Nė vienas, nė antras žygis nebuvo atkeršytas. Ypač antrasis buvo labai negarbingai pasibaigęs. Ir kronistas plačiai aprašo, kaip riteriai savo tarybose stengėsi sau tą negarbę išsiaiškinti[214]).

Antrasis žemaičių - lietuvių puolimas Kuršan buvo per silpnas, kad galėtų nugriauti ten vokiečių Ordino valdžią. Nebuvo bandyta šturmuoti jokios jo pilies Kurše. Net Vartajos pilies, prie kurios lietuviai buvo prisiartinę, dėl didelių kryžiuočių jėgų, nemėginta imti. Tačiau tas žygis, kartu su ankstyvesniais žemaičių laimėjimais, pakankamai parodė, kad vokiečių Ordino valstybė Livonijoje dar nebuvo stipri[215]).

Žemaičių pasisekimai padarė įspūdžio ir jų kaimynams žiemgaliams, su kuriais lietuviai kartas nuo karto turėdavo draugiškų santykių[216]). Apie 1250 m. jie buvo Livonijos vokiečių užvaldyti. Jie turėjo mokėti mokesčius ir Ordino vogt'ų buvo budriai saugomi. Dar 1256 m. kryžiuočių žygyje jie buvo priversti eiti drauge prieš Žemaičius; jie dalyvavo ir nevykusioje jų ekspedicijoje[217]). Iki 1259 m. rudens jie išbuvo Ordino valdžioje. A. Sjögren'as ir Ph. Schwartz'as mano, kad žiemgalių sukilimo priežastis buvusi Livonijos magistro pasitraukimas iš to 1259 m. žygio prieš Žemaičius[218]). Šiaip žiemgaliai žiauriai vokiečių nebuvę valdomi.

Sukilę žiemgaliai išvarė Ordino ir Rygos arkivyskupo pastatytus viršininkus[219]). Pati Eil. kronika mums tai aiškiai pažymi: surinkę vienoje vietoje vokiečių vietininkus, neliesdami jų turto ir gyvybių, privertė atė-

---

212) *Reim* eil. 5153—55; 5201—2.

213) Plg. *Ewald,* Die Eroberung Preussens o. c. III, 137—138 p. *J. Stakauskas* Liet. ir Vak. Europa, o. c. 169—170 p.

214) *Reim* eil. 5190—5238. Plg. SrL I, 758—759 p.

215) Plg. *A. L. Ewald,* Die Eroberung Preussens o. c. 138 p.

216) Žiūr. aukščiau (*Hein* 122—124 p. — žiemgalių ir vokiečių žygis Lietuvon; *Reim* 1431—32 — lietuviai ir žiemgaliai bendrauja — nuo 1219 m.).

217) *Reim* eil. 4173—4180, 4301—4304, 4971—5238.

218) *A. Sjögren,* Über die Wohnsitze und die Verhältnisse der Jatwägen, St. Petersbg. 1858, 94 (254) p. *Ph. Schwartz,* Kurland im 13. Jh. o. c. 103 p.

219) *Reim* eil. 5239—5263.

jūnus išsikraustyti[220]). Tikrai krikščioniškas pagonių poelgis su savo priešais krikščionimis.

Žiemgaliams užimti buvo nutarta suruošti žygį ir pastatyti jų krašte naują tvirtovę (*Reim* 5303). Su didele kariuomene, į kurią atsiuntė savo pagalbos visi vyskupai, net iš tolimo Revalio atvyko danų karaliaus žmonės[221]), dalyvavo kuršiai, estai, lybiai, latviai. 1259—60 m. žiemą buvo išžygiuota į Žiemgalius. Žiemos keliu buvo patogu gabenti medžiagą naujai statybai iš latvių, lybių ir estų surekvizuotomis rogėmis (*Reim* 5358). Po smarkių kautynių, nepasisekus paimti žiemgalių pilies Tervetės (į šiaurę nuo Žagarės)[222]), buvo imtasi tos naujos statybos. Į vakarus nuo žiemgalių Tervetės buvo pastatyta nauja vokiečių tvirtovė Dobė, kurioje palikta rinktinių vyrų įgula[223]). Wartbergės kronika (o paskui ja pasekusieji kronistai Fabricius ir Russowas irgi) neteisingai rašo, kad buvusi pastatyta Dobelės pilis[224]). Apskritai Wartbergė maišo Dobelės ir Dobės pilis. Tai parodo, kaip kronistai galėjo geografijoje ne kartą suklysti. Reikia pažymėti, jog bėdos verčiama Rygos kapitula ir arkivyskupas tai Žiemgalių pilies statybai, kad ją būtų galima geriau apginti, iš savo žemių davė 150 dubų (Haken)[225]).

Naujosios pilies uždavinys buvo tarnauti kaip atsparos punktas ne tik žiemgaliams sudrausti. Ji buvo kartu pasienio forpostas prieš Žemaičius[226]). Vieta buvo parinkta tokia, kad būtų galima sukliudyti susisiekti ir susijungti lietuvių ir žiemgalių jėgoms. Neseniai Livonijos Ordinas, kartu su Prūsų Ordinu, irgi ant Žemaičių ribos iš kito šono buvo pasistatęs Georgenburgą. Tokiu būdu iš dviejų pusių, per Žiemgalius ir nuo Karšuvos (neminint jau Ordino pastangų į rytus nuo Kuršo — per Klaipėdą, Embūtę), vokiečiai norėjo įsistiprinti pasieniuose, kad galėtų greit laimėti jiems dovanotas Žemaičių sritis.

---

[220]) *Reim* eil. 5240—5250, 5255—5261. Plg. *V. Bilkins,* Zemgaliešu cinas ar biskapiem un ordeni, 1936, 33—35 p.

[221]) Šiaurinę Estijos dalį valdė danai. Vokiečiai buvo prieš anksčiau pasidavusius ir paskui sukilusius estus pasišaukę danų karaliaus Valdemaro II-jo (1202—1241) pagalbos. Danų ginklu užkariautas ir numalšintas žemes jis pasiliko sau. Visas šiaurinis Estijos pakraštys (Reval, Wiek, Harrien, Wierland) palei Suomių įlanką paliko danams. Pakrikštiję vietinius gyventojus, atsiuntę savo kunigų, jie tačiau ilgą laiką didelėje nesantaikoje gyveno su vokiečiais, kuriems susijungus, Livonijos ir Prūsų Ordinui atiteko tik Jerwen'o sritis. Danų ir vokiečių (Ordino) diferencijas, net virtusias atviru karu, turėjo spręsti aukščiausios instancijos. Danai apeliavo į popiežių, o Ordinas dar į Vokietijos imperatorių. Popiežius palaikė danus, o imperatorius vokiečius, tas danų žemes pripažindamas Ordino lenu. Pasidarius pakenčiamesniems santykiams, tie lenininkai kartas nuo karto atsiųsdavo savo pagalbos į žygius. Plg. *R. Hausmann,* Das Ringen der Deutschen und Dänen um den Besitz Estlands bis 1227. Leipzig, 1870.

[222]) *Reim* eil. 5264—5402. Apie Tervetę žiūr. SrL I, 759—886 p.

[223]) *Reim* eil. 5403—5444. Plg. SrL I, 760 p.

[224]) SrPr II, 40 p. SrL II, 19 p. (Russow), 452 (Fabricius).

[225]) LUB I sk. 439 (nr. 344.) Plg. *A. Bielenstein,* Die Grenzen des lett. Volksstammes o. c. 111—112 p. *P. Schwartz,* Kurland o. c. 104 p.

[226]) Plg. *J. Totoraitis,* Die Litauer o. c. 113 p.

[227]) *Reim* eil. 5445—5478. *Ph. Schwartz,* Kurland im 13. Jh. o. c. 105 p.

Ordinas buvo tapęs žemaičių ir sukilusių žiemgalių bendru priešu. Tur būt, dėl tos priežasties dar tą pačią žiemą (1260 m. pavasariop), žemaičiai, arba „lietuviai, vadinamieji žemaičiais“, buvo atvykę prie Dobės pilies ir ją puolę. Bet paimti jos jiems, nežiūrint didelių pastangų ir aukų, nepasisekė[227]). Lietuviams pasitraukus, Burchardas apie balandžio mėn. pusę (1260 m.) tą įgulą sustiprino. Bet, nepasisekus žygiui šiaurėje, žemaičiai tuoj metėsi į pietus, prieš 1259 m. vasarą pastatytąjį Georgenburgą. Lengva buvo suprasti ir ano laiko žmogui, kad tomis pasienio pilimis, kaip Dobė, Klaipėda, Georgenburgas, Ordinas iš trijų pusių supo Žemaičius lyg geležiniu lanku. Eilėtoji kronika ir šitame žygyje kalba apie lietuvius ir sako, kad jų širdyse degęs pyktis ir apmaudas, kam Ordino riteriai taip drąsiai jų žemėje įsikūrę[228]). Jie kalbėję, kad mirtis (velnias) jiems atkvietusi šituos svečius, kurie jiems visomis pusėmis kenkią. „Bet mes juos suėmę, jiems plunksnas nupešiosime“[229]). Šitie vaizdingi žodžiai gali mums charakterizuoti tą nuotaiką, kokia 1260 m. pavasarį buvo susidariusi prieš vokiečius Žemaičiuose ir, tur būt, Lietuvoje.

Eilėtoje kronikoje minėtiems žodžiams atitiko darbai. Šį kartą žemaičiai-lietuviai elgėsi kitaip. Prie Dobės pilies, atvirai pilį puolę nieko nelaimėję, jie priešais Georgenburgą pasistatė tvirtą pilį, kad galėtų savo kovotojams duoti atramos ir poilsio, o Ordino Georgenburgą nuolat laikyti pavojuje. Kaip ta pilis buvo vadinama, nežinome[230]). Ji stovėjo toje pat Karšuvos srityje, kiek iš Eil. kron. galima spręsti, visai arti Georgenburgo. Kai kas ją ir vadina Karšuvos pilimi. Berods, p i r m ą k a r t ą savo kovose su vokiečiais, lietuviai buvo sugalvoję naują būdą — prieš Ordino pilį pasistatyti savo tvirtovę. Tokios taktikos vėliau laikėsi patys vokiečiai. Ir mes žinome, pav., XIV amž. pirmoje pusėje, kad kryžiuočių Christmemelis (Skirsnemunė) stovėjo prieš lietuvių Biseną, Bajerburgas (prie Gistus upelio) prieš Vėliuoną — Junigėdą, Marienburgas — prieš Peštvę (Peštvėnus - Pistą, prie Seredžiaus). Nežinome, keno iniciatyva ši žemaičių pilis prieš Georgenburgą buvo pastatyta. Eil. kronikos autorius sako, kad tai buvo padaryta s u m a n i n g a i[231]). Šitame lietuvių - žemaičių žygyje irgi jaučiamas apgalvotas planingumas, kaip ir visose 1256—1260 m. jų kovose su vokiečiais. Keno nors išmintinga ir suprantanti ranka turėjo duoti jiems nurodymus, vadovauti.

---

[228]) „den Lettowen ir gemûte
bran ir zornes glûte,
daz alsô vermezzen,
die brûdere wâren gesezzen,
bie in âne vorewort“ (*Reim* eil. 5501—5505).

[229]) „wir wollen in manchen stucken
in die vederen pflucken“ (*Reim* eil. 5509—5510).

[230]) *P. Šležas,* Mindaugas Liet. karalius o. c. 536 p. sako, kad žemaičiai prieš Jurbarką pasistatę K r e t i n g o s pilį. Geografiškai tai nesuprantama. Tur būt, čia bus korektūros ar neapsižiūrėjimo klaida. Ji buvo šiandieninio *Bišpilio* vietoje.

[231]) „dâ bûweten sie m i t r â t e
eine starke burc dâ vor“ (*Reim* eil. 5514—5515).

Iš tos naujosios savo pilies lietuviai be perstojo puldinėjo vokiečių Georgenburgą. Nuolat vyko kovos[232]), kuriose vokiečiams buvo sunku laikytis, nes jų skaičius nuolat tirpo. Nebuvo, kas papildo jų eiles. O žemaičiai savame krašte vis turėjo naujų rezervų. Todėl Ordinui buvo svarbus uždavinys, arba Georgenburgo gynėjus išgelbėti, ar bent atvesti naujos pagalbos[233]).

Visos tos aplinkybės, nuolat besikartoją žemaičių puldinėjimai ir plėšimai Kurše, žiemgalių sukilimas, pagaliau drąsios pagonių pastangos prie Georgenburgo, vertė ieškoti išeities. Pastatydami tvirtą savo pilį Karšovėje, žemaičiai rodė, kad jie visai nėra linkę kryžiuočiams užleisti to krašto, kuriame šie jau kad ir nuo 1253 m. pergamente turėjo nuosavybės įrodymus.

Livonijos magistras Burchardas von Hornhausen tada ryžosi surinkti kovai su pagonimis dideles jėgas. Eilėtoji kronika aiškina, kad žemaičių kovos prie Georgenburgo buvę tų pastangų priežastimi. Tačiau Ordino būklė bendrai tada buvo pašlijusi. Totorių pavojus, kurie 1258—59 m. buvo atėję iki Lietuvos ribų ir jos rytinius plotus nuniokoję[234]) buvo nė kiek ne mažesnis krikščionių valstybėms. Skelbiami prieš juos kryžiaus karai buvo iš dalies atitraukę amžininkų dėmesį nuo Ordino, nors šis ir stengėsi visomis diplomatinėmis priemonėmis nenustoti savo pozicijų, aiškiai trukdydamas kryžiaus karo akciją prieš totorius[235]).

A. L. Ewaldas yra teisingai pabrėžęs, kad 1260 m. prieš pagonis buvo rengiamas platesnio masto žygis[236]). Savo būklę Ordinas turėjo taisyti kokiu nors dideliu, ir Vakarų krikščionims imponuojančiu, laimėjimu. Neįtikima ir naivu atrodo, kad Dusburgas rašo, jog dviejų stiprių kariuomenių tikslas buvęs gana siauras — nugabenti maisto produktų Georgenburgo riteriams[237]). J. Stakauskas teisingai pastebėjo, kad šis būsimasis karas yra kronikose nepilnai ir su dideliais trūkumais atvaizduotas[238]). Ir Eilėtosios kronikos autorius, matydamas aplinkui tik atskirus įvykius be jų gilesnio sąryšio, eiliavo, kad Livonijos magistras sumanęs padaryti žygį apsaugoti Ordino broliams, esantiems Georgenburgo (kronika sako Karšovės) pilyje[239]).

---

[232]) „sperwechsels vil man dâ vant.
man sach dâ manche rische hant
von ir beider sîten.
sie wûchzeten und schrîten
und schuzzen vaste ir sper.“ (*Reim* eil. 5523—5527). Plg. 5528—33.

[233]) *Reim* eil. 5534. Plg. *A. L. Ewald,* Die Eroberung Preussens o. c. III 141 p. *Ph. Schwartz,* Kurland im 13. Jh. o. c. 105 p.

[234]) Plg. *K. A. Steponaitis,* Iš Mindaugo santykių su totoriais ir Roma, „Židinys“, 1936 m. Nr. 7 (XXIV t.) 49—55 p.

[235]) Vokiečių Ordino rolę ir jo politiką santykiuose su Roma totorių pavojaus akivaizdoje yra plačiai nušvietęs *J. Stakauskas,* Liet. ir Vak. Europa, o. c. 171—177 p.

[236]) *A. L. Ewald,* Die Eroberung Preussens, o. c. III, 141 p.

[237]) SrPr I p. 96: „ad deferenda victualia fratribus de castro sancti Georgii“.

[238]) *J. Stakauskas,* Liet. ir Vak. Eur., o. c. 178 p.

[239]) *Reim* eil. 5534 sqq.

Burchardas pradėjo rekrutuoti didelę kariuomenę. Mobilizacija neapsiribojo vien Livonija. Pirmą kartą Livonijos vokiečių istorijoje į bendrą kovą buvo įtrauktas Prūsų Ordinas su savo jėgomis. Magistras Burchardas pats asmeniškai buvo nuvykęs į Prūsus ir su tenykščiu Ordino maršalka, karingu ir drąsiu Henriku Boteliu bus aptaręs 1260 m. žygio planą.

Abiejų kariuomenių, Livonijos ir Prūsų, rinkimosi bazė buvo Klaipėda. Maršalka Botelis ten ir atvyko su rinktinių vyrų būriu. Iš Ordino brolių išrinkęs tinkamiausių skaičių, Botelis dar pasiėmė ir kilmingųjų, Ordinui atsidavusių, prūsų (sambių, pamedžionių). O tie kilmingieji sambių vadai buvo, be abejo, atėję su savo žmonėmis. Eilėtoji kronika paskui mini, kad kautynėse dalyvavę prūsai. O atskirai paminėta natangai ir varmiai. Visi jie nustoję daug žmonių[240]).

Vokiečių Ordinas jau buvo pavergęs pamedžionių, varmių, natangų, sambių sritis. Ekspedicijai buvo surekrutuota žmonių iš visų tų žemių. Prūsų kryžiuočiai vartojo tuos pačius metodus kaip Livonijos riteriai. Pagaliau tam jie turėjo ir pačios aukščiausios instancijos leidimą. Tur būt, ryšyje su sunkiais okupacijos uždaviniais (dar neužimtų kai kurių žemių) ir pasirengimu naujam karui, pats popiežius Aleksandras IV-sis, kuris, berods, daugiausia yra kryžiuočiams suteikęs įvairiausių privilegijų, leido 1260 m. sausio 21 d., padedant prūsus kalėjiman arba paimant iš jų įkaitus, versti juos karo tarnybon ir padėti statyti pilis[241]). Ir lietuvių skunde Konstancos konsilijai prieš vokiečių Ordino riterius figūruoja didelis priekaištas, kaip kryžiuočiai Prūsus panaudoja savo žygiuose į svetimus kraštus, juos pirmose eilėse siųsdami, pratindami ir ragindami žudyti ir deginti[242]). Pamedžionys, varmiai, sambiai ir natangai jau buvo Ordino valdžioje. Tad iš jų žemių ir buvo surinkta kovotojų. Nepaminėti yra atskirai pagudžionys, bartai (galindai dar vargu galėjo dalyvauti). O, gal būt, tas dvi gimines reikia suprasti tuo bendru „prūsų“ vardu. Kartu su tokia, matyti, didele vietinių gyventojų ir rinktinių riterių kariuomene, Henrikas Botelis atsivedė trisdešimt naujų į Ordiną įstojusių brolių, kurie dar nebuvo jokiame konvente naujokavę (Reim

---

[240] „ouch was der Natangen mût
und der Prûzen mâzen gût
und der Ermen alsô wol;
sie hatten gegeben alle zol
zû Dorben in deme strîte (*Reim* eil. 5703—5707).

[241]) „Prutenos, si ipsi per eundem episcopum aut suos et tandem per vos s(eu nuntios vestros) moniti in expeditionibus ipsis ire ac in munitionibus predictis iuvare negligerent, ad ea per captionem et etiam per retentionem pigno(rum) compellatis“. (PUB I, 2, 76 p., Nr. 86).

[242]) Codex epistol. Vitoldi, 1020—21 p. (Proposicio Samaytarum). „...quia dum ipsi fratres vadunt exercitualiter adversu terras alienas, ipsos Prutenos fratrum doctrina, scelerum auctores effectos, premittunt ad effundendum humanum sanguinem nulli sexui deferentes vel etati ad occidendas(!) cremandas et alia mala facienda talitier instructos (1020 p.), quod inter omnes crudeles barbaros preter ipsos non possunt reperiri in severitate cerciores...“ (1021 p.).

5573). Eilėtoji kronika pažymi, kad jie, atvykdami į Prūsus, buvo išsižadėję draugų, giminių ir turto (*Reim* 5570). Bet kiekvieno atskiro žmogaus idealizmas ir pasiaukojimas buvo palenkiamas Ordino organizacijos interesams.

Livonijos magistro sutelktos jėgos turėjo būti dar didesnės. Rūpestingai šį kartą buvo rengiamasi žygiui. Buvo išsiuntinėti raginimai į Estiją. Ir šį kartą, kaip 1260 m. pradžioje, atvyko Revalio danų kariuomenė, kuriai vadovavo švedų kunigaikštis Karolis, atvedęs dar savo būrius[243]). Pagalbinius būrius sudarė estai ir kuršiai. Kokiu būdu jie buvo suverbuoti, nežinome. Iš tų dviejų tautų laikymosi kautynių metu, galime daryti aiškią išvadą, kad jos abi ne savo noru buvo kovotojus davusios. Livonijos magistro rekrūtų tarpe nefigūravo tik žiemgaliai, nes jie 1259 m. buvo sukilę. Kokią poziciją užėmė lietgaliai ir lybiai, nežinome. Jie, paprastai, anksčiausiai, atvykusių Livonijon vokiečių valdžion pasidavę, būdavo jų žygių dalyviai. Lybiai ir lietgaliai dalyvavo 1236 m. kautynėse prie Saulės. Jie ir toliau Ordinui talkininkavo. Eilėtosios kronikos autorius paprastai nesistengia iki smulkmenų apdainuoti visus faktus. Daugelis įvykių yra labai fragmentiškai atvaizduoti. Todėl yra rimto pagrindo manyti, kad tos dvi tautos, lojalesnės vokiečiams už kitus savo kaimynus, bus žygyje dalyvavusios, nors ir nėra įsakmiai paminėtos.

Be Ordino riterių ir vietinių tautų rekrūtų, atskirą jėgą sudarė p i l i g r i m a i. Mūsų kronistas paprastai atskirai pažymi tokių svečių, kryžiaus kovotojų, dalyvavimą[243a]). Tokie piligrimai, ieškodami atgailos už įvairias savo nuodėmes, dažniausiai atvykdavo laivais iš Hanzos uostų (Liubeko). Žinoma, nereikia manyti, kad į kiekvieną iš Kūrijos einantį raginimą skelbti kryžiaus karą (1250—1260 m. laikotarpyje jų buvo labai daug)[244]), būtų atvykusios gausingos, tūkstantinės jėgos. Paprastai piligrimai vykdavo būriais su kokiu nors vadu, žymesniu kunigaikščiu. Atvykę į vokiečių Ordino žemes, jie čia buvo kryžiuočių įrankis. Jų uždavinys buvo dalyvauti ekspedicijose prieš pagonis. Ilgai jie Livonijoje ir Prūsuose nepasilikdavo. Piligrimų laikymas be darbo ir aprūpinimas Ordinui būtų buvusi didelė našta. Jų atvykimas buvo susijęs su kokiu nors iš anksto numatytu žygiu. Ir jie čia, arba padėdavo savo galvas, arba, žygiui pasibaigus, tuoj grįždavo namo.

Nuo 1259 m. prasidėjo nauja kryžiaus karo akcija prieš pagonis. Tais metais (be tikslios datos), popiežiaus Aleksandro IV-jo nurodymu, Kölno arkivyskupas jau ragina savo ir Mainco diocezijų dvasininkus skelbti kryžiaus karą vokiečių Ordinui Livonijoje, Prūsuose ir Kurše paremti.

---

243) Žiūr. toliau. Švedų Karolis „cum tota familia sua" buvęs užmuštas.

243a) *Reim* eil. 412 (die ersamen Pilgerym), 1690 (ander werde geste), 1895 (die pilgerîme), 5658 (dâ was ouch manich pilgerîn), 6067 (die pilgerîme), 10417 (burger unde pilgerîn).

244) Į tuos kryžiaus karus, nukreiptus daugiausia prieš Žemaičius, dėmesį pirmas atkreipė *J. Stakauskas*, Lietuva ir Vak. Europa, o. c. 151—183 p.

Dalyviams pažadėtos tokios pat indulgencijos kaip einant į šv. Žemę. Iš savo pusės, atleisdamas penitentus nuo jiems uždėtų pasninkų šimtui ir vienai dienai, arkivyskupas ragina eiti į tą kryžiaus karą[245]). Šitoji akcija buvo numatyta dar 1259 m. ir, gal būt, turi ryšio su tuo dideliu Livonijos Ordino 1259 m. galo žygiu, kuris pasibaigė niekais. Naujas judėjimas, be abejo, ryšyje su Livonijos magistro pastangomis ir mobilizacija būsimam karui, prasideda 1260 m. vasario mėn. Aleksandras IV, be abejo, vokiečių Ordino paprašytas, leidžia Ordino kunigams (atskiros privilegijos Prūsams ir Livonijai) skelbti Prūsuose ir Livonijoje kryžiaus karą[246]). Popiežiaus rašte yra pažymėta, kad jis vos be ašarų galįs girdėti, kaip Livonijoje ir Prūsuose netikėlių rankomis daug Ordino brolių esą užmušta[247]). Čia, tur būt, popiežius turėjo tarp kitko galvoje jį pasiekusias žinias apie daugelio krikščionių ir riterių mirtį Skuodo kautynėse. Kitu raštu Aleksandras IV-sis kreipėsi į Rygos arkivyskupą, Prūsų ir Livonijos vyskupus prašydamas, kad jie paragintų savo vasalus ir valdinius paremti kovoje prieš pagonis, padėti statyti pilis[248]).

Tarp Ordino ir Rygos arkivyskupo Alberto Suerbeero (1253—1273) buvo įvairių diferencijų. Jau antri metai Livonijos vyskupai su savo vasalais ir ištekliais nedalyvavo kryžiuočių kovoje prieš pagonis. Jie buvo davę šiek tiek žmonių tam 1259 m. pabaigos žygiui (*Reim* 4947). Bet Rygos arkivyskupas nepadėjo statyti Dobės pilį (nors jam buvo svarbu atgauti Žiemgaliuose pralaimėtą dalį), jis nepadėjo ir kituose Ordino žygiuose, ir apskritai nerėmė jo planų[249]). Kryžiuočiai pasiskundė popiežiui, kad arkivyskupas nieko nepadeda. Todėl ir suprantamas tas Aleksandro IV-jo raštas (1260. II. 21), kad arkivyskupas ir Livonijos vyskupai paremtų Ordiną, o savo žemių valdinius ir vasalus ragintų dalyvauti kovose prieš netikėlius.

Po tokios Aleksandro IV-o bulės Albertas Suerbeeras turėjo tapti Ordinui nuolankesnis, jei nenorėjo nustoti Kūrijos malonės[250]). Bet iš kitos pusės jį greit nuramino Ordino nepasisekimai prie Durbės, nes stiprėjančiai rivalo galybei arkivyskupas pamatė didelį smūgį. 1260 m. vokiečių žygiuose ir pačiose Durbės kautynėse arkivyskupo ir vyskupų žmonės nefigūruoja.

---

245) *PUB I*, 2, 74—75 p. (nr. 83): „... preter indulgentiam domini pape centum dies et unam karenam de iniunctis sibi penitentiis auctoritate nostra relaxare..."

246) *PUB* I, 2, 82—83 p. (nr. 94); 83—84 p. (nr. 94).

247) „Vix absque lacrimis meditare vel audire possumus, quod pro fidei negotio in Livonie et Pruscie partibus sub innumeris expensis ordinis vestri et infinitis angustiis ad dei (82 p.), gloriam magnifice iam promoto plurimi ex fratribus ipsius ordinis per manus infidelium crudelissime sunt occisi" (83 p.).

248) *PUB* I, 2, 84 p. (nr. 96); *LUB* I, 445 p. (nr. 350). Plg. *M. Perlbach*, Preussische Regesten bis zum Ausgange des 13. Jh., 171 p. (nr. 616).

249) *A. Engelmann*, Chronologische Forschungen auf dem Gebiete der russischen und livländischen Geschichte des XIII. u. XIV Jahr., MLG IX (1860), Heft 3, 473—474 p.

250) Plg. *A. Engelmann*, Chronologische Forschungen o. c. 474 p.

Nors Eilėtosios kronikos autorius buvo Ordino šalininkas, tačiau nuostabiu būdu savo metraštyje visai n e p a s i d a v ė vykstančioms Livonijoje aštrioms tarpusavio kovoms tarp vyskupų ir Ordino[251]). Jis paprastai pažymi, kur kokiose ekspedicijose ar kautynėse dalyvauja „der bischove lute" — vyskupų valdiniai - vasalai[252]). Iš atskirų pavyzdžių matyti, jei arkivyskupas ir vyskupai į 1260 metų jėgų mobilizaciją būtų atsiuntę savo žmonių, kronistas kokiu nors būdu savo poezijoje tai būtų atžymėjęs. Vadinasi, vyskupų žemių vokiečiai valdiniai ir jų vietiniai gyventojai Durbės kautynėse nedalyvavo. Bet užtat iš Vokietijos kraštų, tur būt, atvyko nemaža piligrimų. 1260 m. kovo 10 d. popiežius kreipėsi į atitinkamų sričių dignitorius, reikalaudamas, kad kryžiaus karo piligrimai nebūtų apdedami muitais, kelių mokesčiais ir kitomis sunkenybėmis[253]). Kryžiaus karo akcijon buvo įtraukti ir prieš totorius Prūsuose suverbuotieji piligrimai[254]). Ji truko iki pat vasaros. Dar 1260 m. birželio 13 d. Aleksandras IV-sis rašė Magdeburgo arkivyskupijos minoritams (pranciškonams) skelbti kryžiaus karą Livonijos, Prūsų ir Kuršo labui. Negalintieji prie jo, dėl savo neturto ar sveikatos stovio, prisidėti, yra raginami vokiečių Ordinui atiduoti tam tikrą piniginį mokestį[255]). Ir visiems tiems, kurie bus tokį mokestį sumokėję, arba savo lėšomis karių pasiuntę, kartu ir tiems pasamdytiems kariams, jeigu mažiausiai metus bus išbuvę tokioje tarnyboje, yra suteikiamos tokios pat indulgencijos ir privilegijos, kaip Palestinos žemių kariautojams[256]). Pagaliau popiežius patiems pranciškonams suteikia teisės piligrimams ir net kryžiaus pamokslų k l a u s y t o j a m s atleisti tam tikrus nusikaltimus, net ekskomunikas[257]). Šitokie ir panašūs raginimai negalėjo nedaryti įspūdžio giliai tikinčiam krikščioniui ir turinčiam atlikti kokią nors sunkią atgailą. Todėl galima manyti, kad tosios akcijos pasėkoje, Ordino 1260 m. vasaros žygiuose dalyvavo daug piligrimų.

---

[251]) *Z. Ivinskis.* Eilėtoji Livonijos kronika o. c. 298 p.

[252]) *Reim* eil. (2316), 2369, 4947, 6167, (9412), 9513, (9803), (9811), 9921, 11135.

[253]) *PUB* I, 2, 84 p. (nr. 97): „mandamus, quatenus crucesignatos huiusmodi super exaccione thelonei et pedagii seu quibuscumque aliis indebitis exaccionibus molestari ab aliquo vestrarum civitatum vel diocesum non sinatis molestatores huiusmodi per censuram ecclesiasticam appellacione postposita compescendo".

[254]) *PUB* I, 2, 84—85 p. (nr. 98).

[255]) *PUB* I, 2, 88—89 p. (nr. 103): „Illos (p. 88) vero, de provincia memorata, qui crucis signaculo in Livonie ac Pruscie et Curonie subsidium insigniti propter p a u p e r t a t e m seu d e b i l i t a t e m illuc nequeunt personaliter proficisci, a voto crucis absolvere studeatis, dummodo de bonis suis iuxta proprias facultates congruam subventionem exhibeant per manus eorundem fratrum dicti hospitalis in idem subsidium convertendam".

[256]) *PUB* I, 2, 89 p.

[257]) „... concedimus, quod illis de predicta provincia, qui ad solemnem vestram predicationem accesserint, v i g i n t i dies de iniuncta penitentia relaxare ac eorum singulis illuc assumpto propter hoc crucis caractere processuris; qui pro incendiis et iniectione manuum in clericos vel alias religiosas personas e x c o m m u n i c a t i o n i s laqueum incurrerunt, absolutionis beneficium impertiri iuxta formam ecclesie valeatis".

Iš viso to, kas čia pasakyta, matyti, kad Prūsuose, Henrikui Boteliui vadovaujant, ir Livonijoj, Burchardo von Hornhauseno iniciatyva, buvo suformuotos dvi didelės, kaip Eilėtosios kronikos poetas sako, „dvi gražios“ kariuomenės[258]). Jūros pakraščiais kariuomenė nuvyko į Klaipėdą[259]), o iš čia Burchardas su visomis jungtinėmis jėgomis traukė Nemuno žemupio link, ir ten panemunėmis turėjo eiti į Georgenburgą. Jų kelias tiksliai nežinomas.

Šitokiai mišriai ir margai savo sudėtimi kariuomenei vadovavo Ordino riteriai. Jie, paaukoję visą gyvenimą kovai ir ginklui, lyg kokie aktyvios tarnybos karininkai, turėdavo uždavinį vadovauti piligrimų ir vietinių gyventojų kariuomenei. Jei visos jungtinės kariuomenės galėjo būti keli, gal kokie ir penki tūkstančiai (tikrų skaičių netunime)[260]), tai poros šimtų riterių pakako, kad jie joje galėtų eiti vadų bei karininkų pareigas ir rikiuoti kitus į kovą.

Besiartinant vokiečių jėgai prie Georgenburgo, kur turėjo būti sustiprinta įgula, aprūpinta maistu ir sunaikinta toji Žemaičių prieš ją pastatytoji pilis, buvo gauta žinių, kad lietuviai vėl įpuolę su didele jėga (Dusburgas mini jų skaičių 4.000) Kuršan, jį terioją ir grobią turtą. Jiems, tur būt, buvo paaiškėję, kad Georgenburgas be didelių nuostolių nepaimamas. Mūsų poetas lygiai tą patį sako: lietuviai pamatę, kad daugybę savo narsiausių vyrų pražudytų, jei jie tos tvirtovės sienas bandytų pulti[261]). Todėl jie nuo šitokio puolimo atsisakę, nutarė rengtis į atviras kautynes[262]).

Bendrai Ordino pilis imti lietuviams, nežiūrint jų techniškų pasiruošimų[263]), buvo sunku. Ir dažnai jie, tur būt, neturėdami išdirbtos taktikos mūro pilims griauti ir pulti, jų neįveikdavo. Mindaugo nepaimta liko 1244 m. Embūtės tvirtovė, 1259 m. žemaičiai veltui puolė Dobę, ne kartą Klai-

---

[258]) „der meister kegen in zû hant (lietuviams įkandin)
quam mit z w e i n s c h ô n e n hern (*Reim* eil. 5592—93). Plg. eil. 5581 (ein wunnecliches her). Plg. *Dusb.* (SrPr I 96): „...fratres de Lyvonia et Prussia cum v a l i d i s exercitibus...“

[259]) Dalis Prūsų kariuomenės (rinktinė grupė) buvo nuvykusi ten dar a n k s t i 1260 m. pavasarį. Visa tai rodo iš anksto a p g a l v o t ą p l a n ą:
„von dem marschalk wart gelesen
von Prûzen brûdere ûf die vart.
sus vûren sie ungespart
vaste kein der Mîmele zû.
ez was wol z û m â z e n v r û.
under dės von Nietlande
bie des meres strande
quam ein wunecclîchez her
vil wol bereitet zû der wer (*Reim* eil. 5574—5583).

[260]) Bendrai apie Eilėt. kronikos ir kitų to laiko metraščių skaičius ir jų nedidelę vertę žiūr. *Z. Ivinskis*, Saulės-Šiaulių kautynės o. c. 22—28 p.

[261]) *Reim* eil. 5583—5591. Visas Eilėtosios kronikos tekstas apie Durbės kautynes yra paduotas darbo gale. Todėl čia bus nurodomos tik eilutės, bet atskirai nebecituojamos.

[262]) *Reim* eil. 5589.

[263]) Apie XIII-jo amž. lietuvių karo techniką keletas metmenų duota *Z. Ivinskio*, Saulės-Šiaulių kautynės o. c. 30—31 p.

pėdą, o Traidenis 1278 m. Daugavpilį (Dinaburgą). Daug vargo turėjo ir prūsai sukilimo metu (1260—1274 m.) su Ordino pilimis, ir nežiūrint didelių pastangų visų jų įveikti neįstengė.

Sužinojęs apie pagonių pasitraukimą nuo Georgenburgo, Burchardas turėjo keisti savo planą. Ir jis, nutraukęs žygį į Žemaičių pietus, su visomis jėgomis pasuko į šiaurę. Sekdami lietuvių-žemaičių kautynių planą, matome, kad ir 1260 m. jiems, kaip iki tol, vadovavo sumani galva. Prieš Ordino Georgenburgą savo pilies pasistatymas buvo labai vykęs manevras. Bet žemaičių jėga, nepasilikusi jos saugoti, patraukė, savo senu ir įprastu keliu, į Kuršą. Iš to staigaus jos persimetimo iš Žemaičių pietų šiaurėn — į Kuršą, galima spręsti, kad tai nebuvo koks spontaniškas ir beprasmis veržimasis ar blaškymasis bet kokia kryptimi. Čia vėl imponuoja tas pats sistemiškas tų pačių žemių puolimas ir kariavimas. Nuo 1256 m. vykdoma viena pastovi politika. Šioje vietoje mums rūpi, be to, klausimas, kaip lietuviai-žemaičiai buvo pasirengę į karą ir ar 1260 metų žygiuose dalyvavo Aukštaičių bei Mindaugo jėgos?

Atsakyti į tuos du klausimus yra labai sunku, nes abi kronikos (Dusburgas, Eil. kronika) mums apie netikėlių kariškus pasiruošimus nieko nekalba, net bendriausiais žodžiais kariuomenės stiprumo ar galingumo nepamini. Bet vis dėlto šį kartą esame geresnėje būklėje. Jei apie kitas XIII-jo amž. kovas (pav., Saulės-Šiaulių) jokių apitikrių skaičių neturime, tai čia mums Dusburgas mini 4.000 lietuvių. Šis skaičius yra, ir ano laiko gyventojų tankumo[264]), susisiekimo ir kitomis to meto sąlygomis, suprantamas ir, tur būt, neperdėtas. J. Latkowskis, kuris iš visų senesnių autorių daugiausia yra apie Durbės kautynes pasakęs, samprotauja, jog 4.000 yra p e r m a ž a s skaičius, kad būtų buvę galima nuveikti didžiulę vokiečių kariuomenę. Jei prie Skuodo žemaičiai atvedę 3.000, tai čia, kur buvo įveiktos dviejų Ordino dalių jėgos, lietuvių kariuomenė turėjusi būti žymiai didesnė. Be to, išskyrus nedidelį kiekį europiškai jau ginkluotų karių, pati lietuvių kariuomenės masė buvusi daug prasčiau ginkluota, negu Ordino kariuomenė. Todėl ji turėjusi savo kiekiu viršyti[264a]).

Reikia pasakyti, ano meto sąlygomis 4.000 kariuomenės buvo labai didelis skaičius[264b]). Apskritai vidurinių amžių kautynėse kariautojų būdavo daug mažiau, negu versmėse paprastai pažymėta. Kronistai turėjo pastovią tendenciją skaičius didinti. Šitą mintį per savo veikalą „Geschichte der Kriegskunst“ yra pravedęs karo istorikas H. Delbrückas ir parodęs, kad ir Vak. Europoje vidurinių amžių kautynės didelių masinių, į šimtus tūkstančių siekiančių, mobilizacijų, nežino (t. III, Mittelalter, 1923). Kas liečia ginklavimą, reikia pasakyti, kad ir Ordino kariuomenėje

---

264) *H. Lowmiański,* Studja nad początkami o. c. I, 78—95 p. Plg. *Z. Ivinskis,* Saulės-Šiaulių kautynės o. c. 23 p.

264a) *J. Latkowski,* Mendog o. c. 87, 92 p.

264b) Plg. apie ano meto kariuomenių skaičius plačius išvedžiojimus *Z. Ivinskio,* Saulės-Šiaulių kautynės o. c. 22—28 p.

ne visi turėjo tuos europiškus ginklus ir šarvus, apie kuriuos kalba Latkowskis. Be abejo, puikiai ginkluoti buvo Ordino riteriai, bet jie, savos rūšies karininkai, sudarė savos kariuomenės tik nedidelę dalį. Gerai galėjo būti ginkluoti piligrimai, danų riteriai iš Estijos, o visa kita prūsų ir vietinių kariuomenė kovėsi tokiais pat ginklais kaip ir lietuviai. Šitas kronikos skaičius todėl, atrodo, yra patikimas. Apskritai, Dusburgo duodamieji skaičiai ir jo kronikos geografija yra tikslesnė ir patikimesnė negu Eilėtosios ar kitų ano meto kronikų. Tiesa, būna ir pas jį perdėjimų, netikslumų[265]). Tačiau nėra pagrindo šito skaičiaus padidinti, lygiai kaip ir suredukuoti. Jei Livonijos magistras ir Prūsų maršalka buvo atvedę tokius didelius kariuomenės būrius, — o jųdviejų jėgos buvo didesnės negu lietuvių[266]) — tai joms įveikti neužteko šimtų, bet reikėjo kelių tūkstančių.

Iš kur buvo toji kariuomenė suverbuota? Eilėtoji kronika, lygiai kaip ir Dusburgas, kalba čia apie lietuvius. Yra rimto pagrindo manyti, kad tam žygiui buvo suverbuota ir aukštaičių. Ir A. L. Ewaldas aiškina, kad ne tik Žemaičiai, bet ir visa Lietuva tada stojusi prieš vokiečius. Jo nuomone tada atkritęs ir Mindaugas. Jis turėjęs skaitytis su savo tautos aiškiu nusistatymu ir jam pasiduoti[267]). Bet oficialus Mindaugo atkritimas yra įvykęs vėliau, jau po Lenevardenio kautynių, 1261 m. Tų žygių ir Durbės kautynių metu Mindaugas ir Livonijos Ordinas laikėsi taikos ir iki 1261 m. vienas kito viešai nepuldinėja[268]).

Kitaip lietuvių prisidėjimo klausimą prie žemaičių sprendžia St. Zajączkowskis. Lietuvoje prasidėjęs nepatenkintųjų valdovo politika judėjimas ir jie mielai dėjęsi prie žemaičių[268a]). Tuo tarpu patys žemaičiai visomis jėgomis stengęsi nutraukti taikingus Lietuvos santykius su Ordinu ir Mindaugą įtraukti į kovą su vokiečiais, net pripažindami jo valdžią[268b]).

Ši interpretacija yra perdaug teoriška ir atitraukta nuo konkretaus gyvenimo psichologiškų pagrindų. Mes visą laiką stebėjome žemaičių santykius su Lietuvos karaliumi jų kovų laikotarpyje (1256—1260) ir matėme, kad nėra faktų, kurie rodytų, kad Žemaičiai ir Mindaugas būtų vieni antrus puolę, kariavę. Priešingai! Laikydamasis viešai sau reikalingos taikos su Ordinu, karalius patylom galėjo tęsti savo politiką. Yra daug pagrindo manyti, kad jis šitame Žemaičių kovų laikotarpyje, viena ranka pasirašydamas donacijas, kita veikė per žemaičius, kad jie nepasiduotų. Jau mes esame atkreipę dėmesį į tą anonimiškumą, Žemaičių kunigaikščių vardų neminėjimą šaltiniuose 1257—1261 m. laikotarpiui. Aliminas staiga

---

265) Plg. SrPr I, 52 p. (cap. III, 3).
266) *Reim* eil. 5595—96.
267) *A. L. Ewald,* Die Eroberung Preussens o. c. III, 141 p.
268) Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I, 92 p.
268a) *St. Zajączkowski,* Studya nad dziejami o. c. p. 98—99.
268b) *St. Zajączkowski,* Studya o. c. 92—103 p.

pasirodo tik vienoje 1256 m. ekspedicijoje ir paskui staiga dingsta[269]). 1259—1260—1261 m. laikotarpyje žemaičiai-lietuviai laimi eilę didelių kautynių su Ordinu (Skuodas, Durbė, Lenevardenas), tačiau niekur nepažymėta joks vardas tų kovų ar atskirų kautynių vado. Tas kautynes mini ne vienas šaltinis: neskaitant plačiųjų Dusburgo ir Eilėtosios Livonijos kronikos reliacijų, ir Hermanas de Wartbergė, ir Canonicus Sambiensis, ir Annales Dunamundenses ir kitos smulkesnės versmės mini mums tai vienas, tai kitas, tai pagaliau visas tas kautynes. Jeigu žemaičiai būtų turėję kokį nors vadą, politiką, kuris būtų net Mindaugui tapęs pavojingas, kaip paprastai bandoma istorinėje literatūroje aiškinti, tai jis, be abejo, kokiu nors būdu būtų buvęs užfiksuotas šaltiniuose. Prieš 1257 m. kartą pasirodęs Aliminas tokiu vadu nebuvo. Nebuvo tada Žemaičiuose ir kito stambaus vado, kuris būtų galėjęs tiek užimponuoti Aukštaičiams, kad jų gyventojai vieni patys būtų dėjęsi prie žemaičių ir jų kovas rėmę.

Dr J. Totoraitis savo darbe yra tik trumpai pastebėjęs, kad Mindaugas žemaičiams kovose padėjęs[270]). Ir kai 1261 m. Treiniota ėmęs jį kalbinti atsitraukti nuo Ordino, jis jau buvęs išvidiniai nuo jo atkritęs[271]). Įdomi pastaba, bet reikalinga motyvų. Be to, dr. J. Totoraičio darbe ji ne visiškai derinosi[272]). H. Paszkiewiczius padarė žingsnį toliau. Jis leido, kaip mes visą laiką stengiamės parodyti, kad žemaičiai savo kovose su Ordinu buvo Mindaugo remiami[273]).

Iš neofyto Mindaugo paprastai istorikai nori padaryti uolų krikščionį. Politinių aplinkybių verčiamas, Mindaugas krikštijosi[274]), todėl ir jo krikščionybė, lygiai kaip ir daugelio naujakrikštų valdovų (frankų Klodvigo, lenkų Mečislovo ir kt.), buvo politinė. Sunku reikalauti iš pagonio Mindaugo, gudriai ir sumaniai, nežiūrint priemonių, sugebėjusio atsistoti visų kunigaikščių priekyje, grynos intencijos. Lygiai taip pat trūko grynos

---

[269]) *P. Šležas,* Mindaugas Lietuvos karalius o. c. 537—538 p. padaro Aliminą visų 1256—1260 m. kovų vadu. Jis teigia, kad Aliminas, „kuris pirmas pakėlė Žemaičių garbės ir laisvės vėliavą", bus vadovavęs (kartu su Treiniota) Durbės kautynėse. Alimino vaidmuo čia yra perdėtas.

[270]) *J. Totoraitis,* Die Litauer o. c. 126 p.: „Dass Mindowe die Schemaiten in ihren Kämpfen mit den Orden begünstigt hat, dürfte schon daraus hervorgehen, dass wir wenigstens zuletzt auch Litauer, Untertanen Mindowes, auf Seite der Schemaiten antreffen".

[271]) *J. Totoraitis,* Die Litauer o. c. 126—127 p.: „War Mindowe nicht schon innerlich von der Politik des Ordens abgefallen, als der Bote der Schemaiten, Traniate vor ihn (126 p.) hintrat, so war er jedenfalls in einer Stimmung, welche auf einen vollen Erfolg für die Sache der Schemaiten hoffen liess".

[272]) Autorius yra tos nuomonės, kad žemaičiai ir Mindaugas neturėjo jokių santykių (Die Litauer o. c. 111 p.). Lietuviškoje dr. J. Totoraičio darbo parafrazėje šitie klausimai nebepaliesti.

[273]) *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I, 99 p.: „Nie jest zdaniem mojem wykluczone, że Żmudzini w walkach z Zakonem byli wówczas posiłkowani przez Mendoga..."

[274]) Charakteringi čia yra Livonijos magistro žodžiai, užrašyti Ipatjevo kronikoje (*Poln. sobr. russk. liet.* II, 1908, sk. 817): „jeigu nepasikrikštysi, nenusiųsi pasiuntinių popiežiui, pražūsi ir neatitolinsi tavo priešų". Tai buvo pareikšta tokiu laiku, kai Mindaugo konkurentas Tautvilas Rygoje buvo jau priėmęs krikštą.

intencijos ir tiems, kurie siekė Lietuvą kardu apkrikštyti. Mindaugui lotyniškas krikštas ir krikščionybė, kurios išvidinės jėgos jis nesupratęs, buvo priemonė apsisaugoti kuriam laikui nuo Ordino atakų ir sustiprinti savo teritorinius laimėjimus rusų žemėse[274a]).

Susijungdamas su krikščionimis, Mindaugas, visai analogiškai kaip Klodvigas, žiūrėjo kokios jam naudos duos Ordinas ir krikščionybė. Tuo tarpu šis gi kaulijo iš jo nuolat vis naujų dovanojimų ir užrašų[275]). Matydamas, kad naujasis tikėjimas jam naujų laimėjimų neduoda, akivaizdoje savo pagoniškosios masės, Mindaugas be skrupulų grįžo prie senųjų dievų. Charakteringas todėl, kad ir ne be tendencijos yra Ipatjevo kronikos posakis: Mindaugo krikštas buvęs apgaulingas[276]). Nesigilindamas į karaliaus apostazijos klausimą iš esmės, aš manau, kad pertraukdamas oficialius santykius su Ordinu, tuo pačiu Mindaugas pertraukė ryšius ir su oficialia kryžiuočių jam prieš dešimtį metų atnešta ir jo nesuprasta nauja religija. Kritiškame jo politikos momente, žadėjimai karaliaus karūną ir kitas su tuo susijusias prerogatyvas, buvo jam laikinai užimponavę[277]).

Įdomu, kad jau 1259 m. tas Lietuvos pirmasis vyskupas Kristijonas visiškai apleido Lietuvą[278]). Vadinasi, dar Skuodo kautynių metais karalius nustojo globoti vyskupą. O Didžiosios Lenkijos kronika prie 1260 m. jau kalba apie Mindaugo atkritimą nuo tikėjimo[279]).

Iš viso to, kas čia pasakyta aiškėja, kad Mindaugas yra prisidėjęs prie Žemaičių 1260 m. žygių lygiai kaip iki tol jis buvo jų žygius rėmęs, į kurių planingumą ir sistemingumą mes jau anksčiau atkreipėme dėmesį. Tik iš vienos pramatančios galvos išeiną sumanymai ir planai kreipė žemaičių kovas pastovia kryptimi.

Senesnieji istorikai, nesigilindami į Mindaugo apostazijos chronologiją, teigdavo, kad, Mindaugas jau buvęs visai nutraukęs santykius su Ordinu ir pats vadovavęs kariuomenei. Durbės laimėjimas, kaip Mindaugo darbas, jau yra atvaizduotas M. Strijkauskio kronikoje, o paskui žinoma ir A. V. Kojalavičiaus istorijoje[279a]). Paskui tą mintį kartojo kai kurie XIX-tojo amžiaus istorikai (Voigtas, Narbutas, Antanavičius, Ewaldas).

274a) *Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I, 98 p.

275) *PUB* I, 2, 92 p. (nr. 106). Plg. *H. Lowmiański,* Studja o. c. II, 356 p.

276) Poln. sobr. russk. liet. II, 1908, sk. 817 („krečenije že ego l'stivo byst...").

277) Apie Mindaugo apostazijos klausimą plačiai rašo *J. Stakauskas,* Lietuva ir Vak. Europa o. c. 185—240 p. Perdaug formaliai paėmęs šaltinių duomenis, nežiūrėdamas psichologiškų gyvenimo motyvų, autorius priėjo išvados, kad Mindaugas, nors ir atkrisdamas nuo Ordino, likęs krikščionimi. Bet Mindaugui krikščionybė ir Ordinas buvo beveik tas pats. Ir neofytai, pav., jei kur sukildavo prieš Ordiną, tai jie paprastai atkrisdavo ir nuo krikščionybės, nes Ordinas jiems buvo paskutiniosios įkūnijimas. O toks skyrimas, kad Mindaugas, nutraukdamas santykius su kryžiuočiais, likęs dar krikščionimi, yra perdaug juridinis ir moderniškas galvojimas. Ir Lietuvos didž. kun-čio dvare iki Gedimino laikų buvo išlikusi tokia tradicija, kad Mindaugas atsimetė ir nuo krikšto. Plg. SrPr II, 42—43 p., pst. 3.

278) Plg. visus duomenis pas *H. Paszkiewicz'ių,* Jagiellonowe o. c. I, 99 p. pst. 2.

279) Monumenta Poloniae historica, ed. Bielowski, II (1872), 586 p.

279a) *M. Strijkowski,* Kronika, I, 293 p. (plg. t. p. 260). *A. W. Koialowicz,* I, 100, 101 p.

Kreipdamasis prieš tokį teigimą J. Latkowskis ryžosi įrodinėti, kad Durbės pergalė nėra paties Mindaugo darbas[279b]). Jo argumentai yra reikšmingi ir pakankami parodyti, kad pats Mindaugas asmeniškai tose kautynėse nedalyvavo. Bet Latkowskio reveliacijos negali paneigti, kad nebūtų galėję ten dalyvauti lietuvių, t. y. Mindaugo, kariuomenės būriai. Iš Mindaugo asmeniško nedalyvavimo autorius išveda bendrai, kad Durbės kautynės buvusios vien Žemaičių reikalas[279c]). Bet tai yra per greita ir, tur būt, netiksli išvada. Reikia pažymėti, kad Mindaugo kariuomenė, t. y. lietuviai, 1259, 1260 ir 1261 m. neužpuldinėja savo rytinių kaimynų. Šaltiniuose mes apie tai neturime jokių davinių[279d]). Tuo tarpu kai dar 1258 m. yra užfiksuota smarkūs lietuvių puolimai į Smolensko, Toržko, Černigovo žemes, kitais metais staiga nieko nebegirdime[280]). H. Paszkiewiczius jau yra teisingai pastatęs klausimą, ar nebuvo Mindaugo kariuomenė tuo tarpu užangažuota Lietuvos šiaurėje?[281]). Gal neatsitiktinis yra faktas, kad nuo 1259 m. galo Eilėtoji kronika toliau žemaičius pakeičia lietuviais: lietuviai padaro didelį žygį į Kuršą, lietuviai statosi pilį prieš šv. Jurgio tvirtovę (Georgenburgą), lietuviai kovoja ties Durbe[282]).

Prieiname prie, berods, tikros išvados, kad ir 1260 m. žygiuose, t. y. Durbės kautynėse, turėjo dalyvauti lietuvių-aukštaičių jėgos. Bet ne dėl to jos dalyvavo, kad lietuviai, nepatenkinti Mindaugo politika, būtų pradėję prieš savo karalių bruzdėti (taip mano St. Zajączkowskis, P. Šležas)[283]). Pats valdovas kreipė savo politiką ta kryptimi, norėdamas atimti vokiečiams tai, kas jiems, Mindaugui reikšmės neturinčiuose dokumentuose, buvo užrašyta.

Jei 1260 m. žemaičių žygiuose būtų dalyvavę Mindaugo nepatenkintųjų ir sukilimą prieš karalių keliančiųjų lietuvių būriai, tai kaip būtų buvęs suprantamas siuntimas pas Mindaugą pasiuntinių ir Žemaičių prašymas jo paimti vyriausią valdžią. Ar nebūtų tada žemaičiai organizavęsi apie savo Skuodo, Durbės ir Lenevardeno kautynių laimėtojus. Vokiečių Ordinas buvo susilpnėjęs. Šitoks kreipimasis į Mindaugą vien užsienio priešų, pavojumi yra psichologiškai ir natūraliai nebesuprantamas. Ir čia todėl atsistoja rimtas klausimas, ar žemaičiai, matydami savo ginkluoto bendradarbiavimo su Mindaugu pasisekimus, nepanorėjo labiau sustiprinti to ryšio ir palenkti karalių viešai ir oficialiai nutraukti ryšius

279b) *J. Latkowski*, Mendog o. c. 90—91 p.

279c) *J. Latkowski*, Mendog o. c. 92 p.

279d) *H. Paszkiewicz*, Regesta Lithuaniae, I, 71—78 p. Plg. *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c I, 99 p.

280) Plg. *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c. I, 99 p.

281) Plg. *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c. I, 99 p.

282) *Reim* eil. 4990—5218, 5501—5533, 5583—5588; 5583—5678; plg. 5929—5963, 6000—6097.

283) *St. Zajączkowski*, Studya o. c. 98—99 p. *P. Šležas*, Mindaugas Liet. kar. o. c. „M. Žin." Nr. 117, 538—539 p.

su krikščionimis ir su vokiečiais[284]). Įtemptose kovose su kryžiuočiais, didėjant priešų atakoms, matyti silpnėjo žemaičių giminės separatizmas. Todėl Mindaugui reikėjo tas laimingas ir patogias aplinkybes išnaudoti, nutraukti visus santykius su krikščionimis, kad galėtų atsistoti priekyje kovojančiųjų už senąsias tradicijas ir tikėjimą. Bet prieš tai dvejos nepaprastai laimingos kautynės pagreitino jo viešą susijungimą su kryžiuočių priešais, kuriuos jis ir anksčiau rėmė.

V. Durbės kautynės

Jungtinė vokiečių kariuomenė, vos tik sužinojusi per savo žmones apie žemaičių ir lietuvių invaziją Kuršan, tuoj patraukė paskui juos. Matyti, iš Klaipėdos Georgenburgo kryptimi ji dar netoli tebuvo nužygiavusi. Netoli nuo jūros, tik kelios mylios į rytus nuo Liepojos, Durbės ežero laukuose, užtiko jau grobio prisiplėšusią lietuvių kariuomenę. Čia ir įvyko tos garsiosios kautynės, kurios Lietuvos bei Žemaičių XIII-jo amžiaus istorijoje virto tikrai istoriškomis.

Kad ateityje nebereikėtų painiotis ar kelti kokių nors abejojimų dėl kautynių vietos, pirmiausia jas pasistengsime tiksliau, kiek tai bus galima, lokalizuoti. Ne kartą lietuvių ir vokiečių kovose yra sunku nors apytikriai lokalizuoti atskiras kautynes. Pav., galutinai tiksliai nenustatyta Šiaulių - Saulės kautynių vieta; ir teigimas, kad jos įvyko Šiaulių žemėje, tiksliai vietai surasti, kelia sunkumų. Tame pat šimtmetyje yra net visiškai nelokalizuotų kautynių, tačiau Durbės kautynes, pasiremiant versmių daviniais, yra nesunku lokalizuoti. Bet vis dėlto, jų nepaisant, laiko bėgyje, yra buvę klaidų ir netikslumų. Kaip Georgenburgas buvo bandoma kelti čia į Prūsus, čia į Kuršą, čia kur kitur, tiek Durbės vieta buvo įvairiai ieškoma. Vėlybas kronistas Fabricius, pasigaudamas paprasčiausio panašumo išveda, kad kautynės įvyko (1264 m.) prie Dorpato-Tartu[285]). Ordino kronika (Chronik des Ordens) rašo, kad jos buvusios prie Dobelės[286]), Dlugošas sako, kad kautynės buvusios prie upės „Durom in Kurlandia"[287]). Vien tik dėl skaičiaus neminėdami kitų kompiliatyvinių ir vėlybų metraščių, dėl vietos turime aiškius pažymėjimus. Pirmiausiai visa eilė analų ir metraščių kalba, kad kautynės yra įvykusios Kurše[288]). Šis teigimas atitinka visai žygio eigai.

Trys šaltiniai mums aiškiai sako apie kautynių vietą: Dusburgas pažymi „in campo juxta fluvium Durbin" — šalia Durbės upės lauke[289]), o Eilėtoji Livonijos kronika irgi panašiai — „zû Dorben ûf dem velde

---

[284]) Plg. *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c. I, 100 p.
[285]) *SrL* II, 452 p.
[286]) *SrL* I, 857—858 p.
[287]) *Joan. Długossii*, Historiae Polonicae, Opera omnia, XI t. (1873), 379 p.
[288]) *Anales Thorunenses* (SrPr III, 60 p.), *Annales Pelplinenses* (SrPr I, 270 p.), *Kurze preuss. Annalen* (SrPr III, 3 p.), *Detmars Chronik* (SrPr III, 60 p.).
[289]) SrPr I, 97 p.

breit" (Reim 5650). Dar, be to, tris kartus įvairiomis progomis kronistas pamini mums kautynių vietą „zû Dorben"[289a]). Sambijos kanauninko metraštis rašo, kalbėdamas apie Prūsų brolių karus „in Curonia circa flumen Durben" (SrPr I, 282 p.), o įvykiuose apie Livoniją — trumpai bepridėdamas „aput Durben" (SrPr I, 283 p.). Dunamundės (Daugavgryvos) ir Wartbergės kronikose yra pasakyta: „in Durben[290]). Jei neminėti Dusburgo kronikos vertėjo Jerošino[291]), daugiau įvardytų pažymėjimų šaltiniuose nebeturime, bet to pakanka mums, kad galėtume nustatyti kautynių vietą.

Durbė yra senas vietovardis. Pirmą kartą jis yra minimas (Durpis) Balduino de Alnos sutartyje 1229 m. Paskui, 1253 m., Ordino ir Kuršo vyskupo žemių dalybose figūruoja Durbės ežeras (stagnum Dorben — Dorben see)[292]). 1260 m. kautynių aprašymuose minima Durbės upė (įtekanti į Baltijos jūrą). O šiandie Durbės vardu yra žinomas ne tik ežeras, upė, bet ir prie ežero (pusė km nuo jo) esąs mažas miesčiukas-bažnytkaimis su 540 miestelio gyventojų (pagal 1925 m. davinius)[293]). Yra, be to, Durbės valsčius. Patiems latviams pravedus tarp Liepojos ir Gludos geležinkelio liniją, atsirado ir Durbės gelež. stotis, kuri yra keli kilometrai nuo paties miestelio[294]).

Pasiremdami Eilėtąja kronika ir Dusburgu, XIII-jo amž. Lietuvos ir Livonijos istorijos monografijų autoriai yra teisingai numatę, kad kautynės įvyko prie to Durbės ežero[295]). Tačiau Dusburgas kalba apie upę. Tokiu būdu kautynių vietos reikia ieškoti prie Durbės upės šalia ežero. Iš Durbės ežero, kuris yra 6 km ilgio ir 1,5 km pločio[295a]), tiesiai į Baltijos jūrą einanti Durbė, teka k i a u r a i per Durbės ežerą. Pietiniame jo krante yra platus baluotas slėnis, per kurį teka mažutis, paprastai vardu žemėlapiuose nežymimas, 3 km upelis. Seniau tas upelis buvęs vadinamas Durbe[296]). Vadinasi, jis sudaro patį aukštupį tos pačios iš ežero ištekančios upės. Toje vietoje, pietiniame ežero gale, ir reikia ieškoti pačių kautynių vietos. Šitą baluotą slėnį lietuviai-žemaičiai 1260 m. kautynėse bus, tur būt, panašiai išnaudoję, kaip prieš 24-rius metus Saulės-Šiaulių klampius

289a) Reim eil. 5741, 5850, 5871.

290) SrPr I, 282, 283 p. (Can. Samb.); II, 141 p. (Chronicon Dunam.); II, 41 p. (Wartb.).

291) SrPr I, 426 p. (eil. 10.696—97): bî einis wazzirs strande,
daz man Durbin nande.

292) LUB I, sk. 135, 326—327. Plg. *A. Bielenstein,* Die Grenzen des lett. Volksstammes o. c. 219 p. *Helene Dopkewitsch,* Die Burgsuchungen in. Kurland und Livland, MLG XXV (1933), 1. Heft, 43 p. ir pst. 4, 73—75, 77 pst. 1, 80—82 p.

293) Latviešu konversacijas vardnica, III, sk. 6081 sqq.

294) Kan. *Pr. Žadeikis,* Istorinis Žemaičių mūšis su kryžiuočiais prie Durbės, „Naujoji Romuva", 1931 m. Nr. 28, 672 p. sako: „Rodos, kad neseniai pravestasai geležinkelis Gluda—Liepoja perkerta patį mūšio lauką".

295) *J. Latkowski,* Mendog o. c. 86—87 p. Plg. *Totoraitis,* Die Litauer o. c. 115 p. *E. Chudziński,* Die Eroberung o. c. 57 p. *St. Zajączkowski,* Studya o. c. 97 p. *Ph. Schwartz,* Kurland o. c. 106 p. *Th. Kallmeyer,* Die Begründung o. c. (MLG IX, 2) 238 p. ir kt.

295a) Latv. konv. vardn. III, 6079—6080 p.

296) Plg. *Dr. L. Kenstavičius,* Lietuvių laimėjimas prie Durbės, „Židinys", 1934 m. Nr. 3, 294—295 p.

297) Pačios Durbės pilies sienų yra užsilikę dar du stambūs likučiai.

liūnus. Kad kautynių vieta turėjo būti šlapia ar klampi, mums parodo kautynių aplinkybės.

Toje vietoje (pietiniame ežero krante) iki šiol dar yra išlikę Ordino vėliau pastatytos pilies, griuvėsiai[297]). Ji buvo pastatyta 1263 m., tur būt, ryšyje su pralaimėtomis kautynėmis, toje pačioje vietoje, žinoma, sausesniame plote[298]). Aš nežinau, ar yra kokie nors archeologiniai duomenys šiai vietai lokalizuoti. Bet paprastai archeologiniais duomenimis remiantis nelengva kautynių vietas lokalizuoti, nes lietuviai, net vokiečiai-riteriai, laimėję kautynes, surankiodavo priešo ginklus. Daug kartų mums apie tokį ginklų surankiojimą kalba Eilėtoji kronika. Ypač lietuviai brangino geležinius šarvus ir kitus metalo ginklus. Archeologiniai duomenys, pav., randami žmonių kaulai (iš to pat laikotarpio), gal būt, padėtų tiksliai susekti tam tikrą vietą prie Durbės aukštupio ant ežero kranto.

Durbės kautynių vieta yra, berods, neabejotinai aiški. Tačiau dr. J. Šliūpas 1930 m. iškėlė naujų duomenų, bandydamas ją lokalizuoti kitoje vietoje. Kautynių vieta buvusi tarp Darbėnų ir Senosios Impilties. Ji ieškotina toje vietoje arčiau Impilties, kur dabar yra Nausėdų kaimas[299]). Dar ir žmonių pasakojimuose esą užsilikę kurčios žinios apie vokiečių magistro palaidojimą[300]). Tiesa, ten yra upelis Durba, kuris, tekėdamas pro Darbėnus, įteka į Šventąją. Todėl dr. J. Šliūpas ir teigia, kad toji Durba prieš 700 metų galėjo būti didesnė upė, o gal toje apylinkėje dar buvęs ir koks ežeras (dabar užakęs)[301]).

Ir šitoji Durba ir anoji Durbė (upė, ežeras) yra ano laiko istoriniame Kurše. Darbėnų Durba yra net gerokai arčiau Žemaičių ribų. Vadinasi, ir viena ir kita upė čia galėtų figūruoti. Nei Eilėtoji kronika, nei Dusburgas, taip pat nepažymi, kad kautynės būtų įvykusios prie ežero. Dusburgas kalba tik apie upę (fluvium), o poetas bendrai pasako „zu Dorbin" — plačiame lauke. Tokiu būdu, imant grynai formaliai, pirmųjų šaltinių indikacijos nesipriešintų naujai iškeltai tezei. Tik Dusburgo vertėjas Jerošinas kalba, kad kautynės buvusios „bî einis wassirs strande". Nors šiaip jau „wassir" vidurinių amžių vokiečių kalboje reiškia ir ežerą, ir jūrą, ir upę (čia pažymimas vanduo kaip elementas), tačiau žodis „strand" suponuoja, kad turima galvoje ežero krantas. Žemaičiai-lietuviai buvo nužygiavę, kaip iš kautynių eigos matyti, į Kuršą tolyn. Juos ten ir pasitiko vokiečiai. Todėl kautynių vieta tegali būti toji Durbės upė prie Durbės ežero, o ne Šventosios prieupis Durba. Dar kartą tai įrodančius argumentus bandė išdėstyti dr. L. Kenstavičius[302]).

---

[298]) Visiškai klaidingai rašo *Wielka enc.* powsz. ilustr. (1896), XVII, 340 p., taip pat ir *Slownik* geograficzny, II, 229 p., kad toji pilis buvusi pastatyta dar to paties Burchardo von Hornhausen 1263 m., kuris 1264 m. čia žuvęs.

[299]) *Dr. J. Šliūpas,* Dėl 1260 m. mūšio pas Durbą, „Lietuvos Aidas", 1930 m. Nr. 149, 2—3 p.

[300]) Taip jam pasakojęs vietos gyventojas Pocius.

[301]) *J. Šliūpas,* Dėl 1260 m. mūšio pas Durbą o. c. 2—3 p.

[302]) *Dr. L. Kenstavičius,* Lietuvių laimėjimas prie Durbės o. c. 293—296. Tai yra autoriaus platesnio darbo santrauka. Prie jo yra tarp kitko pridėtos Durbės pilies griuvėsių trys didelės ir geros nuotraukos.

Prieš nušviečiant pačią kautynių eigą, reikia porą žodžių pasakyti dėl datos. Nors keletas šaltinių su neabejotinu aiškumu mini mums tikslią kautynių datą, tačiau laiko bėgyje vėlybose kompiliacijose ir metraščiuose pasitaikė klaidų. Pav., Fabricius ir B. Russowas nukėlė kautynių datą net į 1264 m.[303]). Šituos metus mini kai kurie XIX amž. rašytojai ir ne vienas patikimas veikalas[304]). Prūsų istorikas J. Voigtas[304a]), dėl visai nesuprantamų priežasčių, kautynes nukelia į 1261 m. liepos 13 d. Th. Kallmeyeris, pasekdamas nuosekliai įvykių eigą ir lygindamas ją su naujo magistro išrinkimu (po Burchardo Hornhauseno mirties), neabejotinai aiškiai įrodė, kad Durbės kautynės yra įvykusios 1260 m. liepos 13 d.[305]). Dar nebuvo surasta Dunamundės analai, kai jis tą datą tiksliai įrodė. Tuose analuose, nekalbant apie Dusburgo tikslų pažymėjimą[306]), yra nurodyta, kad kautynės buvo 1260 m. šv. Margaritos dieną[307]). Tikslią datą mums, be to, paduoda Canonicus Sambiensis, Thorno ir Pelplino analai[308]). Pelplino metraštėlyje metai yra išrašyti žodžiais. Kautynių aiški data yra neabejotinai nustatyta ir čia minėtomis versmėmis paliudyta. Todėl savo neapdairumą rodo kai kurie istorikai (Ph. Klymenko, O. Schlicht, K. T. Gatz)[309]), vis dar 1261 m. laikydami kautynių metais. Dėl pačios kautynių dienos taip pat negali būti jokių abejojimų. Visos versmės, išskyrus Eilėtąją kroniką, ją žino kaip įvykusią „in die beate Margarethe", „an sente Margareten tac" — šv. Margaritos dieną — liepos 13 d. Ir kryžiuočių įvairių žemių nekrologijose būdavo pažymėta kaip atmintina žuvusių Ordino brolių diena — liepos 13-ta[310]).

Viduriniais amžiais, tiesa, šv. Margaritos diena ne visur vienodai buvo švenčiama. Kai kur Prancūzijoje ji buvo minima liepos 20 d. (kaip

---

[303]) SrL II, 19, 452 p.

[304]) Plg. *Wielka* enc. powsz. ilustr. XVII (1896), 340 p., *Słownik* geograficzny, II, 229 p.

[304a]) *J. Voigt,* Geschichte Preussens, III (1828), 186 p. ir pst. 1. Voigtas remiasi prie *L. Davido* (Preuss. Chronik, IV, 33 p., — pats Davidas mini tikslią datą — 1260. VII. 13) *E. Hennigo* ilgu išvedžiojimu (pst. 1), kuris ją nukelia į 1261 metus.

[305]) *Th. Kallmeyer,* Chronologie livländischer Ordensmeister des 13. Jahrhunderts, MLG III (1844), 433—441 p. Plg. *A. Engelmann,* Chronologische Forschungen o. c. 353 p. ir pst. 84. Datos reikalu žiūr. SrPr I, 97 p., pst. 2. Plg. *E. Bonnell,* Russisch-livländische Chronographie, 1862, 74 p.

[306]) „Anno domini MCCLX..." (SrPr I, 96 p.).

[307]) Toje kronikėlėje tuoj po 1236 m. įvykusių Saulės-Šiaulių kautynių (čia pažymėta 1237 metai) eina įrašas: „A. d. 1260 dimicatum est in Durben in die beate Margarete virginis" (SrPr II, 141 p.).

[308]) SrPr I, 283 p. (Can. Samb.): „A. d. 1260. Dimicatum est aput Durben in die beate Margarete virginis". SrPr III, 60 p. (Ann. Thorn.): „Anno 1260 in die Margarete fuit magnum bellum in Curlandia". SrPr I, 270 p. (Annales Pelplin.): „Da der strit zu Kuwerlant an sente Margareten tac geschach, tusent zweihundert und sechzec jar".

[309]) *Ph. Klymenko,* Die Urkunden Mindowes o. c. 218 p. *O. Schlicht,* Das Ordensland Preussen, 1933, 31 p. Konrad und Tonny *Gatz,* Der deutsche Orden. Wiesbaden, 1936, 67 p.

[310]) Ronneburgo (SrPr II, 148 p.), Altenbieseno (SrPr II, 41 p., pst. 3), Berno (SrPr III, 60 p., pst. 2) ir Lucernos (SrPr III, 60 p. pst. 2) nekrologijose. Berno nekrologijoje, tiesa, pažymėta „zum Tage vor Margarethen", t. y. liepos 12 d.

dabar), Šveicarijoje — liepos 15 d. Daugiausiai ji buvo švenčiama liepos 12 ar 13 d.[310a]). Todėl E. Bonnel'is nori aiškiai išvesti, kad kautynių diena esanti ne liepos 13 d., bet liepos — 12 d. Ši diena viduriniais amžiais buvusi šv. Margaritos diena[310b]). Tačiau Šiaurės Europos kraštuose liepos 13 d. figūravo kaip Margaritos diena[310c]). Trys minėtosios nekrologijos šitą dieną buvo įtraukusios į savo sąrašus, kaip kautynių dieną. Todėl nėra pagrindo kautynių datą nukelti viena diena anksčiau.

Nustatę kautynių tikslią datą ir lokalizavę jų vietą, atvaizduosime pačią tų žymėtinųjų kautynių eigą. Nesileisdami į įvairius spėliojimus ir spekuliacijas, atvaizduosime ją pagal Eilėtąją Livonijos kroniką, Dusburgo metraštį ir jo vertėją Jerošiną. Papildymams pasinaudosime Senąja magistro kronika (die ältere Hochmeisterschronik).

Lietuvių ir vokiečių kariuomenės susitiko prie Durbės. Matydami, kad kautynės yra nebeišvengiamos, žemaičių-lietuvių kariuomenės vadai pasiskubino užimti patogesnes pozicijas būsimoms kautynėms. Jie iš savo patyrimo gerai žinojo, kad drėgnose, pelkėtose vietose yra labai nepatogu judėti ir kautis sunkiais šarvais apsišarvavusiems kryžiuočių ir jų sąjungininkų raiteliams. Nors nė vienas šaltinis mums įsakmiai nepažymi, kaip, pav., apie Saulės-Šiaulių kautynių vietos pelkėtumą yra pažymėta Eil. kronikoje[311]), tačiau nėra pagrindo abejoti, kad kautynės įvyko prie Durbės upės (ant ežero kranto) pelkėtoje vietoje. Lietuviai ir čia, kaip 1236 m. ir dar daug kartų savo kovose su kryžiuočiais, bus panaudoję priešo nenaudai vietos topografines aplinkybes. Charakteringas juk yra dalykas, kad tur būt, dėl to kryžiuočių kariuomenėje buvo iškeltas sumanymas kautis pėstiems.

Prieš pradedant kautynes, kryžiuočiai buvo sušaukę savo karo tarybą. Atskiri pokalbiai ir pasitarimai rodo, kad jau iš pat pradžios didžiulėje vokiečių kariuomenėje nebuvo vienos kariškos dvasios ir vienybės. Margos, iš įvairių žemių, Prūsų, Livonijos atskirų dalių ir Vak. Europos kariautojų susidedančios atskiros kariuomenės grupės, kitomis ne labai tebus pasitikėjusios[313]). Dusburgas mums pasakoja, kaip maršalka Henrikas Botelis vieną kilmingąjį prūsų, pamedžionį Matą (Matto), Pipino sūnų[314]), pačioje pradžioje paklausęs patarimo. Šis atsakęs, kad arklius reikia kuo toliausiai nuo kautynių lauko atitolinti. Visą jėgą jis siūlė vesti prieš prie-

---

310a) *H. Grotefend,* Taschenbuch der Zeitrechnung, 1922, 77 p.
310b) *E. Bonnell,* Commentar z. russ.-livl. Chronogr., 89 p.
310c) *H. Grotefend,* o. c. 77 p.
311) *Reim* eil. 1932 („ir were was in dem brûche kranc").
312) Plg. *J. Stakauską,* Liet. ir Vak. Eur. o. c. 179 p., kuris jau yra vykusiai šitokį teigimą iškėlęs.
313) Plg. *A. L. Ewald,* Die Eroberung Preussens o. c. III, 142—143 p.
314) Tas Matas (Matto, Matte, Macco) yra žinomas Pamedės kilmingasis (*A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. I, 151 p.; II, 82, 105 p.; III, 69, 70, 142 p.). Jo tėvas buvo labai priešinęsis vokiečiams (Kulmijoje) ir su jais daug kovojęs. Sūnus pasižymėjo irgi narsumu, tačiau jau prieš pagonis(!). Tur būt, Svantopolko karuose ir prūsų sukilime (1242—1249) jis buvo Ordinui padėjęs (*Ewald,* III, 70). Iš Durbės kautynių jis, tur būt, nebegrįžo.

šus pėsčią. „Ir taip žmonės, nebesitikėdami raitos pagalbos, pasiliks kautynėse, kitaip, be abejo, pasileis bėgti" (SrPr I, 96 p.). Įdomus pasiūlymas! Imant jį verbališkai, galima būtų neabejotinai teigti, kad jau iš pradžių toje kariuomenėje, arba bent atskirose jos dalyse, buvo pasireiškęs bailumas ar išdavimo ženklai. Jei prūsų-pamedžionių kilmingasis siūlė tokį patarimą, matyti, jis žinojo savųjų ūpą[314a]). Bet iš kitos pusės reikia pažymėti, kad vietinių (latvių, prūsų) kariuomenės dažnai dalyvaudavo žygiuose pėsčios. Todėl, jei buvo siūloma v i s i e m s palikti arklius ir kautis pėstiems (net Ordino riteriams), to priežastis turėjo būti tereno p e l k ė t u m a s. Juk jokiu būdu riteriai nebūtų panorėję nusipėstinti vien dėl to, kad vietinių tautų kariai galėjo pabėgti. Iš tiesų, Danijos karaliaus kariai iš Revalio ir kiti ėmė priešintis tokiam projektui, nes su sunkiais šarvais pėstiems riteriams neįmanoma būsią kautis (SrPr I, 97 p.). Tokiu būdu Mattos pasiūlymas liko atmestas.

Tuoj po to atsirado kitas rimtas reikalas. Kuršiai kreipėsi į Livonijos magistrą ar jo pagelbininkus, „nužemintai prašydami, jei Dievas krikščionims duosiąs pergalę, tuomet kad būtų jiems grąžinta jų moterys ir vaikai" (SrPr I, 97 p.). Ordino riteriai, kaip toliau rašo Dusburgas, buvę linkę jų prašymą išpildyti, tačiau pasipriešinę Prūsų ir Livonijos kariuomenės žmonės (populus). Jie pareiškę, kad su jų belaisviais būtų pasielgta pagal iki tol saugotą karo paprotį. Matyti, Ordino sąjungininkai sau reikalavo irgi lygios grobio dalies.

Iš Dusburgo kronikos aprašymo išeina, kad kuršiai tik tiek prašę, jei karas būtų laimėtas, jiems sugrąžinti paskutiniajame lietuvių žygyje atimtas moteris ir vaikus. Šita prasme daugumas istorikų, vienu ar kitu atžvilgiu palietusių šį klausimą, yra jį aiškinę. Bet šitoks griežtas kryžiuočių pasielgimas būtų buvęs nesuprantamas ir žiaurus. Iš priešų atimti belaisviai (moterys ir vaikai) būdavo grąžinami. A. Ewaldas pamatuotai siūlo visai kitokią šios vietos interpretaciją. Kuršiai bus prašę vokiečių grąžinti jiems, karui pasibaigus, tuos žmones, kuriuos kryžiuočiai anksčiau buvo paėmę kaip įkaitus[315]).

Vokiečiai plačiai vartojo įkaitų ėmimą iš vietinių tautų ir Livonijoje, ir Prūsuose. Tik Balduino de Alnos sutartyse su kuršiais, nors ir reikalaujama iš jų prisidėti prie žygių prieš pagonis, matyti, buvo laikinai užmirštas įkaitų reikalas (LUB I, sk. 135). Užtat paskiau net pati Romos Kūrija leido kryžiuočiams imti iš vietinių įkaitus, arba juos sodinti į kalėjimą, jei jie, verčiami karo tarnybon ir pilis statyti, atsisakys padėti kariauti ar dirbti[316]). Apie paimtus iš kuršių įkaitus rašo mums,

---

314a) *S. Grunau* (Preussische Chronik, I 1876, 254 p.) sako, kad tas Mattas buvęs palaikytas i š d a v i k u ir p a š a l i n t a s iš Ordino kariuomenės. Paskui jis, matydamas vokiečių bėdą, prišokęs jiems pagalbon su savo broliu Sclodo ir 200 vyrų ir buvęs užmuštas. S. Grunau mintį pakartojo *L. David* (Preussische Chronik, IV, 30 p.). Plg. *J. Voigt,* Gesch. Pr. III, 183 p., pst. 1.

315) *A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. III, 143 p.

316) *PUB* I, 2, 76 p. (nr. 86).

pav., 1245 m. Eilėtoji kronika, kai jų sukilimas (po 1236 m.) buvo numalšintas[317]). Bet dar daug kartų vokiečiai, eidami vis gilyn į Kuršą, statydami naujas pilis, bus ėmę įkaitus. Ne maža kuršių moterų ir vaikų, matyti, dar 1260 m. buvo pas kryžiuočius, kaip įkaitai. Jie ir bus buvę derybų objektu. Nė Dusburgas mums aiškiai nepažymi, kad kuršiai būtų prašę jiems atiduoti lietuvių per paskutinį žygį paimtuosius. Turint visa tai galvoje, su A. Ewaldo interpretacija, berods, reikia sutikti. Per siaura būtų suvesti kuršių vėlybesnio pasitraukimo priežastis į karo belaisvių grąžinimą. Po 1260 m. Ordinui nelaimingų kautynių jie dar kartą s u k y l a. Vadinasi, kuršių tautoje buvo prieš Ordino valdžią daug nepasitenkinimo. Eilėtoji kronika, kurios autoriaus rašymo laiką nuo kautynių teskiria tik 30 metų (vadinasi, jis stovėjo du kartu arčiau už Dusburgą, rašiusį 1326—28 m.), sako, kad kuršiai i š a n k s t o n u t a r ę kautynėse nekovoti[318]). Tokiu būdu kuršių derybose (Eilėtoji kronika apie jas nekalba), kuriose jau jie rodė nenorą kautis, ėjo kalba iš viso apie sugrąžinimą jiems įkaitų (pas vokiečius), o ne iš lietuvių grobio. Šita prasme, berods, yra interpretavęs ir išvertęs tą Dusburgo kronikos vietą į vokiečių kalbą ir N. Jerošinas[319]).

Šitokia interpretacija palengvina mums labiau suprasti visą kuršių ir vokiečių santykių klausimą. Tie santykiai, matyti, buvo išsivystę nuo 1245 metų kuršių nenaudai. Iš Prūsų ir Livonijos tautų protesto galime daryti išvadą, kad tarp atskirų kariuomenės dalių nebebuvo darnaus sugyvenimo. Įvairiu būdu, dažniausiai ne savo noru atvarytų, vietinių tautų interesai nebesiderino.

Tokiomis auspicijomis prasidėjo tos didžiausios Pabaltėje XIII-jo amžiaus kautynės, kokių nebuvo iki tol nei Prūsuose nei Livonijoje. Po pirmo susikirtimo kuršiai p a s i t r a u k ė. J. Voigtas aiškina, kad jie, dėl savo abejingo laikymosi, buvę paskirti rezervan[320]). Šaltiniai mums apie tai nieko nekalba ir sako, kad kuršiai pasitraukė iš kautynių. Jų pavyzdžiu pasekė ir e s t a i.

Kad kuršiai pasitraukė iš pačių kautynių (prieš lietuvius), neabejotinai pažymi Eilėtoji kronika, Dusburgas ir Wartbergė[321]). Pagal Livonijos poetą kuršiai, apie kurių derybas su Livonijos magistru jis nieko nemini, pat pradžioje jau buvo sugalvoję pasitraukti. Jie samprotavę, jei Ordinas pralaimėtų kautynes, tai jie liktų be savo ponų, ir likusius vokiečius išmušę nusikratytu jų jungu. Iš dvejų atvejų kuršių pasitraukimas yra tiksliai pažymėtas[322]). Dusburgas eina dar toliau ir pažymi, kad jie ne

---

[317]) *Reim* eil. 2419. Plg. *E. Chudziński,* Die Eroberung o. c. 27 p.
[318]) *Reim.* eil. 5601—5604.
[319]) „daz man in wîb unde ir kint
vrîe wolde wider gebin sint" (SrPr I, 426 p., eil. 10591—92).
[320]) *J. Voigt,* Geschichte Preussens, III, 184 p.
[321]) SrPr I, 96 p.; II, 41 p. („Curonibus secundo in pristinam perfidiam relapsis"). Žodžiu, „secundo" čia turima galvoje ir pirmas kuršių sukilimas 1236 m. (SrPr II, 34 p.). Plg. t. p. 41, pst. 3.
[322]) *Reim* eil. 5614, 5630—31.

tik pasitraukę, bet dar iš užpakalio puolę krikščionis. Ne visi sutinka su tokiu Dusburgo vaizdavimu. Pav., E. Chudzinskis mano, kad kronisto posakis apie tai, kad kuršiai puolę iš užpakalio esąs vėlybesnis perdėjimas[322a]). Visai natūralu, kad krikščionys, norėdami pateisinti savo gėdą, ieškojo tam išorinių priežasčių. Tačiau iš čia atvaizduotų santykių taip pat suprantama, kad kuršiai galėjo pulti. Tiesa, tam puolimui skiriamas didelis vaidmuo. Paprastai aiškinama, kad lietuviai laimėję dėl kuršių laikymosi[322b]). Neperdėdami kuršių vaidmens, esame linkę manyti, kad jie lietuviams patalkininkavo. Nors kronistas Dusburgas yra rašęs 30 metų vėliau, negu Eilėtosios kronikos poetas, tačiau jo aprašymas yra tikslesnis, duoda mums daugiau konkrečių davinių. Pagaliau, abiejų šaltinių daviniai vienas antram neprieštarauja. Kuršiams rūpėjo, kad vokiečiai pralaimėtų kautynes. Jie jau iš kalno buvo nutarę nusikratyti jų jungu, likusiuosius išmušti. Todėl persimetimas į lietuvių pusę buvo pirmas jų sukilimo ženklas. Nuo 1259 m. sukilę žiemgaliai jiems buvo pavyzdys. Kuršių nepasitenkinimas vokiečiais buvo padidėjęs. Jau 1259 m. dalis jų kariautojų buvo pabėgę iš Skuodo kautynių lauko (*Reim* 4849).

Čia kyla dar vienas klausimas. Ar nebuvo kokio slapto susitarimo tarp kuršių ir lietuvių-žemaičių? Anksčiau mes bandėme atkreipti dėmesį į Mindaugo politiką vakarų link, į jo rūpestingus žygius, kuriuos vėliau pastoviai tęsia žemaičiai. Tiesa, žemaičiai, pagal Ordino kronistų aprašymus vis dar plėšia Kuršą, kuris yra vokiečių užimtas, tačiau 1259 m. pasirodo pirmieji solidarumo ženklai santykiuose su žiemgaliais. Kaip Mindaugas buvo padaręs pastangų sunaikinti Embūtės pilį, taip jie, eidami žiemgaliams pagalbon, puola, kad ir nesėkmingai, Dobės tvirtovę.

Nors Dusburgas mums kalba, kad lietuviai 1260 m. įpuolę Kuršan plėšę ir deginę (Eilėt. kronika nieko nemini), tačiau tarp žemaičių ir kuršių jau tada galėjo kilti kokių nors slaptų susitarimų. Charakteringa juk, kad sukilę kuršiai priima paskui į savo pilis žemaičių įgulas[323]). Reikia manyti, kad tie santykiai, kurie paskiau išsivysto sukilimo metu į draugišką bendradarbiavimą, buvo dar prieš Durbės susirėmimą užmegsti. Žinoma, šitokio eventualumo įtikinančiai nebus galima įrodyti jau vien dėl to, kad visa tai, kas slapta vykdavo, savaime kronisto sąmonei ir jo

---

322a) *E. Chudzinski*, Die Eroberung Kurlands o. c. 58 pst. 48

322b) *E. Bonnel*, Comm. z. russ.-livl. Chron., 89 p. (autorius pamini dar, kad eventualiai lietuviams dar galėję padėti totoriai). *V. Bilkins*, Kuršu brivibas cinas, 1936, 44 p. *Th. Schiemann*, Russland, Polen o. c. I, 217 p.

Kas liečia totorių kariuomenės dalyvavimą, kurios eventualumą prileidžia ir *A. Sjögren* (Jatwägen o. c. 79—87 p.) ta prasme, kad 1259 metų gale ir 1260 m. vokiečių Ordinas turėjęs su totoriais kovoti, reikia išspręsti neigiamai. Vokiečių vaidmuo santykiuose su totoriais, kaip *J. Stakauskas* (Lietuva o. c. 170—176) parodo, yra labai neigiamas. Jiems buvo pavesta rinkti jėgas vadovauti, bet jie jas norėjo išnaudoti savo interesams. O Lietuvos rytinė dalis tuo laiku taip pat kentėjo nuo totorių (1258—1259).

323) Žiūr. toliau. Apie kuršių ir lietuvių santykius. *V. Bilkins*, Kuršu brivibas cinas, 1936, 42—48 p.

pasauliui likdavo svetima ir nepatekdavo ant pergamento. Istorikas labai dažnai turi intuityviai tokius nutylėtus ryšius pastebėti ir įžvelgti. Berods, šitos mūsų reveliacijos tiespanašumą patvirtins tolimesni kuršių ir lietuvių santykiai. Čia matyti toji pat apgalvota politika vakarų link, kuriai pradžią buvo davęs pats Mindaugas[323a]).

Tur būt, teisinga bus išvada, kad lietuviams pradėjus kautis su vokiečiais, juos iš užpakalio puolė kuršiai. Kad Eilėtoji kronika tai nutyli, nesudaro rimto argumento. Apskritai joje daug faktų tik fragmentiškai atvaizduota, nes autorius pasitenkino tik bendrais vaizdais. Pažymėdamas kuršių pasitraukimą, jis pateisino krikščionių didelį pralaimėjimą prieš pagonis. O kadangi jie beveik visi ir taip buvo lietuvių išmušti, tai tiksliau savo rimuose kuršių vaidmens poetas nebeįvertino. XIII-jo amžiaus kovose pasitaikydavo, kad vietiniai vokiečiai sąjungininkai puldavo savo ponus. Kai kas mano, kad, pav., net Saulės — Šiaulių kautynėse žiemgaliai pačioje kautynių vietoje puolę kalavijuočius[324]). Prievarta surekrutuoti vietinių tautų kariai paprastai skaičiuodavo, kas gali laimėti, ir pagal savo apskaičiavimus ir reikalą kiekviename atsitikime savaip elgdavosi.

Kuršiams su visa savo kariuomene pasitraukus iš kautynių lauko ir dar užpuolus vokiečius[325]), pasitraukė tuoj estai. Reikia manyti, kad dalis kitų vietos kariautojų ir prūsų sąjungininkų bus pasekę jų pavyzdžiu. Tokiu būdu kautynių lauke bepaliko Ordino kariuomenės branduolys: riteriai su savo vasalais ir žmonėmis ir danų karaliaus kovotojai. Ir prūsų kilmingieji uoliai dar kovojo. Tarp jų ypač pažymėtas sambis Sclodo iš Quednau. Jisai, kaip Dusburgas rašo, savo tautiečius, gimines ir draugus, raginęs į kovą ir karštų kautynių akivaizdoje jiems priminęs iš Ordino gautas gėrybes, ir saldų midų ir gražius rūbus[325]). „Po tokios kalbos jie narsiai stojo į kautynes ir kovojo lyg antri Machabejai...“.

Ordino riteriai ir piligrimai, žinoma, energingai kovėsi, bet prieš smarkias lietuvių atakas kovą laimėti jiems nesisekė. Su dideliu smarkumu ir energija pagonys bus prie Durbės kovęsi. Ordino kronistai, tiesa, niekur nepažymi jų narsumo. Tas visai suprantama, nes pagonių laimėjimas ano laiko krikščionio akimis buvo paskutiniajam didelė gėda ir negarbė. Dusburgas tų kautynių aprašymą ir baigia šiais žodžiais: „Susilpnink, Dieve, jų jėgą ir išsklaidyk juos, kad jie suprastų, jog ne kas kitas, bet Tu, mūsų Dieve, kariauji už mus“.

Kokiu būdu buvo išžudyti kautynėse dalyvavusieji Livonijos ir Prūsų Ordino vadai ir jų riteriai, mūsų šaltiniuose nėra nieko tiksliai pasakyta.

323a) Plg. *Ph. Schwartz,* Kurland im 13. Jh. o. c. 51 p. Jis įdomiai pastebi, kad Embūtę pastačius, Mindaugo veržimasis Kuršan buvęs sukliudytas ir atmuštas („Mindow am Vordringen gehindert und zurückgeschlagen“).

324) Plg. *Z. Ivinskis,* Saulės-Šiaulių kautynės o. c. 41—42 p.

325) Plg. *V. Bilkins,* Kuršu brivibas cinas, 43—45 p.

326) SrPr I, 97 p. Kronikos tekstas kartu su lietuvišku vertimu duotas darbo gale priede.

Iš Eilėtojoj kronikoj randamų dviejų posakių galima maždaug sukonstruuoti kautynių eigos vaizdą. Kuršiams pasitraukus, arba (Dusburgo liudijimu) iš užpakalio vokiečius puolus, ir estams lauką apleidus, Ordino kariuomenė buvo pagonių apsupta. Kronistas apgailestauja: *„sie wurden ummeringet gar von der heidenschefte schar"* (eil. 5625—26). Eilėtoji kronika sako, kad Ordino riteriai ir sambiai, neturėdami nė minties, kad kas nors būtų pabėgęs, kovėsi toliau netekdami daug žmonių. Jie nežinoję, kad kuršiai iš pykčio pirmo susirėmimo metu jau nebekovoję. Toliau metraštis vėl rašo, kad daug narsių didvyrių buvo apgulta, ir kol jie suskubo priešintis, buvo išmušti (*„des wart ummeslozzen manich helt unverdrozzen"*, eil. 5647—48). Du kartu paminėtas Ordino riterių ir kitų didvyrių apsupimas ir apgulimas, leidžia mums patiekti tokį kautynių epizodą.

Vokiečių riteriai-kryžiuočiai buvo sunkiais šarvais apsikaustę. Tai buvo mažos judamosios tvirtovėlės! Nebetekę arklių, kuriuos lietuviai paprastai pirmiausia stengdavosi sužeisti, jie iš visų pusių buvo lietuvių apsupti. Riteriai sustojo ratu arti vienas kito. Stiprūs jų šarvai pakankamai galėjo apsaugoti nuo lengvų priešo rankos smūgių. Pagaliau ir patys kryžiuočiai, šitaip ratu vienas prie kito susistoję, dar galėjo gintis. Paprastiems ginklams, jetims, durtuvams, jų šarvai ne lengvai buvo įveikiami. Tik staigiu ir stipriu smūgiu buvo galima tokį riterį pritrenkti. Todėl savo kautynėse su kryžiuočiais paprastai tokiuose atsitikimuose, apsupę iš visų pusių riterius, susirasdavo stiprių ir ilgokų medžių kamienų — jų kuokos tam buvo per trumpos ir nedidelės, — kurie buvo geriausias ginklas išvesti tokį susispietusį krūvon būrį iš rikiuotės. Staigiu ir stipriu kamieno-rąstuko smūgiu, kurį smarkiai pirmyn stumti galėjo keli žmonės, apsvaigintas ir per šarvus pritrenktas riteris krisdavo žemėn. Tokiu būdu nupėstinti riteriai būdavo išdaužomi, apsvaiginami, o paskui nužudomi, ir išvelkami iš savo šarvų ir rūbų. Šitokiu būdu, pav., buvo iššudyti 49 riteriai su savo magistru Saulės - Šiaulių kautynėse[327]). Ten yra pažymėta, kad jie buvę galų gale užmušti *„mit boumen"*[328]). Aiškiai užakcentuotas riterių apsupimas bei apgulimas Durbės kautynėse suponuoja ir tokį pat kautynių epizodą kaip 1236 m. kautynės, nes kitaip įveikti puikiai šarvuotą riterį buvo galima nebent atsitiktinu smūgiu pataikant į menkiau apsaugotą kūno vietą[329]). Taip turėjo būti iššudyti dalyvavusieji kautynėse riteriai,

---

[327]) Plg. *Z. Ivinskis*, Kautynės ties Saule-Šiauliais prieš 700 metų. „Trimitas", 1936 m. Nr. 41, 979—980 p. Ten yra patiekta panaši kautynių eigos interpretacija. *Z. Ivinskio*, Saulės-Šiaulių kautynės o. c. (atsp. iš „Karo Archyvo", VII) 28 p., žodžio „boume" interpretacija dar nebuvo tiksli.

[328]) „die Littowen sie mit nôt
zû lest mit boumen velten tôt". (*Reim* eil. 1951—1952).

[329]) Geriausiai ginkluoti ir apsišarvavę buvo Ordino broliai. Plg. *Max Oehler*, Geschichte des Deutschen Ritter-Ordens, I (1908), 123—139 p. *H. Delbrück*, Geschichte der Kriegskunst, III (Das Mittelalter), 1923, 283 sqq. p.

piligrimai, kai kitiems, kaip rašo Dusburgas, pasileidus bėgti, jiems (kryžiuočiams) teko atlaikyti visas lietuvio puolimo impetas.

Ordino jungtinės kariuomenės likučiai norėjo išsislapstyti gretimame lapuočių miške, bet ir jie, anot Eilėtosios kronikos, apsigavo, nes buvo pastebėti. Dusburgas rašo, kad bėgantieji taip buvę įsibauginę, jog 3 ar 4 pagonys išžudydavę šimtą krikščionių, arba jie bėgę su didele gėda. Šitoji Dusburgo žinia, užrašyta jau praėjus visam vienos generacijos amžiui nuo kautynių, girdėta tur būt kronisto iš kryžiuočių pasakojimų, kad ir perdėtu būdu charakterizuoja mums tą Ordino kariuomenės visišką žlugimą ir joje kilusią paniką. Žemaičių-lietuvių laimėjimas buvo nepaprastas. Geriausios karo jėgos su vadais buvo žuvusios vietoje, o menki likučiai, ištrūkę iš kautynių, skleidė baimę ir nusiminimą. Gaila, kad plačiau niekur nėra pažymėta, kaip lietuviams pasisekė laimėti su tokiu dideliu pasisekimu Durbės kautynes. Tik Simono Grunau kronikoje, kurio laki fantazija šiaip jau prirašė daug nebūtų daiktų, pažymėta, kad lietuviai 8 valandas kovęsi ir mušę priešus su kuokomis (Keulen)[330]). Ir S. Daukantas savo kronikoje rado konkrečius posakius kautynių pavaizdavimui: *„Žiamaicziai atrėmė savo rendėtiniais brukliais meldžionių rindą ir kibo grumtiesi vyras su vyru. Żiamaicziai jů ilgyn jů narsyn rėmėsi . pjovėsi, asztůnias adynas, vyras vyrą rumaliodami...*[331]). Šiaip jau S. Daukantas nuostabiai tiksliai ir teisingai, pasiremdamas Eilėtąja kronika ir Dusburgu, yra aprašęs Durbės kautynes[332]). Šitoji vieta dar kartą parodo to Lietuvos istoriko darbo didesnę vertę negu jam iki šiol buvo skiriama[333]).

Bet ir nežinant Durbės kautynių eigos smulkmenų iš autentiškų šaltinių, yra aišku, kad pergalė kautynėse su tokia didele vokiečių jėga buvo laimėta lietuvių-žemaičių organizuotumo, geros vadovybės, drausmingumo ir narsumo dėka. Jie turėjo turėti ir gerą ginklavimą[334]). Jie negalėjo būti tokie suvargę ir sunykę „barbarai“, kaip juos savo studijose Al. Briukneris atvaizdavo[335]).

Laimėję kautynes lietuviai dalijosi grobiu ir šarvais bei metaliniais ginklais, kuriuos lietuviai tada aukštai vertino. Užsienio geležį ir ginklus pagonims ir prekybos keliu ne lengva buvo gauti iš krikščionių.

---

[330]) *S. Grunau*, Preussische Chronik, I (1876), 255 p. Tas pat pakartota *M. L. Davido*, Preussische Chronik, IV (1813), 32 p. Paskui tą žinią apie aštuonių valandų mūšį kartojo *Aug. v. Kotzebue* (Preussens ältere Geschichte, II, 1808, 10 p.), *Joh. Voigtas* (Gesch. Preussens, III, 183 p.).

[331]) *Simanas Daukantas*, Lietuvos istorija, I (Plymouth, Pa, 1893), 343 p.

[332]) *S. Daukantas*, Liet. istor. o. c. I, 342—344 p.

[333]) Plg. *Z. Ivinskio*, S. Daukantas ir Lietuvos istorija, „Naujoji Romuva“, 1936 m. Nr. 11, 247—250 p. *Z. Ivinskio*, Lietuvių kultūros istorikas S. Daukantas, „Naujoji Romuva“, 1936 m. Nr. 12, 275—278 p.

[334]) Apie to meto lietuvių ginklus plačiau žiūr. *Z. Ivinskio*, Saulės-Šiaulių kautynės o. c. 28—31 p.

[335]) *A. Brückner*, Polacy a Litwini. Język i literatura. Rink. „Polska i Litwa w dziejowym stosunku“, 1914, 347 p. *A. Brückner*, Dzieje kultury polskiej, I (1931), 411 p. Plg. *Z. Ivinskio*, Senosios lietuvių kultūros problemos, „Naujoji Romuva“, 1937 m. Nr. 4—5, 93, 98 p.

„Štai šitokiu būdu mūsų priešai buvo sustiprinti tokia daugybe grobio (šarvavimo), arklių ir ginklų, kurie iš tiek (daug) tūkstančių užmuštųjų buvo išplėšti, ir dabar jie džiaugiasi savo narsumu (pergale)". Su šitokia rezignacija Dusburgas rašė savo pergamente apie kautynių finalą.

Durbės kautynėse iš tiesų buvo išmuštos labai didelės priešų jėgos. Čia krito Livonijos magistras Burchardas von Hornhausen, Prūsų maršalka Henrikas Botelis. Su jais kartu 150 Ordino riterių. Ordino kronistams buvo svarbus tik žuvusiųjų Ordino narių skaičius. Buvo vedami tam tikri kryžiuočių sąrašai. Todėl net Eilėtosios kronikos autorius, kuriam savo poezijoje nelengva buvo pririmuoti prie kritusiųjų skaičių atitinkamus rimus, paprastai, žymi tik Ordino riterius. Piligrimai ir kiti žymesnieji pažymimi tik bendru posakiu. Taip, pav., tiksliai pažymėta, kad 1261 m. prie Lenevardeno žuvo 10 riterių, 1257 m. prie Klaipėdos žuvo 12 brolių, 1259 m. prie Skuodo — 33. Saulės-Šiaulių kautynėse buvo nukauti Livonijos Ordino magistras ir 49 riteriai, 1270 m. kautynėse su lietuviais — magistras ir 52 broliai, 1279 m. kautynėse — magistras ir 71 Ordino narys[336]). Ir kitose smulkesnėse kovose su lietuviais kronistas pažymi Ordino kritusiųjų narių tikslius skaičius[337]), tuo tarpu kai kiti žuvusieji skaičiais nepažymimi. Ordino kanceliarijoje buvo vedami ne tik riterių sąrašai, bet, tur būt, kiekviena jo provincija turėjo savo nekrologijas[338]), iš kurių buvo aišku, kada, kiek riterių yra žuvę. Šituo skaičiumi mes pilnai galime pasitikėti. Lygiai tą patį kritusiųjų riterių skaičių duoda Dusburgas, trumpa eilėtoji Prūsų kronika[339]). Kad kituose, vėlesniuose šaltiniuose tas skaičius yra duotas didesnis ar mažesnis, negali sukelti rimto abejojimo. Wartbergės kronikoje yra pažymėta 200 kritusių kryžiuočių[340]). Bet jau leidėjas E. Strehlke, įsižiūrėjęs į rankraščio originalą, pastebėjo, kad šitoje vietoje turėjo būti, kad ir neaiškiai, parašyta 150 skaitlinė romėnišku skaičiumi (LC)[341]). Vokiečių Ordino nekrologijoje Hizkirche (Lucernos kantone) yra pažymėta 170 kryžiuočių riterių[341a];

---

336) *Reim* eil. 4507, (1257 m.), 4869 (1259 m.), 1949 (1236 m.), 6075 (1261 m.), 7907 (1270 m.), 8451 (1279 m.).

337) Apie Eilėtosios Livonijos kronikos skaičius, *Werner Meyer*, Stilistische Untersuchungen zur livländischen Reimchronik, Diss. Greifswald, 1912, 163 p.

338) Čia figūruoja 4-rios nekrologijos (Altenbieseno, Berno, Hizkircho, Ronnenburgo). Žiūr. pst. 341a—344.

339) „Di heidenschaft den sic gewan,
und slûgen manigen cristenman,
wol anderhalp hundert brûder, tôt. (SrPr II, 5 p. — Kurze Reimchronik von Preussen).

340) SrPr II, 41 p.

341) SrPr II, 41 p.; žiūr. prie teksto „II C" pastabą b ir postscrp. 3.

341a) SrPr II, 60 p., pst. 2. „Das Jahrzeitbuch des Teutschritter-Hauses Hizkirch im Canton Luzern" (Pergamentcodex saec. XV), mitgeteilt von *Buck* in Geschichtsfreund. Mittheilungen des historischen Vereins der fünf Orte etc. Einsiedeln 1855, S. 100: 13. Juli „Anniversarium centum LXX fratrum ordinis nostri, qui occisi sunt apud Linphoniam".

Berno nekrologijoje yra pažymėta 140[342]), Altenbieseno nekrologijoje — 136 kritusieji riteriai[343]), o iš Strijkauskio netobulų ištraukų restauruotoje nekrologijoje tik 32[344]). Tačiau daugiausia mes galime pasitikėti Eilėtosios Livonijos kronikos, Dusburgo metraščio ir eilėtos Prūsų kronikėlės daviniais. Kai kas kartais taria[345]), kad Ordino riterių Durbės kautynėse turėjo žūti žymiai daugiau. Popiežius Aleksandras IV-sis, tą patį 1260 m. rudenį, ragindamas skelbti naują kryžiaus karą ir „vos be ašarų galėdamas" kalbėti apie tą nelaimę, pažymėjo vienur, kad žuvę daugelis riterių[346]), kitur — kad tų mylimų sūnų žuvę didelis skaičius[346a]). O 1261 m. gruodžio 11 d. Aleksandro IV-jo įpėdinis Urbonas IV-sis visuose, aplinkiniuose kraštuose skelbdamas naują didelę kryžiaus karo akciją, minėjo, kad Ordino riterių esą žuvę 500. Tačiau iš paties bulės teksto negalime daryti išvados[347]), kad visi jie būtų žuvę vienose Durbės kautynėse[348]). Be to, šitokiais skaičiais popiežius norėjo padaryti įspūdį arkivyskupams, vienuolynams ir visiems kitiems, kad jie uoliau skelbtų naują kryžiaus karą ir siųstų, kiek galima didesnius piligrimų būrius gelbėti žūstančio Ordino ir iš visų jėgų remtų kryžiaus akciją[349]). Šis popiežius Ordinui parodė nepaprasto dėmesio ir palankumo. Nuo 1247 metų jis, kaip Kūrijos

---

[342]) Necrologium des Deutschen Ordenshauses von Bern (Cod. perg. saec. XIII—XIV, Universitätsbibliothek zu Strassburg A. VI, 32), SrPr III, 60 p., pst. 2: „Zum Tage vor Margarethen, also 12. Juli: „Centum XLa fratrum qui occisi sunt in Brussia".

[343]) SrPr II, 41 p. pst. 3. Das Altenbiesener (aus der ersten Hälfte des XIV. Jahrh. bei *Bachem*, Versuch einer Chronologie der Hochmeister des teutschen Ordens u. s. w. Münster, 1804, 4°, S. 21. Anmerk.e zum 13. Juli: „Eodem die fuit occisus magister Lyfonie, frater Borgardus der Horenhusen, et cum eo centum et XXXVI fratres et dominus Karolus dux de Sweden cum tota familia sua, et multi alii obierunt in conflictu christianorum in nomine Jesu Christi".

[344]) SrPr II, 148 p.: „Mistrz Burchardus ze trzydziescią dwiema Braciey".

[345]) *Dr. L. Kenstavičius* (Lietuvių laimėjimas prie Durbės, „Židinys", 1934 m. Nr. 3, 294 p.) mano, kad Ordino nuostoliai turėjo būti žymiai didesni.

[346]) „Vix absque lacrimis meditari vel audire possumus, quod pro fidei negotio in Livoniae ac Prusciae partibus, sub expensis innumeris ordinis hosp. s. Mariae Theuton. et infinitis angustiis, ad Dei gloriam magnifice iam promoto, plurimi ex fratribus ipsius ordinis per manus infidelium crudelissime sunt occisi" (LUB I, sk. 451). „Nos itaque ad instantiam lacrimose supplicationis fratrum ipsorum, quorum plurimi per manus infidelium do novo crudelissime sunt occisi..." (PUB I, 2, 137 p.), 1262 m. rugpiūčio 11 d.

[346a]) „Multi ex dilectis filiis, fratribus hospitalis s. Marie Theuton. et aliis Christi fidelibus, in Livoniae ac Prusciae partibus constitutis, de novo, sicut tristes audivimus, manibus infidelium crudelissime sunt occsi, praedictis Livonia et Pruscia propter hoc in discrimine tanto positis, quod de perditione ipsarum continuus timor ingeritur, nisi de potenti peregrinorum auxilio eis propere per sedis apostolicae providentiam succurratur" (LUB I, sk. 458), 1261 m. balandžio 8 d. PUB I, 2, 127 p. (1261 m.): „... multi ex dilectis filiis fratribus hospitalis... paganorum manibus de novo crudelissime sunt occisi".

[347]) „Gementibus olim dilectis filiis magistro et preceptoribus ac fratribus..., quod pro fidei negocio in Livonie, Curonie ac Pruscie partibus... fere quingenti ex fratribus ipsius hospitalis in eisdem partibus constitutis, prout accepimus, per manus infidelium essent crudeliter interempti..." (PUB I, 2, 117 p.).

[348]) Plg. PUB I, 2, 117, 132 p. LUB I, sk. 474.

[349]) Nuo 1260 m. rudens prasideda labai uoli ir nauja kryžiaus karų banga. LUB I sk. 451 sqq. PUB I, 2 117 sqq p.

legatas Jokūbas Pantaleonis, veikė su dideliais įgaliojimais Prūsuose[350]). Pažindamas tą kraštą ir Ordino reikalus iš savo ilgo čia buvimo (1249 m. jis buvo Chrisburge sutaikęs Ordiną su prūsais), Urbonas IV-sis su nepaprastu rūpestingumu ėmė remti kryžiuočių Ordiną[351]). Su ilgais ir labai įspūdingais išvedžiojimais buvo siunčiama bulė po bulės į Šiaurės ir Rytų Europos krikščioniškąjį to laiko pasaulį[352]).

Tam Urbono IV-jo bulės 500 žuvusiųjų skaičiui todėl negalime priduoti didelės reikšmės. 1260 m. gruodžio 11 d., rašte į įvairių kraštų pranciškonus yra nurodytas tas skaičius, o už dvejų dienų bulėje į įvairius dignitorius (arkivyskupus, vyskupus) jau kalbama apie 1000 kritusiųjų Ordino riterių[353]). Pusė tūkstančio žuvusiųjų skaičius yra vėl pakartotas 1262 m. balandžio 24 dienos bulėje dominikonams[354]) ir tų pačių metų gruodžio 12 d. Kulmo vyskupui[355]). Tokiu būdu šitas metai iš metų popiežiaus bulių arengoje (įžangoje) beveik tais pačiais, Kūrijos kanceliarijoje nusistovėjusiais, posakiais kartojamas ir pažymimas Ordino kritusiųjų brolių skaičius neturi mums reikšmės. Lengvai buvo kanceliarijoje į nusistovėjusias bulės formules, besikartojančias per eilę metų[356]), įrašoma tai „quingenti" (500), tai „mille" (1000). Ne visada ir Romos Kūrija galėjo turėti tikslias žinias[357]). Trijų minėtų kronikų (Dusburgo ir dvejų rimuotų) skaičius turime laikyti neabejotinai tikrus. Ordino riterių nei Prūsijoje nei Livonijoje nė pačiais jo klestėjimo laikais nebūdavo labai daug[358]). Juo labiau kelių tūkstančių ar net vieno tūkstančio siekiančio skaičiaus negali būti Livonijoje XIII amžiuje. Pora ar keletas šimtų Ordino brolių-karininkų bus sudarę tada Livonijoje visą jo jėgą. Jau buvo minėta, kad gausingų Ordino riterių būrių apskritai kautynėse tada niekur nedalyvaudavo. Jie tik sutelkdavo, surekrutuodavo dideles vietinių ir piligrimų kariuomenes, patys joms vadovaudami.

---

[350]) *A. L. Ewald,* Die Eroberung Preussens o. c. II, 237 p.

[351]) *A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. IV, 25 p.

[352]) *A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. IV, 26—29 p. LUB I, sk. 451 sqq. PUB I, 2, 117 sqq. p.

[353]) „Vix absque lacrimis meditari vel audire possumus, quod pro fidei negocie in Liuonie, Curonie ac Pruscie partibus sub expensis innumeris ordinis... fere m i l l e ex fratribus ipsius ordinis, prout accepimus, per manus infidelium crudelissime sunt occisi". (PUB I, 2, 120 p. — nr. 142).

[354]) PUB I, 2, 132 p. („fere q u i n g e n t i ex fratribus dicti hospitalis...").

[355]) PUB I, 2, 140 p. („fere q u i n g e n t i...."). LUB I, sk. 474.

[356]) Dažnai įvairūs posakiai 1260—63 m. laikotarpyje yra paimti iš bulių Inocento IV-jo dar iš 1243 metų („Liber diurnus"). Ir, pav., posakis „Vix absque lacrimis meditari vel audire possumus... plurimi ex fratribus ipsius Ordinis per manus infidelium crudelissime sunt occisi" (PUB I, 2, 83 p. — nr. 94, 84 p., — nr. 95) jau minimas 1260 m. vasario 20 d. Tur būt, čia turėta galvoje Skuodo kautynių nuostoliai. O paskui tas posakis dažnai vartojamas, jau po Durbės kautynių, per porą metų.

[357]) Todėl taip griežtai, pav., negalima imti popiežių liudymus apie Mindaugo neatsimetimą nuo krikščionybės, pasiremiant beveik išimtinai Kūrijos dokumentais, kaip tai daro *J. Latkowskis,* Mendog o. c. 101—118. *J. Stakauskas,* Lietuva ir Vak. Europa o. c. 223—238 p.

[358]) Plg. *M. Oehler,* Geschichte des Deutschen Ritter-Ordens, I, 106—107 p.

Prie Durbės žuvusiųjų riterių skaičius yra didžiausias ne tik XIII-me, bet ir XIV-me amžiuje, kuris yra charakteringas didele daugybe partizaniškų kovų[359]). Tik Tannenbergo (1410) ir Šventosios kautynėse (1435), vienur Prūsų, kitur Livonijos, krito nepalyginti daugiau riterių. Keletą kartų XIII-jame amžiuje kovose su lietuviais (1236, 1270, 1279) buvo žuvę ir Livonijos Ordino magistrai. Durbės kautynėse, be paties magistro, žuvo dar Prūsų Ordino karo ministeris — maršalka.

Kiek žuvo kitos kariuomenės, piligrimų, vietinių rekrūtų, pirmieji kronistai nesistengė nors apitikriai nurodyti[360]), nes jiems jie buvo nesvarbūs. Dusburgas sako, kad „Dievo kariautojų (tautos) tokia daugybė žuvo, kad aš jų (tikro) skaičiaus negirdėjau". Ne kartą jis, aprašinėdamas kautynių nuostolius, panašiai išsireiškia apie kitus kritusiuosius[361]). Pažymėdamas, kad iš abiejų pusių daug žuvę[362]), Prūsų kronistas apgailestauja, kad lietuviams tekę tiek (daug) tūkstančių („tot milium") kritusiųjų ginklai, arkliai, šarvai. Iš to pasakymo, tikslesnių skaičių neturint, reikia manyti, kad be Ordino riterių, kurie, tur būt, tesudarė vos dešimtą ar kokią penkioliktą dvidešimtą dalį visos kariuomenės, bus žuvę dar keletas tūkstančių kitos kariuomenės. Iš kautynių eigos aprašymo nematyti, kad daug kas būtų pabėgęs. Dusburgas vaizdingai aprašo, kaip likučiai buvo persekiojami, o Eilėtosios kronikos autorius prideda, kad pasislėpusieji lapuočių miške irgi buvę išžudyti. Dusburgas dar 1263 m. prisimena, kaip Kuršo kautynėse krikščionių daugybė buvę išmušta (SrPr I, 113 p. — cap. 123)[362a]). Ano laiko kautynių dalyviai į nelaisvę nebūdavo imami. Kaip krikščionys pagonis žudydavo vietoje, taip ir pagonims nesuprantamas buvo kitoks elgesys. Kautynėse viskas, kas būdavo priešo ginklui pasiekiama, nelikdavo gyva. Šiaip žygiuose į kaimynus, lietuviai plėšdami imdavo belaisvius, kurie jiems buvo reikalingi kaip d a r b o j ė g a namie[362b]. Bet kautynėse viešpatavo tik žiauri karo teisė, neimant, paprastai, nieko nelaisvėn, čia pat nukauti. Daugumas piligrimų bus pačiose kautynėse radę mirtį. Mes nerandame jokiuose šaltiniuose atskirai paminėtų kokių nors

---

359) Žiūr. *A. Kučinskas*, Kęstučio kovos su vokiečių Ordinu, „Athenaeum", IV (1933), 106 sqq. p.

360) Plg. *Z. Ivinskis*, Saulės-Šiaulių kautynės o. c. 23—26 p. Plg. SrPr II, 103 p. (occisi non numerati), 110 p. (innumeri occisi).

361) SrPr I, 178 p. („numerum novit deus solus").

362) SrPr I, 96 p.: „ex utraque parte pluribus cadentibus".

362a) Vokiečių su prūsais (šiems vadovavo H. Montė) kautynėse prie Löbau (1263 m.) žuvo magistras, 40 brolių ir daug krikščionių. Apie tą mūšį Dusburgas, laikydamas jas Ordinui nuostolingesnes negu Durbės kautynės, nes čia žuvę daug garbingų Ordino narių („electi et prelecti viri"), rašo „factaque fuit tanta plaga in populo dei, ut estimaretur major, quam illa, que precessit in conflictu Curoniensi, quia hic t o t n o n e s s e n t o c c i s i s i c u t i b i, tamen quasi omnes electi et prelecti viri. . ."

362b) Plg. *Z. Ivinskis*, Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. Berlin, 1933, 33—35, 177—179 p.

žymesnių vadų[363]) ar riterių, kaip, pav., yra minimi du žymesni vadai Saulės - Šiaulių kautynėse. Tik visai atsitiktini šaltiniai mums rašo, kad žuvęs čia švedų kunigaikštis Karolis „cum tota familia sua"[364]). Žodis „familia" čia nereikš to princo giminės ar šeimos narius, bet jo palydovus[365]). Su Karoliu, kuris savo tėvynėje negalėjo rasti sau tinkamos vietos[366]), buvo atvykęs, matyti, palydovų-kariautojų būrys. Apskritai, žymesnieji piligrimai, grafai ar kunigaikščiai, su savim atvesdavo ir daugiau kariautojų. Visi švedų kunigaikščio palydovai žuvo. Žuvo daug ir kitų piligrimų, žymių žmonių iš Vokietijos[367]). Mes nežinome atvykusiųjų kryžiaus karo dalyvių skaičiaus, bet sprendžiant iš 1259—1260 m. akcijos[368]), jų turėjo būti daug. XVI-jo amž. kronistas S. Grunau, kurio žinių autentiškumas paprastai yra abejotinas, sako, kad vokiečiai turėję 11.000 kariuomenės[369]). Kritusiųjų skaičiuje buvo daug vietinių Livonijos gyventojų. Jau anksčiau esame minėję, kad čia turėjo taip pat dalyvauti lybiai ir lietgaliai (latviai)[370]). Jų irgi daug bus žuvę. Livonijos episkopato žemių valdiniai ar jų kareiviai šiose kautynėse nėra dalyvavę[371]), todėl Livonijos vyskupai išėjo be nuostolių. Kautynių eiga mums parodė, kad Durbės kautynėse pasižymėjo sambių kilmingasis Sclodo, Nalubės tėvas[372]). Matyti,

[363]) Gal būt, kur nors kokiuose nors bažnyčios ar vienuolyno analuose, ar nekrologijose yra pažymėtas žuvęs koks vietinis riteris ar šiaip piligrimas (Durbės kautynėse). Iš įvairių „Monumenta Germaniae historica" leidiny spausdintų šaltinių nieko iki šiol nepasisekė pastebėti. Bet, galimas daiktas, kad koks nors kronistas, minėdamas trumpai tą krikščionių nelaimę, žymėjo ir žuvusį žymesnį žmogų, kaip, pav., yra su Saulės-Šiaulių kautynių dalyviais (*S. Sužiedėlis,* Kautynės ties Šiauliais o. c. 11 p.).

[364]) Apie švedų Karoliaus dalyvavimą rašo švedų rimuotoji kronika (*Fant,* Scriptores rerum Suecicarum, Upsaliae, 1818, fol. I, b, 8, cap. 6). Šitoji vieta ištraukoje yra išspausdinta *Carl Schirren* (Der Verfasser der livländischen Reimchronik, MLG VIII, 1855, 80 p.). Plg. SrPr I, 638 p., pst. 7. Švedų princo žuvimą mini taip pat Altenbieseno nekrologija („Eodem die fuit occisus... et dominus Karolus dux de Sweden cum tota familia sua, et multi alii obierunt..."); žiūr. pst. SrPr II, 41 p., pst. 3. Plg. *J. Voigt,* Gesch. Preussens, III, 181 p., pst. 3.

[365]) *Z. Ivinskis,* Geschichte des Bauernstandes o. c. 26—32 p.

[366]) Šitas švedų kunigaikštis (Karolis) buvo rengęs Švedijoje sąmokslą prieš Jarlą Birgerį. Paskui, nors kartą ir susitaikęs, bet bijodamas savo priešo keršto, Karolis išbėgo Livonijon. Ten jis pasižymėjo kovose prieš pagonis. Plg. *J. Voigt,* Gesch. Pr., III, 181—182 p., pst. 3.

[367]) *Reim* eil. 5658. SrL I, 858 p. Kad čekų būtų dalyvavę, kaip Lucas David teigia (plg. *J. Voigt,* Gesch. Pr., III, 182 p., pst. 1), reikia rimtai abejoti.

[368]) PUB I, 2, 74 sqq. p.

[369]) *S. Grunau,* Preussische Chronik o. c. I, 255 p. Prie to skaičiaus leidėjas deda pastabą (pst. 2): „Diese und die übrigen Zahlen sind natürlich erfunden".

[370]) *J. Stakauskas* (Liet. ir Vak. Europa, 178 p.) lybių ir latvių dalyvavimo galimumą išveda iš Dusburgo kronikos (SrPr I 97 p.) posakio: „... communis tamen populus Prussie et Livonie contradixit". Tuo posakiu „communis populus" Prūsuose buvo apimta beveik visi gyventojai, nes beveik visų giminių kariautojų buvo surekrutuota į H. Botelio kariuomenę. Žiūr. pst. *E. Chudzinski* (Eroberung o. c. 57 p.) taip pat prileidžia, kad lybiai ir latviai kariavo kartu.

[371]) *E. Chudzinski* (o. c. 57 p.) ir *J. Stakauskas* (o. c. 178 p.) mano, kad Durbės kautynėse dalyvavo vyskupų vasalai ir valdiniai. Bet, turint galvoje tas diferencijas tarp Ordino ir Alberto Suerbeer'o, vyskupai vargu galėjo prisidėti prie to žygio. Žiūr. pst. 248—252.

[372]) Apie Sclodo ir Nalubę žiūr. *A. Ewald,* Eroberung Preussens o. c. III, 90, 144, 164 p.; IV, 22—23, 33—34 p. Plg. SrPr I, 105 p., pst. 2. Apie jo kilmę žiūr. *Mühlverstedt,* Neue Preuss. Provinz. Blätter, 1855, Bd. I, 269 p.

sambiai turėjo didelių nuostolių. Ir pamedžionys, kurių kilmingasis Mattas, Pipino sūnus, aktyviai pasireiškė, daug nukentėjo. Taip pat varmiai, natangai ir kiti prūsai buvo pralieję už kryžiuočius savo kraują. Jie visi čia, Eilėtosios kronikos žodžiais, buvo davę savo užmokestį[374]).

Iš viso to, kas čia pastebėta, galime neabejotinai daryti išvadą, kad vokiečių kariuomenėje, be pusantro šimto riterių, buvo žuvę dar pora tūkstančių kitos kariuomenės. Todėl teisingai kronistai šias kautynes vadina didelėmis kautynėmis[374]). O Dusburgas rašo, kad jos taip nusilpninusios Ordiną savo riterių, kariautojų, arklių, ginklų ir viso to, kas karui reikalinga atžvilgiu, kad prūsai tuoj sukilo[374a]).

Kokie buvo lietuvių-žemaičių kariuomenės nuostoliai, nieko negalime aiškaus pasakyti. Kronikos nepaduoda jokių davinių, iš kurių galėtume padaryti savo samprotavimų. Tas pats Dusburgas, kurio žiniomis naudojosi vėlesni kronistai[375]), sako labai bendrais žodžiais, kad tose didelėse kautynėse iš abiejų pusių daug žuvę[376]). Tačiau lietuvių nuostoliai bus buvę nepalyginti mažesni. Jų apsuptoji kariuomenė nedaug galėjo pasipriešinti. Eilėtoji kronika todėl ir rašo, kad daug drąsių didvyrių, dar nespėjusių imti kautis, paklojo plačiame Durbės lauke savo galvas. O tuo tarpu kai pagonys vokiečių kariuomenę žudė, krikščionių pasipriešinimas, —toliau rašo kronistas, — buvęs gan silpnas. Visos tos aplinkybės suponuoja, kad lietuvių turėjo žūti kelis kartus mažiau, gal keletas šimtų.

Lietuvių karo ekspedicijos, kur būriais krūvon susitelkdavo žmonės žygin, be vieno vado valdžios nebuvo įmanomos. Apskritai, ano laiko lietuvių karingumas, jų kariuomenėje viešpataujanti didelė drausmė kalba aiškiai už tai, kad žmonių masės būdavo vadų vadovaujamos[377]). 1260 m. lietuvių-žemaičių žygio planingumas ir pačios Durbės kautynės, virtusios dideliu jų laimėjimu, buvo ne palaidų žmonių darbas. Sumani galva turėjo

---

[373]) „ouch was der Natangen mût
und der Prûzen mâzen gût
und der Ermen alsô wol;
sie hatten gegeben alle zol.
zû Dorben in deme strîte (*Reim* eil. 5703—5707).

[374]) SrPr I 96 p. Dusburgas, („grande bellum"); SrPr III p. Annal Thorun., Detmar): „magnum bellum", „grot strid".

[374a]) SrPr I 99 p.: „Prutheni videntes fratres debilitatos in hoc bello, in fratribus, armigeris, equis, armis et aliis, que ad prelium sunt necessaria, addentes mala malis et dolorem super dolorem apostaverunt a fide et fidelibus iterum, et in errores pristinos sunt relapsi...".

[375]) „daz von beidin sîtin vil
volkis in dem selbin zil
vallinde dar tôt bleib" (SrPr I, 426 p., eil. 10.665—67, N. Jeroschin). *SrPr* III, 60 p. (Detmar): „... unde dar wart vele volkes gheslaghen in beyden syden".
SrPr III, 60 p. (Detmar:) „... unde dar wart vele volkes gheslaghen in beyden syden".

[376]) *SrPr* I, 97 p. (ex utraque parte pluribus cadentibus).

[377]) Plg. *S. Sužiedėlis*, Kautynės ties Šiauliais o. c. 32. (45). *Z. Ivinskis*, Saulės - Šiaulių kautynės o. c. 31.

kreipti lietuvių kariuomenę ta pačia nuo 1256 metų žinoma kryptimi Kuršan ir jai išmintingai per pačias kautynes vadovauti. Ką gi galima būtų laikyti jų vadu ir laimėtoju?

Vokiečių kronikos Livonijoje ir Prūsuose domėjosi pagonimis tiek, kiek krikščionims tekdavo su jais ginklų pagalba turėti kruvinų santykių. Kronikose buvo stengiamasi iškelti riterių ir krikščionių pasisekimus, o apie lietuvius buvo labai maža kalbama. Nors nė vienos stambesnės XIII-jo amžiaus lietuvių kautynės su vokiečiais neapsiėjo be vadų, tačiau versmėse juos niekur nerandame pažymėtus. Niekur nepaminėtas yra Saulės-Šiaulių kautynių laimėtojas, ir tik netiesioginiu, visai atsitiktiniu, būdu galime išvesti, kad tai buvo žymus Žemaičių kunigaikštis Vykintas[378]). Taip pat niekur nėra paminėti nė 1270 ir 1279 metų stambių laimėjimų vadai, nekalbant jau apie mažesnius susirėmimus. Ir Durbės kautynių vadas, nors pats lietuvių-žemaičių laimėjimas, paminėtas keliolikoje įvairių kronikų, niekur nepažymėtas, lygiai taip kaip neminimi žinomų žemaičių laimėjimų 1256 m., 1257 m., 1259 ir 1261 m. vadai. Mes jau esame atkreipę dėmesį į tą a n o n i m i š k u m ą. Nors tie faktai yra minimi daugelyje šaltinių, tačiau nematyti vadų ir apskritai tos politikos vadovų. Todėl mes esame linkę teigti slaptą Mindaugo ir žemaičių b e n d r a d a r b i a v i m ą, kuris čia jau keliose vietose buvo pažymėtas.

Kadangi nė vienas šaltinis nėra mums pažymėjęs Durbės laimėtojo vardą, tai ta aplinkybė davė progos sudaryti įvairias spekuliacijas. Pasiremdami, kad ir ne visai aiškiais Strijkauskio, Kojalavičiaus ir kitų vėlybų kronistų posakiais[379]), daugumas XIX-jo amžiaus istorikų buvo linkę Durbės kautynes laikyti paties Mindaugo laimėjimu[380]). Šitokia nuomonė buvo perėjusi net į vadovėlius[381]). Tačiau jau J. Latkowskis yra pirmas pastebėjęs, kad Mindaugo negalima laikyti 1260 m. žygio vadu[382]). Autorius, teigdamas, kad Mindaugas nuo vokiečių Ordino atkrito vėliau, išveda, kad apskritai karalius su Durbės kovotojais nieko bendra neturėjęs[383]). Prieš šitokį teigimą mes esame jau anksčiau iškėlę daug abejojimų. Tačiau akivaizdūs faktai jokiu būdu neleidžia tvirtinti, kad pats Mindaugas būtų dalyvavęs 1260 m. žygyje. Todėl reikia pasvarstyti, kas galėjo šias kautynes laimėti. Kokie žinomi to laiko Žemaičių ir Aukštaičių kunigaikščiai galėjo turėti su žemaičiais pastovių santykių ir būti jų karo ekspedicijos vadais 1260 m.?

---

[378]) *S. Sužiedėlis,* Kautynės o. c. 32—34. *Z. Ivinskis,* Saulės kautynės o. c. 32 p.

[379]) *M. Stryjkowski,* Kronika o. c. I 293 p. aiškiai nepasako, ar pats Mindaugas kautynėse dalyvavo, *A. V. Kojalavičius* (Historiae Litvanae, pars prior, 1650, 100 p.) išsireiškia: „Ad hostem ancipiti bello distinendum, quatuor expedita millia Mendogus vastationibus d e s t i n a t: reliquas copias Karsovini arcis in confinio Prussiae oppugnationi admovet".

[380]) *A .Ewald,* Die Eroberung o. c. III 141 p. Plg. *J. Latkowski,* Mendog o. c. 90 (389) p. pst. 1.

[381]) *St. Matulaitis,* Lietuvių tautos istorija, 1923, 62 p.

[382]) *J. Latkowski,* Mendog o. c. 90—92 (389—391) p.

[383]) *J. Latkowski,* Mendog o. c. 91 (390) p.

Dr. J. Stakauskas, remdamasis tik vieninteliu Alimino paminėjimu ryšyje su 1256 m. žemaičių žygiu, sako, kad tas Aliminas stovėjo bendrai žemaičių sąjūdžio prieky ir vadovavo jų karams dėl nepriklausomybės. Toliau jis išveda, kad po Vykinto mirties (ties Tverais), Aliminas paėmęs į savo rankas žemaičių politikos vairą, nes jis galėjęs būti Vykinto sūnus ar brolis[384]). P. Šležas dar spėja, kad jis, kaip vadas, galėjęs figūruoti 1260 m. kautynėse[385]). Tačiau to Alimino reikšmė čia yra perdėta. Nuo 1256 m., po staigaus pasirodymo, jis niekur daugiau neminimas.

Kaip didelis karo žmogus vėliau yra žinomas Nalšėnų Daumantas, Mindaugo švogeris, emigravęs vėliau į Pskovą. Jis, Mindaugui įsigalėjus ir Nalšėnų žemėje[386]), yra atlikęs, jo inspiruojamas, porą sėkmingų žygių į kaimynus[387]). Bet kaip Aukštaičių kunigaikštis tas jaunas Daumantas vargu galėjo su žemaičiais turėti kokio kontakto. Kitas Mindaugo giminė, žymus ir galingas Žemaičių kunigaikštis Vykintas, 1236 m. pergalės didvyris, koalicijos prieš Mindaugą organizatorius, jau nebebuvo tarp gyvųjų. Jis buvo žuvęs 1252 m. Mindaugo kautynėse su juo ties Tverais[388]).

Bet čia turėjo figūruoti dar vienas veiklus kunigaikštis Treiniota. Jau J. Latkowskis yra pamatuotai į Treiniotą atkreipęs dėmesį. Neišdėstydamas plačiau savo argumentų, jis vaizduoja Durbės kautynes kaip to Treiniotos darbą[389]). Prie šitos nuomonės iš dalies prisidėjo P. Šležas[390]). Kas buvo tas Treiniota? J. Latkowskis mano, kad Treiniota buvo Žemaičių kunigaikščio Erdvilo sūnus[391]). Tačiau St. Zajączkowskis patiekė, berods, labiau įtikinančius duomenis[392]), kad jo tėvas buvo Vykintas, tas žinomas karo žmogus Žemaičiuose. Nespręsdami čia plačiau to klausimo, kurio iš viso dėl šaltinių trūkumo galutinai išspręsti negalima, esame linkę kartu su H. Paszkiewicziumi prisidėti prie St. Zajączkowskio nuomonės[393]). Va-

---

[384]) *J. Stakauskas*, Liet. ir Vak. Europa, o. c. 157 p.

[385]) *P. Šležas*, Mindaugas, Lietuvos karalius, „Mūsų Žinynas“, t. XXVII (1934 m.), Nr. 117, 537 p.

[386]) Plg. *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c. I, 83 p.

[387]) Lietuviai, kaip Gustyno metraštis rašo, kun-čio Daumanto vadovaujami su jotvingiais, kuriuos buvo paskatinęs Volynijos Danielius, užpuolė Mozūrijos kun-čio Konrado žemes. Daumanto paties žemės nesusisiekė su Mozūrijos Konrado žemėmis. Daumantas ir toliau vykdė Mindaugo įsakymus. Kai Ordinas plėšė Nalšėnų sritis iki pat Mindaugo sostinės apylinkių, tai šitoje kovoje vėl parėmė Mindaugą jo svainis Daumantas. Jį pats Mindaugas buvo užsidaręs pilyje („voruta“), išsiuntęs prieš vokiečius. Kaip Mindaugo giminaitis (Daumanto žmona buvo Mindaugo Mortos sesuo), tas Nalšėnų kun-tis buvo dar ir tada (1260) stipri karaliaus parama. Plg. *Z. Ivinskio*, Liet. Enc. t. VI (sąs. 2) „Daumantas“.

[388]) Plg. *St. Zajączkowski*, Studya o. c. 62 p. *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c. I, 67 p. Pirmas E. Bonnell'is (Russisch-livländ. Chronographie, Commentar, 83 p.) iškėlė, kad Ipatjevo minimas kautynėse žuvęs „Visimot“, reikia identifikuoti su Vykintu.

[389]) *J. Latkowski*, Mendog o. c. 92 (391 p.)

[390]) *P. Šležas*, Mindaugas, Lietuvos karalius, „Mūsų Žinynas“, t. XXVII (1934 m.), Nr. 117, 537 p.

[391]) *J. Latkowski*, Mendog o. c. 82 (381) p.

[392]) *St. Zajączkowski*, Studya o. c. 64 p. Plg. *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c. I, 55 p. pst. 5 ir 56 p. (Pst. 5 nurodytas Mindaugo giminystės ryšis su Treiniota).

[393]) *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c. I. 66 p.

dinasi, Treiniota buvo greičiau Vykinto negu Erdvilo sūnus. Artima giminystė rišo jį ir su Mindaugu. Mindaugo brolis Daugsprungas, kuris yra vienintelį kartą minimas 1219 metų Lietuvos kunigaikščių sutartyje su Danielio Romano našle tarp kitų penkių vyresniųjų (starešej) kunigaikščių[394]), buvo vedęs Vykinto seserį, o Mindaugo ir Daugsprungo sesuo buvo ištekėjusi už Erdvilo, arba už Vykinto. Tokiu būdu Treiniota buvo Mindaugo sesers sūnus, jo sūnėnas. Dvigubi ir stiprūs šeimyniniai ryšiai rišo Mindaugo brolį Daugsprungą su Žemaičių kunigaikščiais. Treiniota, kuris neabejotinai išeina Žemaičių kunigaikščiu, žuvus jo tėvui Vykintui (ties Tverais), laikinai buvo susitaikęs su Mindaugu. Apleisdamas savo tėviškę, kurią tuoj po Vykinto mirties užėmė Daugsprungo sūnus Tautvila, ambicingas kandidatas į Lietuvos kunigaikščio sostą[395]), Treiniota, matyti, atsidūrė Mindaugo dvare. 1261 m. Žemaičių pasiuntiniai, kreipdamiesi į jį, prašė jį tarpininkauti jų derybose su Mindaugu[396]). Jei 1261 m., po Lenevardeno kautynių Treiniota buvojo pas Mindaugą, tai jų abiejų buvo vedama bendra akcija prieš Ordiną. Čia gana charakteringa, kad žemaičiai po tokių sėkmingų laimėjimų (Durbė, Lenevardenas) siuntė pasiuntinius į Mindaugo dvarą, prašydami, kad Treiniota padėtų atitraukti Mindaugą nuo Ordino.

Jei žemaičiams būtų kas nors kitas vadovavęs, tai jie būtų susispietę tada apie kitą laimėtoją. O tuo tarpu, kada jiems labiausiai sekėsi, jie siuntė savo pasiuntinius pas Mindaugą. Dabar žemaičiams, kurie akivaizdoje vokiečių smarkios akcijos į jų žemę (nuo 1252 m.)[397]), vis labiau susirišo su Mindaugu, buvo aišku, kad kryžiuočių pavojus, prasidėjus Prūsų ir Livonijos tautų sukilimams bus baigtas, jei Mindaugas oficialiai ir viešai prisidės su visa jėga.

Jei 1261 m. Treiniota buvojo, kaip Durbės kautynių vadas, Mindaugo dvare, tai jis prieš kelerius metus turėjo su juo turėti santykių. Jei Treiniota vadovavo žemaičiams 1260 m., tai jis galėjo tą akciją jau anksčiau pradėti. Todėl mes esame linkę manyti, kad jis bent nuo 1257 m., kaip Žemaičių kunigaikštis bus vadovavęs žemaičių akcijai ir jų kovoms prieš vokiečius. Mes pažįstame jį ir toliau (po 1260 m.) kaip didelį karo žmogų; o dar vėliau žinome jo porą militarinių pasisekimų, kuriuose jo dalyvavimas yra neabejotinai aiškus[398]). Nebūtinai visuose čia minėtuose (1257—1259) vokiečių ir žemaičių susirėmimuose jis pats turėjo asmeniškai dalyvauti. Bet iš Mindaugo dvaro per jį ėjo toji politika Žemaičių atžvilgiu, kuri vis nuolat juos vedė ta pačia kryptimi. Kad Eilėtoji Livonijos kronika ir

---

394) Poln. sobr. rusk. liet. II sk. 735.
395) Plg. *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowe o. c. I. 57 p. *Z. Ivinskio* strp. Liet. Encikl. t. VI (sąs. 2) „Dausprungas".
396) *Reim* 6339 sqq. (Treiniota Mindaugo dvare). Visas derybų aprašymas eil. 6334—6460. Plg. *St. Zajączkowski*, Studya o. c. 63 p.
397) Plg. *St. Zajączkowski*, Studya o. c. 65 p.
398) Žiūr. toliau.

kiti metraščiai mums Treiniotos vardo tame ryšyje nepamini, nėra dar įrodymas, kad jis čia neveikė. Bet, žinoma, visiškai įtikinančių argumentų apie Treiniotos vadovavimą žemaičių kovoms iki 1260 m. patiekti negalime. Tačiau esame linkę manyti, kad jis, tęsdamas tas kovas keleri metai, bus vadovavęs ir Durbės kautynėms. Jo vaidmuo šitoje pergalėje yra beveik nebeginčijamas.

Įdomu, kad tas Simonas *Grunau,* kurio kronikoje maišosi fantazija su teisybe, tikrieji jos grūdeliai su sunkiai atskiriama pelų krūva, rašo, jog Treiniota buvęs Durbės kautynių vadas[399]). Tik kronistas toliau, eidamas sau įprastu fantazijų ir istorijos faktų falsifikacijų keliu, išveda, kad tas jo *„Tranyatho"* buvęs *„Wittenus'o der Samayten bayor"* *„marschalck"*[400]). Nesileisdami plačiau į Grunau teksto interpretacijas ir jo autentiškumą, esame linkę manyti, kad jis čia yra, Treiniotą laikydamas Durbės vadu, davęs grūdelį tiesos, kuris, kad ir apsuptas ta įprasta Grunau kronikai pelų krūva, parodo, jog Grunau dar turėjo žinių apie Treiniotos vaidmenį Žemaičių karuose. Tai yra vienintelis šaltinis, kuris mums tai pažymi. Tolimesni Mindaugo ir Žemaičių santykiai, kuriuose daug figūruoja Treiniota mums, berods, tvirčiau pagrįs mūsų teigimą, kad tas Žemaičių kunigaikštis buvo tikrasis Durbės kautynių vadas.

Suorganizavimas tokio didžiulio žygio, kuriame, ano laiko aplinkybėmis reliatyviai imant, dalyvavo nepaprastai gausinga, tūkstančių siekianti kariuomenė[401]) jos vadui statė didelius uždavinius. Nežinodami smulkiai kautynių eigos, negalime tinkamai jo vadovavimo įvertinti. Tačiau ir tos nuotrupos, kurios mus yra iš lietuvių 1260 m. žygio pasiekusios (prieš vokiečių Georgenburgą savo pilies pasistatymas, staigus maršas į Kuršą, pelkėtos vietos parinkimas, priešo apsupimas etc.), rodo, kad vadas turėjo daug sugebėjimo ir sumanumo. Tokiu dideliu karo žmogumi ir buvo Treiniota, tur būt, Vykinto sūnus.

Nustačius Durbės kautynių vietą, tikslią datą, išaiškinus kariuomenių didumo bei kritusiųjų skaičiaus klausimą, apžvelgus jų eigą ir aptarus, kas galėjo toms kautynėms vadovauti, reikia įvertinti tą laimėjimą politiniai XIII-jo amžiaus Lietuvos istorijoje.

---

399 *S. Grunau's,* Preussische Chronik, I (1876) 255 p. „...wen do war Tranyatho des Wittenen marschalck mit untzelichem volcke und wolt sich mit yn schlon".

400) *S. Grunau,* Pr. Chronik, o. c. I 255 p. („...ym jar 1260 quam yn Cauerlantt Wittenus der Samayten bayor, das ist ir oberster fürst, und gewan es.").

401) Kai kurie istorikai (pav., *J. Stakauskas*, Liet. ir Vak. Europa, o. c. 179 p.), mano, kad tie keturi tūkstančiai, kuriuos mums mini Dusburgas, sudarę tik kovos avangardą.

402) Net Tannenbergo kautynių rezultatas nebuvo labai efektyvus. Ilgai dar Vytautas ir Jogaila turėjo, pav., su Ordinu dėl Žemaičių tąsytis (plg. *J. Jakštas,* Jogailos ir Vytauto kovos su vokiečių Ordinu, rink. Jogaila, red. *A. Šapoka,* 1935, 156—182 p.).

VI. Durbės kautynių politinis vaidmuo

Nė vienas pralaimėjimas vokiečių Ordinui Pabaltėje XIII—XV amž. laikotarpyje nebuvo toks skaudus savo padariniais[402]), kaip Durbės kautynės. Jos turėjo daug reikšmės porai dešimtmečių ne tik lietuvių, bet Livonijos ir Prūsų tautų, politinių santykių raidai. Tuojau po šių kautynių prasidėjo ne tik prūsų sukilimas, kuris galėjo reikšti visišką Ordino žlugimą, bet ir Livonijos tautos pakėlė maištą. Nuolatinis kryžiuočių karas su vietinėmis gentimis atitraukė jų pastangas nuo Lietuvos.

Bet jau pačių Durbės kautynių amžininkai, kur tiek daug Ordino riterių ir piligrimų su kitais krikščionimis buvo žuvę, laikė jas, matyti, labai reikšmingomis. Žmonių kalbos ir pasakojimai apsupo kritusiuosius riterius kankinių aureolės šviesa ir išgražino patį įvykį stebuklais[403]). Jie yra patekę ir į Dusburgo kroniką[404]), kurioje apskritai iš kryžiuočių kovų su pagonimis yra daug visokių stebuklingų aprašymų; tai Kristus, ištiesęs ranką nuo kryžiaus laimina ir prakalba[405]), tai nukirsta galva Ordino brolis dar vaikščioja[406]), tai iš dangaus balsas nurodo kryžiuočiams, kas reikia daryti[407]), tai kritusiųjų riterių kovos lauke nakties metu buvo matomos degančios žvakės, tai jų sielos skrenda balandėlių pavidale dangun[408]), etc. Šitokių ir panašių stebuklų yra pilna Dusburgo kronikoje.

Visoje Dusburgo kronikoje randamose panašaus žanro legendose ir pasakojimuose aiškiai matyti tų laikų žmonių tvirtos pažiūros ir tikėjimas, kad kritusieji kovose su pagonimis buvo idealizuojami kaip kankiniai. Nors bažnyčia neturi nė vieno kanonizuoto šventojo iš tų misionierių, kurie kardu ir ugnimi ėjo skelbti Kristaus mokslo Pabaltės pagonims, tačiau tada žmonės tvirtai tikėjo, kad jų sielos, drauge su šventaisiais ėjo tiesiai dangaus karalystėn[409]). Dusburgas tuoj po Durbės kautynių aprašymo įdeda savo kronikon aprašymą, kaip tam Ordino broliui Hermanui, vadinamam Saracenu, kuriam Šv. Panelė ne kartą buvusi apsireiškusi[410]), kada jis iš Karaliaučiaus pilies turėjo žygiuoti į tą karą prieš žemaičius, dar kartą pasirodžiusi ir prakalbėjusi: „Hermanai, aš tave kviečiu į mano Sūnaus puotą“. Tada jis, atsisveikindamas su pasiliekančiais pilyje Ordino riteriais, taręs: „Likite sveiki, daugiau jau manęs nematysite, nes Švenčiausioji Panelė, Dievo Motina, mane pakvietė į amžinąjį džiaugsmą“[411]). Hermanas

---

[403]) Plg. *J. Stakauskas*, Liet. ir Vak. Europa, o. c. 181—182 p.
[404]) SrPr I, 97—99 p.
[405]) *SrPr* I 90 p. (cap. 69).
[406]) *SrPr* I 107 p. (cap. 103).
[407]) *SrPr* I 112 p. (cap. 121).
[408]) SrPr I 113 p. (cap. 123); 101 p. (cap. 91); 167 p. (cap. 281), 193 p. (cap. 360).
[409]) Plg. *J. Stakauskas*, Liet. ir Vak. Europa, o. c. 182 p. SrPr III 563 p.
[410]) SrPr I 95 (cap. 81) „Cum isto fratre Hermanno jam professo in ordine et proficiente mirabiliter de virtute in virtutem, beata virgo Maria saepius secrete et familiariter loquebatur...“. Plg. SrPr III 561 p. („Die ältere Hochmeisterschronik“).
[411]) SrPr I 97—98 p. (cap. 85). Plg. *J. Stakauskas*, Liet. ir Vak. Europa 181 p. Plg. tą patį SrPr III 562 p. („Die ält. Hochm.“).

Saracenas krito kautynėse[412]). Toliau, kitame skirsnelyje, yra aprašyta, kaip maldinga Konrado von Feuchtwangen'o (vėliau Ordino vyriausiojo magistro) sesuo, kad ir būdama kažkur Vokietijoje, mačiusi vizijoje Durbės kautynes. Jai buvę parodyta, kaip Ordino broliai ir kiti jo kariautojai kovoje su pagonimis buvę nukaunami. Jų sielos angelų tiesiai nunešamos į dangų[413]). Trečiame (iš eilės) kronikos skirsnelyje Dusburgas vėl mini, kad vienas dievotas kaimietis, stovėdamas savo namo prieangyje, matęs ore riterius su lietuviais kaujantis. Prūsai ir livoniečiai iš kautynių b ė g ę[414]), tik nedaugelis kartu su riteriais narsiai kovoję, iš visų pusių priešų a p s u p t i[415]). Toliau kaimietis matė, kaip Šv. Panelė Marija ir kitos šventosios moterys kartu su angelais ir jų sielomis žengę į dangų. Tarp jų dvi sielos buvusios labiau išaukštintos, tai Hermano Saraceno ir riterio Glisbergo[416]). Jų užtarimu visų sielos, kurių kūnai buvo žuvę Kurše kautynėse, buvusios išganytos. Tik vienas kariautojas dėl nežinomos priežasties likęs pasmerktas[417]).

Šitose legendose ir pasakojimuose, kuriuos sukūrė Durbės kautynių amžininkai, matyti jų reikšmė ir įspūdis, kokį jos buvo palikusios. Kryžiuočių pralaimėjimas buvo, be to, suvedamas į Livonijos ir Prūsų tautų pasitraukimo faktą. Jau prūsų sukilimo metu, kada vietiniai pakėlė maištą prieš vokiečius, senprūsių dalyviams (Durbės lauke) buvo primestas pabėgimas, nors apie tai nei Eilėtoji kronika[418]), nei Dusburgo aprašymas nieko nepasako[418a]). Ir istorikų nevienas yra linkęs manyti, kad žemaičiai-lietuviai laimėjo tas kautynes dėl rekrūtų neištikimybės[419]). Ypač didelis vaidmuo yra priskiriamas Ordino kariuomenę puolusiems kuršiams[420]). Sunku čia tiksliai iki detalių įvertinti, kiek prie kautynių laimėjimo bus prisidėję kuršiai, bet, sprendžiant apskritai iš kitų XIII-jo amž. lietuvių kovų su kry-

---

[412]) SrPr III 562 p. („Die ältere Hochmeisterschronik").

[413]) SrPr I 98 p. (cap. 86); SrPr III 563 p. („Die ält. Hochm.").

[414]) SrPr I 98 p. (cap. 87): „...modo f u g i u n t tam Prutheni quam Lyvonienses; modo fratres et pauci cum eis, stant in bello se viriliter defendentes, undique vallati hostibus...".

[415]) Plg. *SrPr* I 97 („...totus quasi populus utriusque terre, derelictis ibi fratribus et eorum fidelibus, recessit.").

[416]) *SrPr* I 98 p. (cap. 87).

[417] *SrPr* I 98 p. („Que fuerat causa damnacionis sue, nescio, deus scit.").

[418]) Priešingai, Eilėtoji kronika (eil. 5697—5710) pažymi, kad ir sambiai, natangai varmiai ir kiti prūsai turėję tose kautynėse nuostolių.

418a) Dusburgas, tiesa, bendriausiu posakiu charakterizuoja vietinių tautų vaidmenį kovos metu šitaip: „...totus quasi populus utriusque terre, derelictis ibi fratribus et eorum fidelibus, recessit". (SrPr I 96 p.). Bet tuo būdu jis nori labiau pateisinti riterių pralaimėjimą. Tuoj betarpiškai po kautynių prasidėjęs prūsų giminių sukilimas, neleidžia jam, kaip perdėm oficialiam Prūsų Ordino istoriografui, išvardyti, kokios dar prūsų šakos kovojo vokiečių eilėse. Tur'būt, vietiniai rekrūtai kautynėse dideliu veiklumu nepasižymėjo, bet daugumas jų neatkrito.

[419]) *E. Bonnell*, Russisch-livländische Chronographie, Commentar, 1862, 89 p. („die Niederlage des Ordensheeres erklärt sich hinlänglich durch den plötzlichen Abfall der Kuren...").

[420]) *V. Bilkins*, Kuršu brivibas cinas, 1936, 43—44 p.

žiuočiais[421]), reikia pasakyti, kad žemaičiai sudavė lemiamą smūgį, o kuršiai galėjo padidinti tik žuvusiųjų priešų nuostolius. Kautynėse svarbu būdavo įveikti Ordino riterius, o kitus sąjungininkus, ar jų buvo daugiau ar mažiau, pasisekdavo nugalėti.

Šitoji kaimiečio vizija netiksliai pažymėjo, kad prūsai drauge su Livonijos kuršiais ir estais pasitraukę, bet ji mums aiškiai charakterizuoja to meto pažiūras į tą pagonių laimėjimą. Ji, kaip ir kitos legendos, kuriomis buvo apsuptas Durbės laukas, parodo, kaip kritusieji kare su pagonimis karžygiai buvo idealizuojami, lyg kankiniai. Matyti, ne tik kronistas Dusburgas, bet ir žmonės tvirtai tikėjo, kad jų sielos eina dangaus karalystėn. O kaip tas pats Dusburgas prie Pokarvų kautynių (1261 m.) rašo, vienas karys iš Vestfalijos buvęs vyskupo pamoksle girdėjęs, kad Prūsuose užmuštųjų tikinčiųjų sielos be skaistyklos turinčios tiesiai patekti į dangų[422]). Krikščionio mirtis kovoje su pagonimi už tikėjimą buvo laikoma aukštu idealu. Todėl gilus tikėjimas ir šitokios pažiūros į žuvusiuosius kare su netikėliais vedė į Prūsus ir Livoniją naujus tikinčiųjų būrius. Bet ir tada, šalia religinio intereso, atsirado jau nauji garbės, riterio vardo įsigijimo ir kitoki motyvai[423]), kurie vėliau ėmė įgyti vis labiau persvaros ir pagaliau ėmė dominuoti[424]). Prūsų kronistas mums pasakoja, kaip prieš Pokarvų kautynes, kurias riteriai pralaimėjo, viena švento gyvenimo moteris kalbėjusi su piktomis dvasiomis. Grįždamos iš kautynių lauko jos pranešusios, kad visi kautynėse kritę, buvę išganyti, išskyrus tik trijų sielas. Jie buvę atvykę ne maldingumo vedami, bet (riteriškam) karo pasismaginimui[425]).

Čia paminėtosios legendos ir pasakojimai apie vizijas ir stebuklus (iš Dusburgo kronikos) mums rodo, kokį didelį įspūdį amžininkams buvo padariusios Durbės kautynės. Eilėtoji kronika nepasako kaip į tą pagonių pergalę reagavo Livonijos vokiečiai[426]). Bet kokie buvo betarpiškai tų kautynių padariniai Prūsuose ir Livonijoje?

Durbės laukuose žuvo ir buvo išblaškyta visa didžiulė Ordino sutelktoji jėga. Žygis, iš kurio kryžiuočiai tiek daug buvo tikėjęsi, visai nenusisekė. Ordinui jis dar atnešė tokių nelaimių ir tokių kietų smūgių, kokių šis

---

[421]) Plg. *J. Stakauskas*, Liet. ir Vak. Eur. o. c. 180—181 p.

[422]) „...qui audierat in quodam sermone episcopi, quod anime fidelium interfectorum in Prussia deberent ad celum sine omni purgatorio evolare..." (SrPr I, 100 p. — Dusb.).

[423]) SrPr I, 59 p. (cap. 12), 170—171 (cap. 288—89), 182 (cap. 327) etc.

[424]) SrPr I, 161—169 p. (labai įdomus ir vaizdingas Austrijos hercogo Albrechto 1377 m. žygio aprašymas: Petro Suchenvirto eilės). Tiksliai apdainuota, kur kokius vynus gėrė, kiek „Knapų" gavo „Ritterschlag'ą", ir t. t.

[425]) „...omnes anime, quarum corpora ibi occisa fuerant, essent salvate, preter tres, que non devocionis causa, sed exercendi miliciam suam venerant ad hoc bellum". SrPr I, 101 p. (cap. 92).

[426]) Nuostabu, kad joje nėra pažymėta nė vieno stebuklingo įvykio, kurių Dusburgas žino labai daug. Šios kautynės ne tik Prūsuose, bet ir Livonijoje buvo padariusios, taip reikia manyti, didelį įspūdį. Jei kur ir kursavo kokie legendiški pasakojimai, blaivus kronistas į savo kroniką neįtraukė. Visai kitaip pasielgė Dusburgas.

ligi tol visai nežinojo[427]). Nė vienų kautynių pasėkos, net Tannenbergo, nebuvo Ordinui tokios baisios kaip šitų. J. Stakauskas, vertindamas šių kautynių reikšmę, rašo: „Istorijoje yra kovų, kurios nulėmė ne vien atskirų tautų, bet ir civilizacijų likimą. Graikų kova su persais 480 m. pr. Kr. prie Salamino ir 479 m. Platejoje apsaugojo Europos ateitį nuo Azijos kultūros viešpatavimo. Arabų nugalėjimas 732 m. ties Poitiers galutinai išsprendė, kad Vakarų Europos civilizaciją laimins ne mėnulis, bet kryžiaus ženklas. Rodos, turi tam tikros pasaulinės reikšmės ir Durbės kautynės. Jei tik ordinui tuomet būtų pavykę galutinai pakirsti pagonių galybę, tai, be abejo, katalikų kryžius būtų susidūręs su pravoslavijos kryžium. Vakarų ir Rytų Europos skirtumai būtų istorijoje griežčiau pasireiškę. Germanizmo ekspansija su kryžiaus karų politika būtų toliau į rytus pasistūmėjus. Durbės nugalėjimas sulaikė vokiečių „Drang nach Osten". Kadangi šis karas suardė politinę pusiausvyrą tarp Mindaugo ir lietuvių giminių, kurios tarp savęs buvo sudariusios sąjungą, tai drauge jis buvo ir krikščioniškos Lietuvos karalystės žlugimo priežastis"[428]). Gal Durbės kautynių vaidmuo šiame vertinime yra kiek perdėtas, o paskutinis posakis apie politinės pusiausvyros išardymą, neatitinka istorijos faktus, tačiau jame kryžiuočių, t. y. vokiečių, ekspansijos sulaikymas ir to reikšmė yra teisingai pastebėta.

Visa Pabaltė sujudo. Livonijos kryžiuočiams tas pralaimėjimas buvo skaudus. Kuršiai perėjo į Ordino priešus, nuo jų neatsiliko ir žiemgaliai, jau 1259 m. sukilę. Kuršas tebuvo vėl atgautas po septynerių metų sunkios kovos (1267), o kol Ordinas Žiemgalius vėl užvaldė praėjo 30 metų (1290)[429]). Vokiečių įgulos apleido pasienio tvirtoves (Šv. Jurgio pilį, Dobę). Į tą didžiąją Ceklio sritį, kurioje Ordinui ir vyskupui buvo tekę dideli žemės plotai, vokiečiai negalėjo įkelti kojos. Livonijos Ordino riterių skverbimasis toliau į pietus Žemaičių link (per Kuršą ir Žiemgalius) buvo visiškai sustabdytas, ir greit tas Ceklis (šiaurės vakarų Žemaičių dalis) pateko į lietuvių rankas. Ordinui ir vyskupui jis buvo visiškai pralaimėtas.

Visa Ordino egzistencija iš pamatų buvo sudrebinta ir Prūsuose. Jei vis dėlto kryžiuočiai šiaip taip, stovėdami ant bedugnės krašto, sugebėjo dar atsilaikyti, tai to svarbiausių priežasčių reikia ieškoti Romos Kūrijos skelbiamuose kryžiaus karuose. Vokiečiai su prūsais karus baigė tik 1283 m.

---

[427]) *A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. III, 145 p.

[428]) *J. Stakauskas,* Liet. ir V. Europa, 182 p. Plg. *H. Delbrück,* Gesch. d. Kriegskunst, III (1923), 399 („eine schwere Niederlage"). Gustav *Köhler,* Der 2. grosse Aufstand der Preussen gegen den deutschen Orden 1260—1274 (Die Entwicklung d. Kriegswesens in d. Ritterzeit, 2. 1886) 1—91 p. *K. Lohmeyer,* Gesch. v. Ost- u. Westpr. 1908, 126—127 p. *O. Schlicht,* Das Ordensland Preussen, 1933, 31 p. Chr. *Krollmann,* Politische Geschichte des dt. Ordens in Preussen, 1932, 24 p. *Th. Schiemann,* Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jh., I (1886), 217 p. (Entscheidungschlacht — eine völlige Niederlage), *Ig. Jonynas,* Klaipėda (medžiaga paskaitoms), 1933, 15 p. *St. Zajączkowski,* Podbój Prus i ich kolonizacja, 1935, 25 p.

[429]) *V. Bilkins,* Kuršu brivibas cinas, 1936, 42—52 p. *E. Maschke,* Der deutsche Orden u. die Preussen, 1928, 47 p. (sut. su Kuršiais 1267 m.). *V. Bilkins,* Zemgaliešu cinas ar biskapiem un ordeni, 1936, 35—72 p. Sukilę buvo, be kuršių ir žiemgalių, dar estai ir sariečiai (ezeliečiai).

Didysis arba antrasis prūsų sukilimas yra betarpiškai siejamas su Durbės kautynėmis. Jau tas oficialusis ir pirmasis Ordino istoriografas Prūsuose, Dusburgas, aiškino, kad, senprūsiai, matydami visais atžvilgiais (kryžiuočių, karių, arklių, ginklų ir kt.) šiose kautynėse tiek susilpnintą Ordiną. sukilo [430]). Pristatydamas didelį skaičių pilių, ypač pietvakarių dalyje, Ordinas jau buvo spėjęs įsistiprinti (iki 1260 m.) ne tik Kulmijoje, Pamedėje (Pamedžionys), Pagudėje (Pagudžionys), Varmijoje, bet ir natangų, sambių, bartų ir iš dalies galindų plotuose. Tik vasaros rytuose sudaviai-jotvingiai ir šiaurėje skalviai ir nadruviai nejautė betarpiškai kryžiuočių valdžios.

Prūsų krašte paplitus žiniai apie Ordino nelaimę, gyventojai ėmė bruzdėti. Norėdamas užbėgti neramumams už akių Lenzenburgo pilies viršininkas, sukvietęs per 50 žmonių žymiųjų prūsų, juos žiauriai sudegino[431]). Tai buvo galutinis akstinas sukilti. Tačiau būtų klaidinga to didžiojo prūsų sukilimo visas priežastis suvesti į Durbės kautynes. Šis lietuvių laimėjimas prūsams buvo tik proga pakelti maištą. O jiems sukilti buvo daug priežasčių jų pačių santykiuose su vokiečiais.

Ginklu užkariautas kraštas tik ginklo jėga tegalėjo būti valdomas. Numalšinus pirmąjį sukilimą (1242—1249), pagal Christburgo taiką, daugelyje vietų pabėgusiųjų ar žuvusiųjų ūkiai buvo išdalyti Ordino šalininkams. Prievarta verčiami krikštytis prūsai, kurių moterys ir vaikai buvo imami įkaitais, neturėjo tikrojo tikėjimo supratimo. Prūsų tautos masė paliko savo nugalėtojams svetima ir priešinga. Jos nepasitenkinimas augo. Ordinas ne tik uždėjo mokesčius, bet vertė gyventojus atlikti įvairius darbus, statyti ir taisyti pilis, kurios, žinoma, tarnavo jų pačių laisvei varžyti[432]). Iš popiežiaus Aleksandro IV-jo 1260 m. sausio 21 d. buvo gautas leidimas nepadedančius pilių statyti ir kariauti priversti kalinimu ir įkaitų ėmimu[433]). Daug faktų vėliau rodo, kad kryžiuočiai šitokia privilegija uoliai naudojosi. Visas kraštas jautė slėgimą, nes tik nedidelė prūsų tautos, daugiausia kilmingųjų, dalis tebuvo ištikima Ordinui[434]). Paskutiniajame dešimtmetyje, palengvėjus

---

[430]) SrPr I, 99 p. — cap. 89 („... Pruthení videntes fratres debilitatos in hoc bello, in fratribus, armigeris, equis, armis et aliis, que ad prelium sunt necessaria...").

[431]) Šito fakto tikrumu istorija neabejoja. Teisingai pastebi *O. Schlicht'as* (Das Ordensland, o. c. 31 p.), kad Ordinas niekada nė nebandė šito įvykio atšaukti. *A. Ewaldo* (Eroberung o. c. III, 169—170 p.) nuomone, tas Lenzenburgo viršininkas (Volradas Mirabilis) iš anksto sugalvotu planu sukvietęs žymiuosius krašto žmones sudeginti. Dusburgas mums vaizduoja, kad pirma, puotos metu, vienas vitingas užgesinęs šviesą ir kardu puolęs pilies šeimininką, kurį tik šarvai beapsaugojo. Visi nusprendę pasikėsintoją vertą mirties. Volradas vėl antrą kartą sukvietęs į savo pilį dar daugiau žmonių, žymių prūsų. Nugirdęs besitariant apie jo nužudymą, uždaręs pilies vartus ir, kaip kronika sako, „totum castrum redegit in favillam" (SrPr I, 98 p. — cap. 88). Bet šitas Dusburgo pasakojimas atrodo tendencingas ir vienašališkas. Greičiausiai, jausdamas sukilimą, šituo būdu Volradas norėjo jį likviduoti.

[432] Rytprūsių bei vokiečių istorikai paprastai nekalba apie socialinę ir ekonominę senprūsių būklę po Ordino valdžia. Iš bendrų šaltinių duomenų galima išvesti, kad ji buvo labai sunki.

[433]) PUB I, 2, 76 p. — nr. 86.

[434]) Apie šituos santykius žiūr. „Excurs über die Verschreibungen des Ordens für Stammpreussen im 13. Jh.", SrPr I, 254—269 p.

įstojimo sąlygoms į vokiečių Ordiną ir ėmus be noviciato priiminėti įvairius Vokietijos avantiuristus narių skaičiui padauginti, žiaurumai su prūsais ėmė vis labiau didėti[435]). Todėl prūsų noras nusikratyti jungu, kai tik pasitaikė proga, įgavo visai konkrečias formas. 1260 m. vasarai baigiantis visame Prūsų krašte gyventojai ėmė bruzdėti. Pasiuntiniai ėjo iš vietos į vietą ir kvietė žmones į miškus, kur buvo renkami vadai, organizuojami sukilėliai[634]). Sukilimo branduolį sudarė varmių, natangų, pagudžionių ir bartų kraštai. Prie jų prisidėjo sambiai. Kitos giminės ir sudaviai su savo vadu Skomantu padėdavo čia vieniems, čia kitiems savo kaimynams. Ir lietuviai surengė prieš vokiečius porą žygių. Prie sukilimo neprisidėjo anksčiausiai vokiečių užimti Kulmijos ir Pamedės kraštai, kuriuose buvo daugiau kolonistų. Nesileisdami toliau į smulkmenas, mūsų temos neliečiančias, pažymėsime porą to sukilimo reikšmingesnių bruožų.

Sukilimo pradžia[437]) prūsams buvo sėkminga. Jie ėmė vieną po kitos kryžiuočių tvirtoves. Nors sukilėlių vadai, Ordino riterių auklėti, jų mokyti, dažnai kovojo to paties Ordino ginklais, sugebėjo vartoti ir svaidomąsias mašinas[438]), gabenosi ginklų iš švedų[439]), tačiau jie ne kartą priversdavo vokiečių tvirtoves pasiduoti bado blokada[440]), jas iš visų pusių apguldami. Bet nepasisekė paimti keturių pilių, Elbingo, Balgos, Karaliaučiaus, Vėliavos (Wehlau), nes jos turėjo priėjimą vandeniu, kurio nepavyko užblokuoti[441]).

Tačiau ne dėl to tas sukilimas, kuriam Durbės kautynės buvo davusios pradžią, nepasisekė. Ordinas jau buvo visai parblokštas. Tik Romos kūrijos uoli akcija ir iš krikščioniškosios Europos vis einanti pagalba nuo 1261 m.

---

[435]) Cf. *A. Ewald*, Die Eroberung o. c. III, 163—166 p.

[436]) Varmiai išsirinko savo vadu *Glapę*, natangai — *Henriką Montę* (iš visų vadų žymiausias, vokiečių mokyklą išėjęs; kai kas jį laiko vyriausiuoju sukilimo vadu), pagudžionys — *Autumę*, sambiai — *Glandę* ir bartai — *Divanę* (SrPr I, 99 p. - cap. 89). Tuos vadus Dusburgas vadina „capitanei et duces" (SrPr I, 99 p. — cap. 90).

[437]) 1260 m. rugsėjo 20 d. sukilėliai, kaip buvo susitarta, ėmė žudyti ar vestis nelaisvėn vokiečius ir jų šalininkus. Visi nesuskubusieji pasislėpti Ordino pilyse ar miškuose sulaukė tokio likimo. Sukilėliai ėmė pulti bažnyčias. Jos buvo išdraskomos, šventi daiktai išplėšiami. Drauge su neapykanta prieš Ordiną, prūsai pirmuose puolimuose išžudė daug dvasininkų (SrPr, 99—100, 118 p.). Jie taip pat žiauriai elgėsi su savo tautiečiais, kurie neprisidėjo prie sukilimo, rėmė Ordiną, ar laikėsi krikščionybės.

[438]) Svaid. mašinos (SrPr I, 110 p. — cap. 117, 118, 111 p. — cap. 119, 112 p. — cap. 122). Plg. t. p. 107 p. (cap. 105): apie iš vokiečių paimtą balistą, kurios prūsai nepažinę ir stebėjęsi. Apie jų „propugnacula" ir „indagines" (SrPr I, 102 p. — cap. 95, 103 p. — cap. 98, 113 p. — cap. 123). Apie jų laivus, kautynių metu vartotus, SrPr I, 106 p. — cap. 102, 106 p. — cap. 103, 114 p. — cap. 126. Plg. *J. Matusas*, Iš prūsų lietuvių kultūros istorijos, „Trimitas", 1936 m. Nr. 6, 128—130 p., Nr. 7, 159—160 p.

[439] Popiežius rašė Linköpingo vyskupui, įsakydamas imtis priemonių prieš tuos (švedus), kurie sukilusius prūsus aprūpina ginklais, geležimi, medžiu ir kt. (PUB I, 2, 139 p. — nr. 171: „. . . arma, ferrum, lignamenta et alia in concilio Lateranensi prohibita. . ."). Plg. LUB I, 473 sk.

[440]) Ne kartą Dusburgas aprašo, kaip bado verčiami apgulti kryžiuočiai valgę arklių ir kitų gyvulių odas (SrPr I, 101 p. — cap. 94, 102 p. — cap. 95). Plg. SrPr I, 110 p. — cap. 117.

[441]) Plg. *Chr. Krollmann*, Pol. Gesch. d. dt. Ordens, 24 p.

stabilizavo kritišką vokiečių padėtį Prūsuose. Popiežius Urbonas IV-sis sujudino visą Vakarų Europą. Jausmingais žodžiais, nepaprastai sielodamasis dėl krikščionybės nuostolių[442]), jis ne tik ragino skelbti kryžiaus karą kryžiuočiams Prūsuose ir Livonijoje paremti Magdeburgo, Bremeno, Mainco, Kölno, Zalcburgo arkivyskupijose, Skandinavijos kraštuose, bet dar pats rėmė tą akciją pinigais. Raštas po rašto, bulė po bulės ėjo iš popiežiaus kanceliarijos. Dominikonai, pranciškonai, mintėtųjų kraštų aukštieji dignitoriai buvo įtraukti į kryžiaus karų akciją. 1262 metai ypač buvo gausūs popiežiaus raštais ir raginimais[443]). Visa surinktoji karo jėga prieš totorius turėjo būti panaudota Prūsuose[444]). Didelėmis malonėmis ir atlaidais, tokiais pat kaip piligrimams einantiems į Palestiną, popiežius Urbonas IV-sis norėjo padidinti Ordino kariautojų būrius[445]). Ši akcija nepaliko be vaisių. Šitas neišsemiamas Ordino jėgų šaltinis Vakaruose, tuo tarpu kai prūsų jėgos buvo apribotos, daug padėjo kryžiuočiams numalšinti sukilimą[446]). Kunigaikščiai, grafai, riteriai, o su jais šalia pamaldžių piligrimų būrių įvairūs avantiuristai, traukė į Prūsus. 1261 m. atvyko grafas Barby su didele karo jėga[447]); tais pat metais atvyko daug Vokietijos riterių[448]). 1263 m. daug kariautojų atvedė du Pareinio grafai (Vilhelmas ir Engelbertas)[449]). Ypač didelės paspirties Ordinas susilaukė 1265 m. Brandenburgo markgrafas Otonas Pamaldusis (Otto der Fromme) atvyko trečią kartą į Prūsus. Su juo atvyko jo brolis ir sūnus[450]). 1265-66 m. žiemą žygį surengė Tiuringijos landgrafas Albertas ir Braunšveigo kunigaikštis Albertas[451]), o kitais metais atėjo dar kartą čekų karalius Otokaras II-sis[452]). Naujos pilys, kaip Brandenburgas, Lochštedtas, Tėpliava (Tapiau) turėjo būti nauji atramos punktai atsigaivėliojančio Ordino. Nors jam dar sudarė rimto pavojaus Pamarėlio kun-čio Svantopolko sūnų perėjimas į jo priešų pusę, tačiau toliau, pamažu žuvus ar į Ordino rankas patekus prūsų vadams, vienas po kito sukilusieji kraštai buvo numalšinti. Dar atskiros kovos tęsėsi iki 1273 m. 1272-73 m. žiemą atvyko Meiseno markgrafas Dietrichas ir su savo iki trijų tūkstančių

---

[442]) PUB I, 2, 140 p. — nr. 172 (1262 m. gruodžio 12 d.).

[443]) Popiežius ne tik siuntinėjo karštus raginimus į Magdeburgo, Bremeno, Mainco, Kölno, Salzburgo ir kt. arkivyskp., bet dar pats aukojo tam reikalui pinigų (plg. *O. Schlicht,* Das Ordensland o. .c. 31 p.).

[444]) PUB I, 2, 128 p. — nr. 154.

[445]) PUB I, 2, 132—133 p. — nr. 158.

[446]) Dusburgas mini apie vienų ir kitų didelį žiaurumą (SrPr I, 99 p., 101 p. — cap. 94: kryžiuočiai išbado prūsų įkaitams akis; 111 p.: 30 prūsų įkaitų pakartų, etc.). Per pirmąjį sukilimą (1245 m.) prūsai buvo siuntę Romon delegaciją ir skundęsi dėl Ordino žiaurumų. Inocentas IV-sis tačiau palaikęs kryžiuočių pusę ir paskelbęs kryžiaus karą (plg. *O. Schlicht,* Ordensland o. c. 29 p.).

[447]) SrPr I, 101 p. — cap. 93.

[448]) SrPr I, 100 p. („dominus de Reyder et multi nobiles de aliis Theutonie partibus...“).

[449]) SrPr I, 102 p. — cap. 98 (cum magna potencia pugnatorum).

[450]) SrPr I, 113 p. — cap. 125. Plg. 114 p. (cap. 127), 115 p. (cap. 131).

[451]) SrPr I, 113 (cap. 125).

[452]) Plg. *A. Šapoka,* Čekų kar. Pšemyslo II (Otokaro II) žygiai, o. c. 26 p.

siekiančia kariuomene sumušė prūsus prie Pokarvų[453]), t. y. toje pačioje vietoje, kur jie vienas iš pirmųjų kautynių buvo laimėję. Šiame žygyje buvo palaužtas natangų atsparumas. Buvo greit žiauriai nužudytas ir jų vadas H. Montė[454]). Tuoj į vokiečių rankas pateko ir varmių vadas (Glapė). 1273 m. baigiantis kryžiuočių rankose jau buvo keturios sukilėlių sritys (Sambija, Bartai, Natangija, Varmija). Tik pagudžionių branduolis nenorėjo vilkti Ordino jungo. Bet ir jis buvo žiauriai įveiktas (1274). Šitaip be jokios taikos pasibaigė antrasis prūsų sukilimas. Dar devynerius metus kryžiuočiai kovojo su iki tol nepajungtomis giminėmis, su sudaviais, nadruviais. Tik pačioje XIII-jo amž. pabaigoje jie prisiartino prie Lietuvos krantų, prie panemunių, nuo kurių pradėjo brautis į Žemaičius.

Nuolatinis karas su prūsais 1260—1283 m. laikotarpyje, daugiau kaip dvidešimčiai metų atitraukė kryžiuočių pastangas nuo Lietuvos. Lietuvą jie pasiekė daug vėliau. Normaliai okupacijai plečiantis jie būtų pradėję su ja karus tame sumaiščių laikotarpyje prie smulkių Mindaugo įpėdinių. Tokiu būdu Durbės kautynės suvėlino ir nutęsė vokiečių karus Lietuvoje. Platesniu mastu jie prasidėjo tik prie Traidenio įpėdinio ir Vytenio laikais, kuris puolimų iniciatyvą paėmė į savo rankas[455]). Lietuvos valstybė, po krizių, prie Mindaugo įpėdinių, jau buvo sustiprėjusi.

Vokiečių Ordinas daug išeikvojo pastangų kol atsigriebė Prūsuose. Sukilimo pasėkos sukilusių prūsų sričių gyventojams buvo, žinoma, žiaurios. Visi sukilėliai-prūsai, kurie nebuvo žuvę nuo ginklo ar nesuskubo išbėgti į savo kaimynų žemes (pav., Lietuvon), neteko laisvės. Apie palikimą tų teisių, kurios jiems buvo suteiktos po pirmojo sukilimo (1249 m.), nebuvo nė kalbos. Jie buvo paversti beteisiais savo ponų valdiniais — baudžiauninkais. Pilnateisių prūsų liko tik sambių krašte[456]). Po kietu jungu prūsai per kelis šimtmečius sunyko. Savo 1260 m. sukilimu, kuris buvo betarpiška Durbės kautynių pasėka, jie privertė kryžiuočius daug išeikvoti jėgų. Prūsų tauta turėjo būti paaukota. Ji buvo vokiečių sudorota, bet karas su lietuviais, nusitęsęs į XIV-jį amžių, nebebuvo toks sėkmingas. Gabių ir energingų kun-čių vienas po kito vadovaujami, jie sugebėjo atsilaikyti prieš tą didelę, vis Vakarų Europos remiamą, jėgą.

Kalbant apie Durbės kautynių pasėkas Prūsuose ir Livonijoje, reikia pažiūrėti, kaip plėtėsi toliau lietuvių-žemaičių santykiai su vokiečių Ordinu.

---

[453]) SrPr I, 120 p.

[454]) SrPr I, 117 p. (cap. 135).

[455]) SrPr I, 146 sqq. p.

[456]) Sukilime nedalyvavusiems prūsams buvo didinamos teisės. Nemaža buvo tokių, kurie pirma buvę vitingų valdiniais, dabar buvo pakelti į laisvųjų laipsnį ir gavo žemės plotus. Todėl Sambijoje ir liko prūsų su teisėmis (*A. L. Ewald,* Die Eroberung o. c. IV, 82 p.). O kur sukilėliai buvo atkakliai prieš Ordiną spyręsi, pav., pagudžionių krašte, likusiems buvo atimta turtas ir asmens laisvė. Šitaip užslopinti prūsai nebeturėjo jėgų toliau Ordinui begrūmoti sukilimais.

VII. Lietuvių santykiai su vokiečiais po Durbės kautynių (iki 1270 m.)

Naudodamiesi silpna Ordino padėtimi, kai visame Baltijos pakraštyje drebėjo jo pamatai, lietuviai po Durbės kautynių tęsia savo žygius į Livonijos žemes. 1256 m. pradėtoji aktyvi politika, kuri paprastai yra siejama su Alimino vardu, davė savo pasėkas. Tolimesnių lietuvių-žemaičių žygių tikslas buvo ne tik grobis, bet ir Ordino susilpnėjusios galios naikinimas. Vietinėse tautose sproradiškai pabudo vienybės ir solidarumo jausmas. Kaip 1259 m., sukilus žiemgaliams, žemaičiai puolė jų krašte pastatytą Dobės pilį (Reim 5445—78), taip dabar tarp kuršių ir lietuvių, resp. žemaičių, buvo pradėtas karinis bendradarbiavimas, kuris netikėtai buvo užsimezgęs pačios Durbės laukuose. Kronistas mums rašo, kaip kuršiai, primindami savo atsitraukimą iš kautynių[457]), prašę lietuvių pagalbos [458]). Šie atsiuntė savo įgulą į Dzintarę (Sintelis) pilį[459]). Ar jie buvo dar užėmę, kaip kan. Pr. Žadeikis rašo, dar Vartajos, Lašių ir Aizputės (Hasenpot Asseboten) pilis[460]), reikia rimtai abejoti. Eilėtoji kronika, šitais klausimais vis dar vienintelis mūsų šaltinis, plačiau nieko nepasako, be bendro posakio, kad kuršiai pasidarę greičiau negu buvo manyta pagonių valdiniai[461]). Vartąją paėmė patys kuršiai, į kurią įsivilioję jie užmušė septynis Kuldigos riterius[462]). Kuršiams, matyti, teko ir kitos mažesnės pilaitės. Taip pat negalėjo išsilaikyti ir toli į priešą nustumtų forpostų (Dobės ir Šv. Jurgio pilies) įgulos. Georgenburgo riteriai, nuolat kariaudami su žemaičių būreliais, laikėsi tol, kol užteko maisto. Paskui jie pasitraukė į Klaipėdą[463]). Panašiai turėjo sprukti ir Dobės gynėjai[464]). Taip sukilėliai ir lietuviai užėmė visas vokiečių tvirtoves ir ginamuosius punktus į pietus nuo Ventos. Laikėsi tik Kuldiga ir Klaipėda. Į kritusio prie Durbės magistro Burchardo vietą stojo Siguldos (Segewold) komtūras Jurijus. Surinkęs didelę kariuomenę, jis kartu su kuldigiečiais puolė pirmiausia Dzintarės (Sintelės) pilį, kurią lietuviai, anot kronisto, nerūpestingai valdę dėl algos tarnaudami[466]). Prikrovę medžio į griovius, jie sudegino lietuvių įgulą. Nors lietuviai iš paskutiniųjų drąsiai gynėsi, bet pabėgti nebegalėjo. Jie būtų mielai atidavę savo algą ir pridėję dar sidabro, jei būtų galėję pasitraukti[467]), rašo poetas. Visi

---

[457]) *Reim* eil. 5735—40 (žiūr. ištraukas priede). Eilėtoji kronika iš viso nežino, kad kuršiai būtų ne tik atsitraukę, bet dar vokiečius puolę.

[458]) *Reim.* eil. 5740—45.

[459]) *Reim.* eil. 5749—60. Plg. *V. Bilkins,* Kuršu br. cinas, o. c. 44—45 p.

[460]) *Žadeikis, Pr.,* Istorinis Žemaičių mūšis, o. c. 673 p.

[461]) *Reim* eil. 5759—60.

[462]) *Reim* eil. 5761—5810. Plg. *V. Bilkins,* Kuršu o. c. 45 p.

[463]) *Reim* eil. 5813—5833.

[464]) *Reim* eil. 5840—5844.

[465]) Plg. *E. Chudzinski,* Die Eroberung o. c. 59 p.

[466]) *Reim.* eil. 5932—34: dâ wâren ûffe sorgen vrie
Lettowen, die verdienten solt.

[467]) *Reim* eil. 5944—50.

kuršiai, vyresni, kaip 11-kos metų, buvo išžudyti ir sumesti į ugnį[468]). Šitas smūgis padarė slėgiantį įspūdį. Sužinoję žiaurų lietuvių likimą, Aizputės (Asseboten) gynėjai beveik be pasipriešinimo pasidavė[468]). Bet šie kuršių pralaimėjimai nesulaikė lietuvių puldinėjimų. Vos tik Rygon laimingai grįžęs vicemagistras Jurgis (Jurijus) gavo žinią, kad lietuviai plėšia lybių žemę.

Vokiečiai, surinkę savo ir Rygon atvykusių piligrimų jėgas, apstatė savo sargybomis kelius ir ant Dauguvos kranto prie Lielvardės (Lennewarden) pastojo kelią su grobiu grįžtantiems lietuviams. Ilgai buvo neaišku, kas laimės, nes iš pradžių vokiečiai laikėsi stipriai. Ypač pasižymėjo vienas sparninis būrys. Kai vikriai energingai besiginančių lietuvių[469]) jo dalis buvo nukauta, vietiniai ėmė bėgti iš kovos lauko. Nepasakyta kokios vietinių tautos čia dalyvavo. Galėjo būti tik lybiai ar estai, kurie sukilo tuoj po Lielvardės kautynių[470]). Vietinių būriams pradėjus trauktis, lietuviai dar smarkiau ėmė spausti ir pralaužė riterių ir piligrimų frontą. Matydami didelį pavojų, piligrimai, žuvus dideliam jų kovotojų skaičiui, pasitraukė iš kautynių ir pasuko Rygos link. Riteriai, nebegalėdami vieni gintis, paliko kautynių lauką[471]). Didelis grobis, kurio žymi dalis buvo aukota dievams už pagalbą, teko lietuviams. Šį kartą vokiečiai nebesidavė apsupami ir spėjo laiku pabėgti. Kiek žuvo kitos Ordino kariuomenės, nežinome. Riterių krito 10. Ir šis kryžiuočių pralaimėjimas, tuo pačiu laiku, kai senprūsiai sėkmingai kovojo su riteriais, paimdami į savo rankas, visą eilę priešų tvirtovių, darė amžininkams įspūdį. Keliose kronikose tuoj po Durbės kautynių, kaip labai žymus vokiečių pralaimėjimas, 1261 m. šv. Blazijaus dieną, t. y. vasario 3, yra minimos Lielvardės kautynės[472]). Kas joms vadovavo, jokioje kronikoje nieko nepasakyta. Jei Mindaugas dar oficialiai laikėsi taikos su Livonijos Ordinu, tai jis pats čia dalyvauti negalėjo. Tur būt, ir šį žygį reikia priskirti Treiniotai. Ordino padėtis, matyti po šių kautynių, nežiūrint laikinų pasisekimų Kurše, gerokai pasunkėjo. Tų pačių 1261 m. balandžio 27 d. vicemagistras Jurgis kreipėsi į Liubeko miestą, prašydamas pagalbos, žadėdamas labai geromis sąlygomis atvykusiems riteriams kolonistams žemės, nes dėl didelių nuostolių Ordinas netekęs daug arklių, ginklų ir kitokių gėrybių[473]).

Po Lielvardės kautynių ir Mindaugas rado tinkamą laiką nutraukti su vokiečiais visus ryšius. Prūsuose sukilėliai sėkmingai kovėsi su kryžiuočiais (plg. Pokarvų kautynės, SrPr I 100 p.), Livonijoje Ordino atvirais prie-

---

[468]) *Reim* eil. 5966—80.
[469]) *Reim* eil. 6045—50.
[470]) *Reim* eil. 6100—320.
[471]) *Reim* eil. 6050—98.
[472]) Can. Sambiensis, SrPr I, 283. Chronicon Dunamundense, SrPr II, 141. *Reim* eil. 6000—6098. Wartberge, SrPr II, 42. Plg. *Bonnell, E.*, Chronographie o. c. 74 p., Comm. 89—90 p.
[473]) LUB I 460—461 sk. („. . . quantum dampnum. . . in perditis equis et armis et aliis bonis. . ."). Plg. *Schwartz,* o. c. 111 p.

šais buvo tapę, be žiemgalių ir kuršių, sariečiai ir estai. Dėl šių aplinkybių Mindaugas, kuris pirmiau slaptai rėmė žemaičių kovas su vokiečiais, dabar savo politiką viešai pakeičia. Paprastai istorikai Mindaugo atkritimą nuo Ordino atvaizduoja pagal platų Eilėtosios kronikos aprašymą, cituodami atskiras kronikos eiles, iškeldami tame Mindaugo žingsnyje Treiniotos reikšmę.

Iki tol Mindaugas kronisto akyse buvo išlikęs kaip Ordino geradaris, kuris, laisva valia priėmęs krikštą, padaręs Ordinui ir Bažnyčiai daug gero. Kadangi jam išvidiniai Mindaugo atkritimo motyvai, lygiai kaip ir visa jo slaptoji politika buvo nežinoma, tai jis į Treiniotos lūpas dėjo tuos žodžius, ilgą raginimą Mindaugo susijungti su Žemaičiais[474]). Kronistas suveda karaliaus apostaziją į Treiniotos agitaciją[475]). St. Zajączkowskis teisingai Treiniotos asmenyje mato Žemaičių kunigaikštį[476]). 1262—63 metų laikotarpyje į Treiniotą reikia žiūrėti sąryšyje su Žemaičiais[477]). Ir po Mindaugo mirties jis figūruoja kaip Žemaičių valdovas[478]).

Po visos eilės sėkmingų kautynių, pasibaigusių Durbės ir Lielvardės imponuojančiais laimėjimais, Treiniota nebūtų kreipęsis į Mindaugą, jeigu jisai anksčiau nebūtų turėjęs reikalų su Žemaičiais. Jei tarp jų abiejų nebūtų būvę ryšių, tai Žemaičių kunigaikštis, kaip Durbės ir Lielvardės kautynių vadas, būtų ir toliau be jokios atodairos kovojęs su vokiečiams parsidavusiu rytinės Lietuvos valdovu. Pasiremdamas Eilėtosios kronikos aprašymu, kur kalbama apie tai, kad žemaičiai siuntę delegaciją pas Treiniotą, prašydami juos užtarti Mindaugo akivaizdoj[479]), St. Zajączkowskis, tur būt, teisingai teigia, kad Treiniota tuomet būvojęs Mindaugo dvare[480]). Bet jo konjunktūra, būk Mindaugas dėjęsis prie žemaičių judėjimo tik iš baimės, kad nenustotų Lietuvoje vadovaujamo vaidmens[481]), yra istoriškai nepateisinama. Autorius taria, kad ieškodamas išeities iš tokios nemalonios ir pažeminančios padėties, karalius nebeturėjęs kito kelio, kaip prisidėti prie Žemaičių.

Iš viso, kas čia iki šiol tuo klausimu buvo pasakyta, yra aišku, jogei žemaičiai kreipėsi į Mindaugą todėl, kad jis iki tol, būdamas oficialiai Ordino sąjungininku, nebuvo jų priešu, bet palaikė jų pastangas santykiuose su vokiečiais. Todėl atvykus žemaičių pasiuntiniams į Mindaugo dvarą ir čia derantis, Treiniotai tarpininkaujant, galėjo būti kalbama apie visišką

---

474) *Reim* eil. 6335—6426.
475) Tos jo ir žemaičių kalbos paduotos tiesioginėje nuosakoje *Reim* eil. 6372—6426. Ką Mindaugas atsakė, kronistas nepaduoda.
476) *St. Zajączkowski,* Studya o. c. 100—101 p., 102 p.
477) Pol sobr. russk. liet. II 860. Plg. *H. Paszkiewicz, Jagiell.* o. c. 103 p.
478) *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. 103. *St. Zajączkowski,* Studya o. c. 102 p.
479) *Reim* eil. 6340—6345.
480) *St. Zajączkowski,* Studya, o. c. 101 p.
481) *St. Zajączkowski,* Studya, o. c. 99, 102 p. Plg. *P. Šležas,* Mindaugas, Lietuvos karalius, o. c.

karaliaus oficialių santykių nutraukimą su Ordinu. Tik tokioje plotmėje gali būti suprantami tie irgi, Eilėtoje kronikoje užrašyti, Treiniotos įtikinėjimai[482]). Toliau kronistas vaizduoja, kaip atsimetusiam nuo krikščionių Mindaugui ėmė nebesisekti. Jo valdymo galas, pagal kroniką, išeina tragiškas ir nelaimingas[483]). Neanalizuodami čia plačiau Mindaugo atsimetimo nuo vokiečių Ordino, turime pereiti prie tolimesnių lietuvių kovų su vokiečiais. Mes jau pakankamai atitinkamose vietose pažymėjome, kad savo vidaus politikoje, laukdamas ką duos krikščionybė, Mindaugas seniai jos nebesilaikė.[484]). Dabar, pamatęs sukilusias tautas, politinių žemaičių pasisekimų paskatintas, Mindaugas galėjo toliau tęsti viešai savo politiką, kurią slaptai buvo vedęs.

Perėjęs į viešą akciją, Mindaugas 1262 m. padaro sąjungą su D. Naugardu[485]) matyti, ją kreipdamas prieš vokiečius. Tais pat metais (1262) lietuviai puola Prūsų žemes. Dalis kariuomenės siaubė Mozūrų žemes, o kita per Pamedžionis buvo nuėjusi net iki Kulmijos.[486]). Solidarizuodamas su Prūsų sukilėliais Mindaugas, matyti, jiems gelbėjo[487]). Šitam žygiui, kaip Dusburgas pažymi[488]), vadovavęs Treiniota. Norėdamas pabrėžti jo artimą ryšį ar giminystę su karaliumi, kronistas jį vadina „filius regis". Ar buvo Mindaugas suėjęs į artimesnius santykius su sukilusiais senprūsiais, tiksliau nieko negalime pasakyti. Įdomu, kad vienoje Didžiosios Lenkijos kronikoje Mindaugas yra pavadintas p r ū s ų, lietuvių ir kitų netikinčiųjų tautų karaliumi[488a]). Dar ir kitais metais (1263) lietuviai figūruoja kaip prūsų talkininkai. Dusburgas pažymi, kad 1263 m. lietuvių ir sudavių kariuomenė puolusi vokiečius Sambijoje[489]). Įvairiuose frontuose, įvairiuose žygiuose į Mozūrijos, Prūsų bei Ordino (Kulmijos) žemes, iniciatyva buvo Mindaugo rankose[490a]). Žinoma, buvo didelė nelaimė, kad kaip tik tuo metu, kai sukilėliams gerai sekėsi[490]), Lietuvoje žuvo Mindaugas, o po jo mirties prasidėję sumišimai neleido išnaudoti patogaus politinio momento.

Ragindamas Mindaugą viešai atsimesti nuo Ordino, Treiniota, kaip Eilėtoji kronika rašo, tikrinęs, kad ir lietgaliai ir lybiai sukilsią, jei tik Mindaugas ateisiąs į Livoniją. Padaręs su Naugardo rusais minėtąją sąjungą[491],) su kuriais jis turėjo iš vieno veikti, Mindaugas dar 1262 m. puolė Livoniją. Pagal mūsų kroniką, iniciatyva išeina iš Treiniotos. Bet

---

[482]) *Reim* eil. 6345 sqq.
[483]) *Reim* eil. 6475 sqq. Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. I 102 p.
[484]) Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. 99 p.
[485]) *Reim* eil. 6461—70. Pol. sobr. russk. liet. III 57 (Novg. liet. 1). *Latkowski,* Mendog, o. c. 99—100 p.
[486]) Dusb., SrPr I 112. Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. 101 p. 5 pst., 115 p.
[487]) Dusb., 125—126. *Paszkiewicz,* o. c. 103 p.
[488]) „Trinota, filius regis Lethowinorum". Sr.Pr I 125—126.
[488a]) „Mendolphus rex... Pruthenorum, Lithwanorum et aliarum gentium infidelium...", Mon. Pol. hist., II 586.
[489]) SrPr I 112.
[490]) Apskritai pirmieji ir antrieji sukilmo metai prūsams buvo labai laimingi.
[490a]) Plg. *Paszkiewicz,* o. c. 103 p.
[491]) Pol. sobr. russk. liet. III 57.

sunku tikėti, kad darydamas žygius kitomis kryptimis, Livoniją karalius būtų išleidęs iš akių. Kartu su Treiniota, kuris dar nestoja atvirai prieš Mindaugą, jiedu vedėsi didelę kariuomenę, kuri plėšė ir teriojo[492]). Prie Cesio (Vendeno) Mindaugui paaiškėjo, kad rusai neatvyks laiku į sutartą žygį. Eilėtosios kronikos autorius šį aprašymą baigia Mindaugo smarkiais priekaištais Treiniotai už suklaidinimą, ir, apgailestaudamas savo žygį, Mindaugas nebenorėjęs toliau kariauti[493]). Lengva suprasti, kodėl kronistas į Mindaugo lūpas dėjo tokius žodžius. Kiekvienas Ordino politikai priešingas aktas metraštininko buvo savaip nušviečiamas. Ar ši Mindaugo ekspedicija turėjo kokių nors apčiuopiamesnių padarinių, nežinome. Mindaugas, žinoma, jau nepasitikėjo įsigalėjusiu Treiniota ir, tur būt, todėl grįžo. Pagal šaltinį nepatenkintas Mindaugas tuoj iš žygio grįžęs. Eidamas į šitą ekspediciją, Mindaugas, matyti, kaip jau E. Chudzinski pastebėjo, galvojo gana plačiai[494]). Ryšyje su Lietuvos karaliaus pasirodymu turėjo sukilti iš vietinių dar ramūs likusieji lybiai ir latviai, iš šiaurės turėjo ateiti naugardiečiai. Visa tai rodo, kad Mindaugas buvo numatęs ir toliau vesti plačią politiką. Silpnas Livonijos Ordinas, nors rusai neatėjo ir vietiniai nesukilo, neįstengė už tą žygį keršyti, o naujasis jo magistras Verneris von Breithausenas tik išstatė pasienyje sargybas[495]). Kiek tik kelių jis žinojęs į Lietuvą, tai jie visi buvo apstatyti sargais.

Cesio operacijos nepasisekimas tarp susenusio jau Mindaugo ir jauno įsigalėjančio Treiniotos įnešė nesklandumų. Nors ir toliau kronistas mums kalba apie Mindaugo ir Treiniotos sąjungą išvyti vokiečius[496]), mini žemaičių ir kuršių susitarimus[497]), tačiau aktyvumas pereina į Treiniotos rankas. Tais pat metais, kai magistras Verneris, surinkęs kariuomenę (iš lybių) ir riterių, užėmęs tris kuršių pilis (Lašių, Merkio ir Grobinės),[497a]) grįžo Rygon, gavo tuoj žinią, kad lietuviai, jau vieno Treiniotos vadovaujami, vėl puolė Livoniją ir nuėjo iki Coivos-Viekio (Wiek) Estijoje[489]). Po įprastų plėšimų, susitikęs prie D a u g a v g r y v o s (Diunamundės) stovyklaujančią vokiečių kariuomenę, Treiniota nakčia užpuolė vokiečius ir juos sumušė[409]). Pagal Diunamundės kroniką ir Sambijos kanauninko metraštį galima tiksliau nustatyti, kad tai įvyko 1263 m. sausio 9 d.[500]). Vadinasi, tas pats Treiniota, kuris 1262 m. buvo surengęs didelį žygį į Prūsus ir

---

[492]) *Reim* eil. 6475 sqq.
[493]) *Reim* eil. 6500—513.
[494]) *E. Chudzinski,* Die Eroberung, o. c. 65.
[495]) *Reim* eil. 6600—6606.
[496]) *Reim* eil. 6786—87.
[497]) *Reim* eil. 6788—90.
497a) *Reim* eil. 6825—90.
[498]) *Reim* eil. 6891—6950. *Chudzinski,* o. c. 65. *Bonnell,* Chronographie, o. c. 75 p., Comm. 90.
[499]) *Reim* eil. 6920—45.
[500]) SrPr I 283 (1263. Devastata est Maritima et Perona a Litwinis in die purificationis (II. 2) et in octawa predicti festi (II. 9) dimicatum est contra eos aput Dunemunde. SrPr II 141.

Mozūrus,[501]), tuo būdu silpnindamas Ordiną, vis dar rodė, kad jis yra didelis ginklo žmogus. Išaugęs po tokių žymių laimėjimų savo galybėje, radęs Mindaugo nuskriaustame švogeryje Daumante sau talkininką[501a]), Treiniota pagaliau įvykdė sąmokslą[502]). Treiniotos planai buvo, tapus Lietuvos valdovu, kariauti sujungtomis lietuvių, žemaičių ir sudavių jėgomis prieš vokiečius. Bet Mindaugas buvo nužudytas tokiu nepatogiu laiku, kai Prūsuose ir Livonijoje sukilimai vis dar tebesiautė. Ypač savo pasisekimais Livonijoje lietuviai buvo labai Ordiną nusilpninę. Jei kryžiuočiai čia vėl galėjo atsigauti, tai be kitų priežasčių (pav., nuolatinės ir nesibaigiančios pagalbos iš Vakarų), kaltos buvo vietos tautos[503]), kurios neįstengė sudaryti vieno fronto.

Dar Mindaugo mirties metais Klaipėdos vokiečiai surengė žygį į už trijų mylių esančią Kretingos pilį[504]). Padrąsinti kuršių trijų pilių paėmimu (1263 m. pradžioj), nors visai izoliuotai gyvendami iš visų pusių pagonių apsupti, Klaipėdos įgulos dalyviai nutarė sunaikinti Kretingą[505]). Pirmas žygis pasibaigė Klaipėdos komtūro paėmimu į nelaisvę, kurioje jis buvo žiauriai nužudytas (sudegintas ant laužo)[506]). Keršydami už tai Klaipėdos kryžiuočiai antrą kartą klastingu būdu išviliojo kretingiškius vytis priešus. Kretingos pilis buvo paimta, sudeginta ir su žeme sulyginta, o jos įgula, kartu su vaikais ir žmonomis, išžudyta[507]). Sužinoję liūdną Kretingos galą, Impilties (Ampillen)[508]) gynėjai, kaip kronistas rašo, pasitraukė į Lietuvą. Tokiu būdu vokiečiai vėl paėmė į savo rankas kovų iniciatyvą ir ne kartą sėkmingai kovėsi Kurše ir Žemaičiuose. Žemaičiai ir kuršiai drauge nekartą dar buvo prisiartinę prie Klaipėdos. „Daug veršinų reikėtų įsigyti, kad galėčiau visa tai išdėstyti", rašo poetas[509]), žinoma, hiperboliškai. Nors lietuviai surengė prieš Klaipėdą daugelį žygių[510]), bet pilis liko nepaimta. Bendrai atsistojusi visa Lietuva, kaip 1260—62 m. laikotarpy, būtų galėjusi dar sudaryti rimtą pavojų Livonijos vokiečiams. Bet tais pačiais metais, kai vokiečiai sunaikino Kretingos ir Impilties pilis, Lietuvoje prasidėjo sumaišščiai[511]), kurie Ordinui daug padėjo. Tikslingai kariaudami, laimėdami vis naujas bazes, sudarydami pilių įgulas iš savo ištikimųjų, imdami vėl iš

[501]) SrPr I 125—126.

501a) Po savo žmonos Mortos mirties Mindaugas buvo užlaikęs pas save vaikams auklėti jos seserį, Daumanto žmoną. Žiūr. *Z. Ivinskis, Daumantas,* Liet. Encikl. VI, 173.

[502]) Mindaugas buvo nužudytas tuo metu, kai jo kariuomenė buvo išsiųsta į Brianską. Plg. *H. Paszkiewicz,* o. c. 101 ir pst. 5.

[503]) Ne visos jos buvo sukilusios Prūsuose ir Livonijoje.

[504]) *Reim* eil. 6965—7020.

[505]) *Reim* eil. 7025 sqq. Plg. SrPr II 42—43.

[506]) *Reim* eil. 7015.

[507]) *Reim* eil. 7021—7054. Plg. *Schwartz,* Kurland o. c. 114 p.

[508]) *Reim* eil. 7060—7090.

[509]) *Reim* eil. 7070—79.

[510]) *Reim.* eil. 7087—90.

[511]) Tarp seno sosto kandidato Tautvilos, kuris rėmėsi rusų jėgomis, ir Treiniotos, kariaujančio prieš vokiečius lietuvių, žemaičių ir prūsų sujungimui, prasidėjo rivalizacija, *Reim* eil. 7124 sqq. (Mindaugo nužudymas).

kuršių įkaitus,[512]), kryžiuočiai po sunkių smūgių, einant vis neišsenkančiai pagalbai iš Vakarų[513]), ėmė atsigauti.

Mindaugo seserėnui Treiniotai ir Nalšėnų kunigaikščiui Daumantui įvykdžius savo smurtą, atsipeikėjęs karaliaus sūnus Vaišvilkas ėmė keršyti tėvo užmušėjams. Lietuva suskilo į dvi grupes: mindaugininkus ir jo priešus. Neilgai figūravęs didž. kun-čiu buvo nužudytas Treiniota, taip pat žuvo ir jo konkurentas Tautvila, Daumantas, išbėgęs iš Lietuvos tik Pskove rado prieglaudą. Vaišvilko ir jo švogerio Švarno valdymas (1264—1269) tik fragmentiškai tepažįstamas. Bet iš Vaišvilko valdymo matyti, kad jis Ordino atžvilgiu laikėsi taikios politikos[513a]). Pasitenkinęs kerštu priešams Deltuvos ir Nalšėnų žemėse, dviejose srityse, iš kurių ėjo partikuliaristinė tėvo priešų opozicija, Vaišvilkas su Žemaičiais mažai ką bendra galėjo turėti. Iš Ipatjevo metraščio matyti, kad Mindaugo sūnus Žemaičių nevaldė; nes joje apie Treiniotą buvo pasakyta, kad jis viešpatavęs „vo vsei zemlė Litov'skoi ir v Žemoti". [514]), tuo tarpu apie Vaišvilką pasakyta, kad jis valdė tik „vo vsej zemli Litov'skoi"[515]). Iš to H. Paszkiewiczius daro, tur būt, teisingą išvadą, kad tuo būdu kronistas aiškiai nurodė, jog į kun-ščio valdžios sritį Žemaičiai neįėję[516]); St. Zajączkowskis[517]), sekdamas A. Prochaskos teigimu[518]), suponuoja, kad žemaičiai turėję privengti Vaišvilko ir su juo geruose santykiuose gyventi, nes Vaišvilkas turėjęs sąjungininką — Livonijos Ordiną[519]). Kiek matyti iš Eilėt. kronikos, kryžiuočiai, džiaugdamiesi atsimetėlio tėvo mirtimi, rengęsi padėti įsiviešpatauti krikščioniui sūnui[520]). Tuo tikslu vokiečiai žygio nesurengė, o žemaičiai, kurie Ordinui neseniai buvo sudavę skaudžių smūgių, vargiai galėjo pradėti bijoti susilpnėjusio Ordino. Juk jis, kad ir padaręs 1267 m. taiką su kuršiais[521]), dar turėjo tęsti sunkias, su nepasisekimais kovas prieš žiemgalius[522]).

Turėdami rūpesčių pas save Livonijos kryžiuočiai, nekalbant apie Prūsų riterius, Vaišvilko ir Švarno laikotarpyje neparodo agresyvumo Lietuvos atžvilgiu. O lietuviai pasirodydavo tai pietuose, tai šiaurėje, tačiau tokių sistemingų ir apgalvotų žygių į Kuršą, kaip Mindaugo laikotarpyje, nebematyti. Jie išleidžia iš savo akiračio, berods, ir jotvingius-sudavius[523]), kurie vis labiau kentėjo nuo lenkų puldinėjimų.

---

[512]) *Reim* eil. 7290—7295.
[513]) LUB I sk. 474, 478, 479, 480. PUB I, 2, p. 143 sqq.
[513a]) Plg. *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. 115 p.
[514]) Poln. sobr. russk. liet. II 860.
[515]) Poln. sobr. russk. liet. II 861.
[516]) *H. Paszkiewicz,* Jagiellonowe o. c. 110 p. ir 1 pst.
[517]) *St. Zajączkowski,* Studya, o. c. 108 p.
[518]) *A. Prochaska,* Od Mendoga o. c. 91 p.
[519]) *Reim* eil. 7148—7158.
[520]) *Reim* eil. 7150—7165.
[521]) Žiūr. *Maschke,* Der deutsche Orden o. c 47.
[522]) *Reim* eil. 7300—7390; 7421—7512.

Su nauju Lietuvos valdovu, Traideniu, kurio valdymas nėra dar pilnai ištyrinėtas[524]), vėl prasideda nauja akcijos banga. 1269 metų gale arba 1270 m. pradžioje lietuviai plėšė Dauguvos paupius ir trukdė prekybą[525]). O tų metų vasario 16 d. (šv. Julijonos dienoje)[526]) lietuviai su Traideniu jau kovėsi Ezelio (Saremos) saloje ant ledo. Vykusiai užsibarikadavę savo rogėmis, jie subadė kryžiuočių arklius. Kautynėse žuvo 52 Ordino riteriai ir pats magistras Andrius von Westfalen[527]). Šitos pažymėtinos kautynės priklauso į intensyvių ir įdomių Traidenio (1270—1282) kovų laikotarpį, apie kurį gal kitą kartą teks kalbėti. Tas jo periodas irgi turtingas laimėjimais. Tačiau tie karai nėra pakankamai išaiškinti ir detaliau nušviesti.

Visų XIII-jo amž. kovų centre su vokiečiais stovi Durbės kautynės. Jos priklauso tam sėkmingam 1256—1262 m. lietuvių ir žemaičių kovų laikotarpiui. Tie šešeri metai, trumpas laikotarpis, labai reikšmingas lietuvių ir žemaičių santykiuose su vokiečiais. Tie santykiai išsivysto į nuolatinį karą, kuriame lietuviai dažnai laimi. Jau buvo nurodyta Durbės kautynių reikšmė Pabaltės istorijoje. Čia reikia pažymėti, jog šitas laimėjimas išsaugojo Žemaičiams tą vakarinį Ceklio kraštą. Septyneri metai prieš Durbės kautynes tą plačią dabartinių Žemaičių sritį Ordinas su vyskupu buvo pasidalinę. Joje ir vienam ir kitam buvo tekę dideli plotai, tačiau vokiečiai nebepajėgė Ceklio okupuoti. Jis greitai patenka lietuviams, ir Ordinui ir vyskupui buvo pralaimėtas. Vadinasi, buvo akivaizdi Durbės ir ją lydinčių kautynių pasėka, kad nuo Embūtės toliau į pietus ir nuo Klaipėdos į vakarus faktiškai Ordinas toliau nebegalėjo žengti, pilių statytis, nors teoriškai dar ilgai tuos kraštus savinosi[528]).

Lietuvių 1256—1270 m. ir tolimesnėse kovose su vokiečiais, taip pat Prūsų (1260—1274) ir Livonijos (1260—1267 m. — kuršiai, 1290 m. — žiemgaliai) sukilimuose, didelis vaidmuo tenka Romos Kūrijai, kuri organizavo niekad neišsenkančių rezervų, Vakarų Europos jėgą. Tikrųjų misijų reikalai XIII amž. jau buvo taip susipynę ir nustoję savo pirmykščio charakterio, kad, gaudamas iš aukštesniųjų instancijų „ius acquisitionis" (užėmimo teisę), vokiečių Ordinas christianizaciją ir pagonių žemių okupaciją ėmė identifikuoti. Krikšto intencijas lydėjo perdėm politiniai motyvai. Gaudamas vis naujų jėgų iš Vakarų, tas Ordinas galėjo atgauti savo labai kritišką poziciją Livonijoje ir Prūsuose. Bet okupuoti Žemaičių ir realizuoti savo su ta okupacija susijusių planų jam nepasisekė ne tik XIII-me, bet ir XIV-me amžiuje. 1256—1270 m. kovos sudaro herojišką lietuvių-že-

---

[524]) Daugiausia apie jį iki šiol yra pasakęs *H. Paszkiewicz*, o. c. 117 sqq.
[525]) LUB I 531, HUB I nr. 678. *Bonnell*, Chronogr. o. c. 117—118. *H. Paszkiewicz*, Jagiell. o. c. 128 p.
[526]) Can. Samb., SrPr I 283.
[527]) *Reim* eil. 7774—7961, Ann. Ronnebg., SrPr II, 144. Wartb., SrPr II, 47.
[528]) LUB I 733.

maičių kovų epizodą, kuris tolimesnėms kartoms buvo pavyzdžiu. Šitose kovose Mindaugo vaidmuo (1256—1263) yra daug pozityvesnis negu iki šiol paprastai buvo manoma. Vesdamas gudrią politiką Livonijos Ordino atžvilgiu, jis dėjosi slapta su Žemaičiais. Vėliau Vytautas šitokia politika vaduodamasis, derindamas diplomatiją ir ginklą, pagaliau ištraukė Žemaičius iš vokiečių Ordino[529]).

Ištraukos

I. Iš Eilėtosios Livonijos kronikos (Livländische Reimchronik, eil. 5583—5760)

(Vok. tekstas iš *L. Meyerio* leidimo 1876. Liet. vertimo pagrindan padėtas kan. *Pr. Žadeikio* vertimas, su žymiomis pataisomis)

Die Lettowen sâhen wol,
daz sie ungevûgen zol
gâben vor der vesten
mit den lûten besten,
wan sie zû sturme solden gân.
sint liezen sie den sturm bestân
und bereiten sich zû strîte
zû der selben zîte
und vûren hin kein Kûrlant.
der meister kegen in zû hant
quam mit zwein schônen hern,
er wolde in iren gewalt wern.
sin her was michel und grôz,
des iz doch wênic genôz.
dô daz her zû beider sît
sich bereite, daz ein strît
sie beide mûste scheiden,
die cristen und die heiden,
die Kûren hatten vor gedâcht
ein ding, daz wart vollenbrâcht
zû den selben zîten:
sie enwolden nicht dâ striten.
ez was ein gerâten rât,
den sie volvûrten mit der tât.
sie hattenz also ûf gegeben:
ist, daz die brûdere daz leben
verliesen und die walstat
und ouch ir helfe wirdet mat,
sô wolle wir sunder hêrren wesen;
der dûtschen sal ouch nicht genesen
die mit uns sîn zû Kûrlant.
dâ mite wichen sie zû hant.
do daz die Eisten sahen,
sie begunden gâhen
vaste mit in von dannen.
die brûdere mit iren mannen
bestûnden und wânten dô,

Tuo metu lietuviai matė,
Kad daugybę narsiausiųjų
Pražudytų savo vyrų
Prie šitos tvirtovės sienų,
Jei ją pulti jie manytų.
Nuo puolimo atsisakė
Ir į mūšį ėmė ruoštis.
Jie tuomet neblaukė nieko,
Tuoj į Kuršą jie įpuolė.
Magistras prieš juos išjojo.
Su dviem puikiais būriais,
Jis norėjo jų galią suvaldyti.
Jo kariuomenė buvo skaitlinga ir didelė.
Bet negelbėjo tai nieko,
Abiejų pusių jėgos
Ėmė jau į mūšį ruoštis,
Nes kautynės turėjo išspręsti
Ginčą tarp krikščionių ir pagonių.
Kuršiai tada susigalvoja,
Ir tuoj jie tai įvykdė.
Tuo pačiu laiku
Jie nebenorėjo kautis.
Toks jų buvo nusistatymas,
Kurį jie tuojau įvykdė.
Šitaip jie tuomet sumanė:
„Jeigu broliai pralaimėtų
Gyvybę ir mūšio lauką,
Ir jų sąjungininkai pailstų,
Mes tada be ponų gyventume.
Ir vokiečiai neturėtų gyvi likti,
Kurie tarp mūsų Kurše gyvena“.
Todėl jie tuoj atsitraukė.
Kai tik estai tai pamatė,
Draug ir jie pradėjo bėgti,
Ir apleido mūšio lauką,
Broliai ir vieni jų vyrai
Besilaikė, nes jie manė,

---

529) Tos kovos yra lietuviškai atvaizduotos *J. Jakšto,* Jogailos ir Vytauto kovos su vokiečių Ordinu, o. c. 131—183. *Z. Ivinskis,* Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų, „Athenaeum“ VI (1935), 54—117 p.

daz ir her wêre alsô,
als sie ez hatten dar gebrâcht.
zû vlîhene was in ungedâcht.
dô sie dô helfe wânten hân,
dô hatte ir helfe sie verlân.
sie wurden ummeringet gar
von der heidenschefte schar.
dô sie zûr were griffen,
dô was in entsliffen
endelîchen gar ir wer.
die Kûren alle mit ir her
hatte dô die vlucht gegeben;
ouch wolden sumelîch ir leben
vriden vor den Eisten.
die kunden vlîhen leisten,
als sie dicke hân getân.
da wurden in der nôt gelân
die brûdere und die Semen gût.
sie enhatten alle keinen mût,
daz iemant solde vlîhen dan.
dâ was harte manich man,
der dâ nicht enweste daz,
daz die Kûren durch einen haz
hatten gewichen in der nôt.
daz gab vil manchem manne den tôt,
der durch der cristenheite vromen
was zû strîte dar bekomen.
des wart ummeslozzen
manich helt unverdrozzen,
daz er die bitter martir leit
zû Dorben ûf dem velde breit,
ê dan er quam zû der wer.
die heiden vaste mit ir her
hiwen die cristen aldar nider.
vil cleine was die were wider,
die dâ tet die cristenheit.
der meister dâ die martir leit
mit anderhalb hundert brûderen sîn.
dâ was ouch manich pilgerîn,
der dâ leit die selbe nôt
durch got unde starken tôt.
Dô der strît vergozzen was,
waz der cristen genas
an brûderen und an knechten,
die nicht mêr mochten vechten,
an Semen und an pilgerîn,
die mûsten durch des tôdes pîn
wichen, wie sie mochten.
dâ nam gar unbevochten
die heidenschaft vil grozen roub.
dannoch stûnt vil schônez loub
in dem walde her und dar,
des nam die cristenheit gût war.
die sich wolden dô genern
und vor dem tôde sich bewern
die nâmen in den walt den wich.
vil mancher lernte dô den slich,
dô in was misselungen.
sus was daz her betwungen.
meister Burkart, daz ist wâr,

Kad kariuomenė dar laikos
Taip, kaip čion jinai atėjo.
Bėgti jie nė nemanė,
Nes jie tikėjos turį pagalbos,
O ši gi juos apleido.
Jie buvo aplink apsupti
Pagonių kariuomenės.
Griebėsi jie apsiginti,
Bet visa viltis pradingo,
Kad būtų laimėt galėję.
Visi kuršiai su kariuomene
Pasileido bėgti*)
Jie norėjo anksčiau už estus
Gelbėti savo gyvybę.
Tie gi bėgt gerai mokėjo,
Kaip ne kartą jau parodė.
Bepaliko toje nelaimėj
Broliai tik vieni su sambiais;
Tie ir minties neturėjo,
Kad kas nors būtų pabėgęs.
Daugeliui vyrų nelaimė buvo,
Kad žinot jie negalėjo,
Kad iš neapykantos tie kuršiai
Juos apleido toj nelaimėj.
Daug todėl pražuvo vyrų,
Tų, kurie dėl krikščionybės
Buvo čion atėję į tą mūšį.
Apsuptų čia priešų buvo
Daug narsiųjų didvyrių;
Iškentėjo jie karčią mirtį
Prie Durbės, mūšio laukuose,
Dar nė gintis nesuspėję.
Čia kariuomenė pagonių
Vokiečius visus iškirto;
Mažas tebuvo pasipriešinimas,
Kurį krikščionys darė iš savo pusės.
Magistras krito kankiniu,
Draug pusantro šimto brolių.
Kai kurie ir piligrimai
Dievo valia į nelaimę tą pakliuvo,
Iškentėjo sunkią mirtį.
Kai kautynės pasibaigė,
Kas krikščionių bepaliko,
Brolių ir tarnų,
Sambių ir piligrimų,
Kurie nebegalėjo kautis,
Dėliai mirtinosios baimės,
Bėgo, kaip kuris galėjo
Čia, be abejo, pagonys
Sau laimėjo didį grobį.
Netoli buvo daug gražaus miško
Augo čia gražūs lapuočiai,
Krikščionys tai pastebėjo.
Bandė greitai ten paspruktі,
Kad nuo mirties apsidraustų.
Ten jie bandė pasitraukti.
Bet daugybė apsigavo,
Pasislėpti nepavyko.
Taip kariuomenė pražuvo.
Tai yra teisybė, magistras Burchar-
[das

*) Pr. Žadeikis čia klaidingai išvertė, kad jie bėgę į kopas.

hatte vierdehalbez jâr
in Nieflande meister gewesen,
als ich vor wâr hân gelesen,
und mâzen vil mêre.
man clagete in vil sêre.
er was ein degen ûz erkorn.
von Hornhûsen was er geborn.
Dô der strît ergangen was,
als ich ûch hie vor las,
die lûte, die dannen quâmen,
den wec sie wider nâmen
durch grôz ungevilde,
also sie wêren wilde,
ie der man zû lande wart.
der wec wart nicht gespart.
sie wâren alle vreuden blôz,
ir gemûte in zorne vlôz.
dô die Semen quâmen
zû lande, sie vernâmen,
daz sie manchen vromen helt
hatten verlorn gar ûz irwelt.
die clageten sie vil manche tage
mit vil bitterlîcher clage.
ouch was der Natangen mût
und der Prûzen mâzen gût
und der Ermen alsô wol;
sie hatten gegeben alle zol
zû Dorben in deme strîte.
sie vernâmen in der zîte,
daz der marschalk ouch was bliben,
der dicke hatte getriben
urlouge mit der heidenschaft
mit sîner wîsen brûdere craft.
zû hant wurden dise lant,
die ûch hie vor sint genant,
wagenhaft algemeine
grôz unde cleine
un vornôierten sich gar
von den cristen offenbâr.
sehet, daz werte manchen tac,
daz man nietlîchen pflac
urlouges von in allen.
ez was in sô gevallen.
sint sante got der rîche
sînen trôst genêdeclîche
den brûderen in Prûzen lant,
daz sie mit menlîcher hant
un mit ganzem râte
vrû unde spâte
die Semen und die anderen lant,
die sich hatten gewant
von der cristenheit durch haz,
betwungen baz und baz
und brâchten sie zû den cristen
mit urlouge und mit listen.
In disen dingen hatten gesant
die Kûren in Lettowen lant,
daz sie in helfe brêchten
und dar an gedêchten,
daz sie wol bezîte
hatten von dem strîte
gewichen dâ zû Dorben.
dô diz wart geworben,
die Lettowen al zû hant
quâmen hin zû Kûrland

Buvo pusketvirtų metų
Livonijos magistru,
Kaip anksčiau aš esu sakęs,
Truputėlį gal ilgiau kiek;
Jo visi labai gailėjos.
Buvo tai narsus didvyris
Iš Hornhuzen giminės kilęs.
Kaip kautynės tos įvyko,
Jau esu aš jums apsakęs.
Tie, kuriems pabėgti sekės,
Ėmė sau ieškoti kelio
Per plačius laukus,
Lyg jie būtų buvę žvėrys,
Kad namon kaip nors sugrįžtų,
Jie kelionėje skubėjo.
Buvo jie be jokio džiaugsmo,
Nuotaikoj pilni pykčio.
Sambiai irgi kai sugrįžo
Į savo kraštą, jie pastebėjo,
Kad jiems trūksta daug narsuolių,
Kritusiųjų tame mūšyj.
Jie gailėjosi jų daug dienų
Kėlė gailestingas raudas.
Ūpas prūsų ir natangų
Buvo irgi gana prastas.
Varmiai irgi nesidžiaugė,
Ir jie buvo užmokėję žmonėmis
Durbės kautynėse.
Jie visi draug sužinojo,
Kad maršalka irgi krito.
Jis lig šiol ne vieną kartą
Pagonis buvo graudinęs
Brolių vis turėdamas jėgą.
Dabar visos tosios sritys,
Jas išvardijau anksčiau,
Ėmė bendrai svyruoti,
Draug didi, maži,
Visi aiškiai atsimetė.
Atsiskyrė nuo krikščionių.
Tai truko ne vieną dieną,
Neapykantą visi turėjo
Ir prie karo ėmė ruoštis,
Jiems visiems labai tai tiko.
Betgi turtingasis Dievas
Siuntė paguodą maloniai
Broliams Prūsuos esantiems,
Kad savo ranka galinga
Ir sumanymais visokiais,
Nuo pat ryto iki nakčiai,
Sembą ir kitus kraštus,
Kurie buvo atkritę
Neapykantoje nuo krikščionių,
Pamažėliu nugalėjo.
Juos grąžino krikščionybei
Karo žygiais ir gudrybėmis.
Taip pakrypus tiems dalykams
Kuršiai kreipės į lietuvius,
Kad jų pagalbą gautų,
Kad lietuviai atsimintų,
Kaip svarbiausiuoju laiku,
Pasitraukė jie iš mūšio,
Durbės laukuose kurs vyko.
Tą jų prašymą patenkinti
Lietuviai sutiko greitai,
Atsikraustė jie į Kuršą,

mit irre helfe wol bereit,
die Kuren wurden des gemeit
und ir gemûte steic vil hô.
in irme lande dâ lac dô
eine burc, was Sintelîn genant,
dar wurden al zû hant gesant
die Lettowen, daz sie mit schaden
die brûdere solden uberladen,
wan ez was der Kûren mût,
daz sie die gotes rittere gût
ûz deme lande wolden haben.
des hatten sie vil wol entsaben
und satzten hûte grôz.
der hûte niemande verdrôz.
zû hant die Kûren undertân
wurden den heiden sunder wân.

Pasiruošę teikt pagalbą.
Didis džiaugsmas buvo kuršiams,
Buvo ūpas jų pakeltas.
Jų krašte pilis stovėjo
Dzintare jos buvo vardas.
Buvo ten siųsti lietuviai,
Ant pečių kad krautų broliams
Nuostolių didžią daugybę.
Kuršiai buvo pasiryžę
Dievo riterius gan greitai
Iš savosios vyt tėvynės.
Šie supratę tą dalyką
Budrią užvedė sargybą.
Dirbt nė viens neatsisakė.
Kuršiai pirma neg manyta
Vėl pasidavė pagonims.

II. Iš Petro Dusburgo kronikos (Chronika Terre Prusia, SrPr I 95—98 p.)

De edificacione castri in monte sancti Georgii in Carsovia.

Hoc tempore fuit in partibus Lyvonie magister frater Burgardus de Hornhusen, qui assumptus de terra Prussie, datus fuit fratribus Lyvonie in magistrum. Hic quia noticiam plenam habuit utriusque terre, et tanquam homo affabilis in omnium oculis fuerat graciosus, ordinavit, quod sub equalibus expensis et laboribus fratrum de Lyvonia et Prussia edificabatur anno domini MCCLIX castrum in terra Carsovie in monte sancti Georgii, quod tunc fuit summe necessarium ad incrementum fidei Cristiane. Quo edificato, relicti fuerunt ibi viri legales et experti in armis, fratres et armigeri de Prussia et Lyvonia pro custodia dicti castri.

Apie pilies pastatymą šv. Jurgio kalne Karšovėje.

Tuo laiku Livonijoje magistru buvo brolis Burchardas de Hornhusen, kuris, iš Prūsų krašto paimtas, paskirtas tapo Livonijos brolių magistru. Jis, gerai pažindamas abu kraštu, būdamas draugiškas ir visiems malonus žmogus, nusprendė, kad, lygiomis Livonijos ir Prūsų brolių išlaidoms ir darbu, būtų pastatyta Karšovės žemėje Viešpaties 1259-tais metais šv. Jurgio kalne pilis. Ji buvo tada labai reikalinga padidinti krikščionių tikėjimui. Pastatytoje pilyje buvo palikti atitinkami ir kare prityrę vyrai, broliai ir kariautojai iš Prūsų ir Livonijos. Jie turėjo minėtą pilį saugoti.

De conflictu in terra Curonie ubi CL fratres et multi de populo Cristiano interfecti ceciderunt.

Anno domini MCCLX fratres de Lyvonia et Prussia cum validis exercitibus ad deferenda victualia fratribus de castro sancti Georgii convenerunt, et dum appropinquarent huic castro, venit nuncius, qui dixit, quod IIII milia Lethovinorum vastassent quandam partem terre Curonie per incendium et rapinam et effusionem multi sanguinis Cristiani, et mulieres et parvulos captos cum multa alia preda deducerent. Quo audito, dum fratres et totus exercitus se prepararent ad pugnam, ut animas Cristi sanguine redemptas de manibus hostium liberarent, quidam de Pomesania nobilis dictus Matto, filius Pipini, dum ab eo frater Henricus Marscalcus quereret, quomodo aggrediendi essent hostes, ait: relinquamus equos nostros longe a nobis, ut non sit nobis spes redeundi ad eos, et accedamus pedestres ad ipsos, sicque populus destitutus auxilio

Apie kautynes Kuršo žemėje, kur buvo užmušti 150 brolių ir daug krikščionių.

Viešpaties metais 1260-tais Livonijos ir Prūsų broliai susirinko su stipriomis kariuomenėmis (tikslu) aprūpinti šv. Jurgio pilies brolius proviantu. Jiems besiartinant prie tos pilies, atėjo žvalgas ir pranešė, kad 4 tūkstančiai lietuvių gaisrais, plėšimu ir praliedami daug krikščionių kraujo, sunaikino vieną Kuršo dalį, išvesdami paimtas nelaisvėn moteris, vaikus ir daug įvairaus grobio. Tai sužinojus, kol broliai ir visa kariuomenė ruošėsi prie mūšio, kad atvaduotų Kristaus krauju atpirktas sielas iš priešo rankų, vienas Pamedės (Pamedžionių) didikas vadinamas Matto, Pipino sūnus, kai jo brolis Henrikas, maršalka klausė, kaip turėtų būti užpulti priešai, tarė: „Palikime mūsų arklius toli nuo savęs, kad nebūtų vilties prie jų sugrįžti, ir prieikime pėsti prie priešų. Šitaip žmo-

equorum, manebit in prelio, aliter in fugam sine dubio convertetur. Cui consilio milicia regis Dacie de Revalia, et plures alii contradixerunt, asserentes, quod propter gravedinem armorum non possent durare in bello sine equis. Quo facto venerunt Curonienses petentes humiliter, quod si deus daret Cristianis victoriam, extunc eis mulieres et parvuli liberi redderentur. Quorum precibus licet fratres satis fuerant inclinati, communis tamen populus Prussie et Lyvonie contradixit, asserens, quod de captivis eorum fieret secundum consuetudinem in bello hactenus observatam. Ex qua re Curonienses tantam conceperunt indignacionem contra fidem et fidelium turbam, quod dum fratres inciperent Lethowinos impugnare, ipsi tanquam apostate a tergo Cristianos hostiliter invaserunt, et percucientibus Lethowinis ante, utriusque terre, derelictis ibi fratribus et Curoniensibus retre, totus quasi populus eorum fidelibus recessit. Extunc quidam nobiles de Prussia fideliter fratribus adheserunt, quorum unus de Quedenow Sambita Sclodo pater Nalubi, convocans suos consanguineos et amicos, ait: hodie reducite ad memoriam venustatem vestium, que vobis per fratres sepius sunt oblate, et pro ameno ipsarum colore permittatis hodie vestem corporis vestri sanguine vulnerum rubricari, et pro dulcedine medonis seu mellicrati, quem de manu ipsorum sepius sumpsistis, bibite hodie amaritudinem dire mortis in confessione vere fidei eterne trinitatis. Hoc facto intraverunt viriliter conflictum, et tanquam alteri Machabei pugnaverunt, factumque est ibi grande bellum, ex utraque parte pluribus cadentibus. Tandem post longam altercacionem habitam inter eos fratres permittente domino victoriam perdiderunt, quia tota virtus exercitus sui per fugam communis populi fuerat enervata, ceciderunt-que in illo conflictu in die beate Margarethe in terra Curoniensi in campo juxta fluvium Durbin frater Burgardus magister Lyvonie et frater Henricus Botel marscalcus Prussie, et cum eis CL fratres, et de populo dei tanta multitudo, quod eorum numerum non audivi. Post hanc stragem hostes secuti sunt populum fugientem, qui adeo meticulosus factus fuit, quod tres vel quatuor hostes centum Cristianos occiderent, aut cum magna verecundia fugarent. Ecce quomodo confortati sunt inimici nostri in multitudine spoliorum, equorum et armorum, que de manibus tot milium occisorum rapuerunt, et nunc gloriantur in virtute sua. Contere ergo deus fortitudinem illorum, et disperge illos, ut cognoscant, quia non est alius, qui pugnet pro nobis, nisi tu deus noster.

nės, nebeturėdami arklių, pasiliks kautynėse, kitaip be abejonės pasileis bėgti". Šitai nuomonei pasipriešino Danijos karaliaus kariuomenė iš Revalio ir daugybė kitų pareikšdami, kad dėl sunkių ginklų (šarvų) negalėsią be žirgų ištesėti mūšyje. Po to atvyko kuršiai nužemintai prašydami, jei Dievas krikščionims suteiksiąs pergalę, kad jiems būtų grąžinta moterys ir vaikai. Jų prašymus, žinoma, broliai buvo linkę patenkinti, tačiau Prūsų ir Livonijos prastieji žmonės priešinosi, tikrindami, kad su jų belaisviais būtų pasielgta pagal to laiko karo paprotį. Dėl to kuršiai tokią išsinešė neapykantą prieš tikėjimą ir tikinčiųjų minią, kad broliams pradėjus pulti lietuvius, jie, lyg atsimetėliai (apostatos), iš užpakalio nepriešiškai puolė krikščionis, ir, prasimušus lietuviams priekyje, kuršiams užpakalyje, beveik visa abiejų žemių liaudis, palikdama (kautynėse) brolius ir jų ištikimuosius, pasitraukė. Tada kai kurie Prūsų didikai, ištikimai atsidavė broliams. Iš jų vienas sambis Sclodo iš Quedenow, Nalubo tėvas, surinkęs savo giminiečius ir draugus, tarė: „Atsiminkite šiandien gražumą rūbų, kuriuos iš brolių dažnai esate gavę, ir dėl jų gražumo pasiryžkite šiandien jūsų kūno rūbą paraudoninti žaizdų krauju; ir už medaus bei midaus saldumą, kurį iš jų rankų dažnai ėmėte, išgerkite šiandien mirties kartumą už tikros tiesos tikėjimą amžinos Trejybės". Po to narsiai stojo į kautynes ir kovėsi lyg antri Machabėjai. Ten įvyko, iš abiejų pusių daugybei žūstant, didelės kautynės. Galop, po ilgos kovos, įvykusios tarp tų brolių, Viešpačiui lemiant, neteko (riteriai) pergalės, nes visa kariuomenės drąsa, liaudžiai pasileidus bėgti, sugniužo ir krito šiose kautynėse, šv. Margaritos dienoje, Kuršo žemėje, lauke (lygumoje) palei Durbės upę. Ten žuvo brolis Burchardas, Livonijos magistras ir brolis Henrikas Botelis, Prūsų maršalka. Su jais drauge 150 brolių. Dievo žmonių (krikščionių) žuvo tiek daug, kad jų skaičiaus ir nesužinojau (negirdėjau). Po šių kautynių priešai vijosi bėgančius žmones. Jie buvo tiek įbauginti, kad trys ar keturi priešai išžudydavo šimtą krikščionių, arba jie bėgo su didele gėda. Štai kaip liko sustiprinti mūsų priešai daugybe grobio, arklių, ginklų, kuriuos iš tiek tūkstančių užmuštųjų rankų išplėšė; ir dabar jie džiaugiasi savo pergale. Susilpnink, Dieve, jų narsumą (stiprybę) ir išsklaidyk juos, kad suprastų, jog ne kitas kas, bet Tu, Dieve mūsų, kariauji už mus.

De prenosticacione hujus belli.

Frater Hermannus, dictus Sarracenus, dum de castro Kunigsbergk cum aliis fratribus ad bellum Curonie predictum deberet procedere, beata virgo Maria apparens ei dixit: Hermanne, ego ad convivium filii mei te invito. Unde idem frater Hermannus, dum recederet, dixit quibusdam fratribus: Valete, amodo me non videbitis, quia virgo dei genitrix me ad eterna gaudia invitavit.

Apie šio karo pranašystes.

Broliui Hermanui, Saracenu vadinamam, kai jis iš Karaliaučiaus pilies su kitais broliais į minėtas Kuršo kautynes turėjo išvykti, pasirodė jam šv. Panelė Marija ir tarė: „Hermanai aš Tave kviečiu į mano sūnaus puotą". Todėl brolis Hermanas, išvykdamas sakė (atsisveikindamas) kai kuriems broliams: „Likite sveiki! Jau daugiau manęs nematysite, nes Panelė, Dievo Motina, mane pasikvietė į amžinąjį džiaugsmą.

Ad idem

Fuit in partibus Alemanie deo devota mulier in quodam inclusorio, que fuit soror fratris Conradi de Wucgwangen qui postea fuit magister generalis domus Theutonice, cui dominus apparens, ostendit ei hanc stragem in quadam visione. Vidit enim fratres et eorum armigeros cum infidelibus bellare et occidi, et eorum animas in celum ab angelis deportari.

Apie tą patį

Vokietijoje buvo viename vienuolyne Dievui atsidavusi moteris. Ji buvo brolio Konrado de Veuchtwangen, kuris vėliau buvo vyriausias teutonų (Ordino) magistras, sesuo. Apsireikšdamas jai Viešpats parodė šias kautynes vienoje vizijoje. Ji matė, kaip broliai ir jų kariautojai su netikėliais kovėsi ir žuvo, o jų sielos angelų buvo nunešamos dangun.

Šaltiniai ir literatūra

I. Šaltiniai ir jų sutrumpinimai

1. *Ältere* (die) Hochmeisterschronik, SrPr III 562—563.
2. *Annales* Pelplinenses, SrPr I. 270.
3. *Annales* Ronneburgenses, SrPr II 144.
4. *Annales* s. Rudberti Salisburgenses, SrPr. I 252.
5. *Annales* Sancruciences, SrPr I 250.
6. *Annales* Thorunenses, SrPr III 60.
7. *Canonici* Sambiensis, Epitome gestorum Prussie SrPr I 283.
8. *Chronicon* Dunamundense, SrPr II 141.
9. *Chronik* des Ordens, SrL I 857—858.
10. *Codex* diplomaticus Prussicus, ed. v. J. *Voigt*, I, III.
11. *David* Lucas, Preussische Chronik, hgg. v. E. Hennig, IV (1813) 29—35.
12. *Detmar*, Chronik der Stadt Lübeck, SrPr I 60.
13. *Dlugosz, J.*, Opera omnia, t. XI (Historiae Polonicae libri XII), 1873 (ed. Przezdziecki) 379.
14. *Dusb*=Petri de Dusburg, Chronicon terrae Prussiae. SrPr I.
15. *Fant*, Scriptores rerum Suecicarum, 1818 fol. I.
16. *Fabricius*, Dionysius, Livonicae historiae compendiosa series, SrL II 451—452.
17. *Grunau's*, Simon, Preussische Chronik, hgg. v. *M. Perlbach*, I (1876) 225.
18. *Hein*=*Heinrici* Chronicon Lyvoniae ex recensione W. Arndt, Mon. Germ. in usum schol, 1874.
19. *Hiärn*, Th., Ehst-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte, hgg. v. *C. E. Napiersky*, Monumenta Livoniae antiquae, Bd. I (1835).
20. *Jeroschin, Nicolaus*, Kronike von Pruzinlant, SrPr I.
21. *Koialowicz*, A. W., Historiae Litvanae, pas prior, 1650, 100—101.
22. *Kurze* Preussische Annalen, SrPr III 3.
23. *Kurze* Reimchronik, SrPr II 5.
24. *Langebeck*, Script. rerum Danicarum, III (Annales Islandorum), 102; plg. SrPr I 97.
25. *Liber* anniversarium, hgg. v. *Bachem*, Versuch einer Chronologie der Hochmeister, 1804.
26. *LUB* = Liv - Esth und Curländisches Urkundenbuch, nebst Regesten, hgg. von Fr. G. v. *Bunge*. I (1853).

27. *Monumenta* Poloniae Historica, ed, A. Bielowski, II (1872).
28. *Nekrologijos:* a) Necrologium *Altenbiesanum* — SrPr II 41. b) Necrologium des D. Ordenshauses von *Bern* — SrPr III 60. c.) Necrologium von *Hizkirch* (Luzern) — SrPr. III 60. d) Necrologium Ronneburgense — SrPr II 148.
29. *Ottokars* Reimchronik, SrPr I 250.
30. *Paszkiewicz,* H., Regesta Lithuaniae, I (1930).
31. *PUB* = Preussisches Urkundenbuch, hgg. v. Philippi, Wölky u. A. Seraphim. I, 1 (1882); I, 2. (1909).
32. *Polnoje* sobranije russkich letopisej, t. II (Ipatjevskaja lėtopis', izd. 2-oe, 1908) III.
33. *Reim* = Livländische Reimchronik, ed. v. Leo *Meyer*, 1876.
34. *Russow,* Balthasar, Chronica der Provintz Lyfflandt, SrL I 19.
35. *SrL* = Scriptores rerum Livonicorum, I (1853), II (1848).
36. *SrPr* = Scriptores rerum Prussicarum, I (1863), II (1863), III (1866).
37. *Stryjkowski,* M., Kronika polska, litewska, žmódzka, etc. I (1846).
38. *Theiner,* A., Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae I (1860).
39. *Wartberge,* Hermann, Chronicon Lyvoniae, SrPr II 41—42.

II. Straipsniai apie Durbės kautynes

1. *Grins,* A., Durbes kauja. (No drizuma iznakošas „Varonu gramatas"), ‚Bri,-vas Zemes" illustr. pielikums, 1934, 46 nr.
2. *Juškevičs Janis,* Kauja pie Durbes 23. jūlija 1260 gada. „Aizsargs", 1926 m. Nr. 6.
3. *Kenstavičius, L.,* Dr., Lietuvių laimėjimas prie Durbės, „Židinys" 1934 m. Nr. 3, 293—295 p.
4. *Kienitz, O.,* Die Lage und die Verhältnisse Livlands nach der Schlacht an der Durbe (1260). „Inland", 1857, Nr. 24, 25.
5. *Pabst, E.,* Hermann der Sarracene und die Schlacht am Flusse Durbin in Kurland 1260. Aus dem Lateinischen des Petrus von Dusiburg. Mit einem Anhange aus Kojalowicz. „Inland", 1857, Nr. 33.
6. *Šliupas, J.* Dr., Dėl 1260 metų mūšio pas Durbą, „Lietuvos Aidas", 1930, Nr. 149 (930), 2—3 p.
7. *Waldemars, E.,* (Krischj), Peemina par Durbes kautinu 13. julija 1260 gada. „Baltijas Wehstnesis", 1866, Nr. 168.
8. *Zalitis F.* Durbes kauja Latviešu konvers. vardnica III 6080—6082 sk.
9. *Žadeikis, Pr.* kun., Istorinis Žemaičių mūšis su kryžiuočiais prie Durbės, „Naujoji Romuva", 1931 m. Nr. 28, 671—673 p.

III. Veikalai ir studijos, kuriuose Durbės kautynės paliestos

1. *Bilkins, V.,* Zemgaliešu cinas ar biskapiem un Ordeni. Riga, 1936.
2. *Bilkins, V.,* Kuršu brivibas cinas, Riga, 1936.
3. *Bonnell, E.,* Russisch - livländische Chronographie, St. Petersburg. 1862.
4. *Chudziński, E.,* Die Eroberung Kurlands durch den Deutschen Orden im 13. Jahrhundert, Diss, Erlangen 1917.
5. *Daukantas, S.,* Lietuvos istorija, Plymouth I (1893).
6. *Engelmann, A.,* Chronologische Forschungen auf dem Gebiete der russischen und livländischen Geschichte, Mitteilungen aus der livländischen Geschichte, IX (1860), Heft 3.
7. *Ewald, A. L.,* Die Eroberung Preussens durch die Deutschen. II (1875), III (1884), IV (1886).
8. *Kallmeyer, Th.,* Erläuterungen zu Ditleb's von Alnpecke Reimchronik, SrL I p. 756 sqq.
9. *Kallmeyer, Th.,* Chronologie livländischer Ordensmeister des 13. Jhs., Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv. - Esth.- u. Kurlands, III (1844), 433—41 p .
10. *Kallmeyer, Th.,* Die Begründung deutscher Herrschaft und christlichen Glaubens in Kurland während des XIII. Jhs., Mith. aus der livl. Geschichte, IX (1859) 147—252 p.
11. *Köhler Gustav,* Der 2. grosse Aufstand der Preussen gegen den deutschen Orden 1260—1274. Die Entwicklung d. Kriegswesens in der Ritterzeit, II (1886). 1—91 p.

12. *Kotzebue, A.*, v., Preussens ältere Geschichte, II (1808).
13. *Krumbholtz, R.*, Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See, Königsberg. i. Pr. 1890.
14. *Latkowski, J.*, Mendog król litewski. Rozp. Akad. Umiej. III. Kraków 1892.
15. *Oehler, Max*, Geschichte des Deutschen Ritter-Ordens. II (1912).
15a. *Paunsnis K.*, Bišpiliai, Liet. Encikl. III 1267—68 sk.; Bišpilis, ibd. 1269.
16. *Perlbach, M.*, Preussische Regesten. Königsbg. i. Pr. 1876.
17. *Sjögren, A.*, Über die Wohnsitze und Verhältnisse der Jatwägen, St. Petersburg. 1858.
18. *Skirmuntt, K.*, Mindog król Litwy. Warszawa. 1909.
19. *Stakauskas, J.*, Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje, Kaunas, 1934.
20. *Šležas, Paulius*, Mindaugas Lietuvos karalius, „Mūsų Žinynas", XXVII (1933), 340 sqq., 530 sqq.
21. *Schlicht, Oscar*, Das Ordensland Preussen. Der Ordensstaat. Dresden 1933.
22. *Schwartz, P.*, Kurland im 13. Jahrhundert, Leipzig, 1875.
23. *Totoraitis, J.*, Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263. Freibg. i. Schw. 1905.
24. *Totoraitis, J.*, Mindaugas Lietuvos Karalius. Marijampolė 1932 (liet. parafraza. vok. disert.).
25. *Voigt, Joh.*, Geschichte Preussens, III (1828), 180—187.
26. *Zajączkowski, St.*, Studya nad dziejami Żmudzi XIII wieku. Lwów. 1925.
27. *Zajączkowski, St.*, Podbój Prus i ich kolonizacja przez krzyżaków. Toruń. 1935.
28. *Zajączkowski, St.*, Dzieje Litwy pogańskiej. 1933.

IV. Pagelbinė literatūra

(Į šitą sąrašą nepateko dalis mažai naudotos literatūros, kuri yra nurodyta išnašose).

1. *Arbusow, L.*, Grundriss der Geschichte Liv-, Est-, Kurlands, 1918.
1a. *Babendererde, P.*, Nachrichtendienst und Reiseverkehr des deutschen Ordens um 1400. Diss. Königsb. Elbing 1913.
2. *Bauer, Helmut*, Peter von Dusburg und die Geschichtsschreibung des Deutschen Ordens im 14 Jh.. in Preussen. Berlin (Historische Studien).
3. *Bielenstein, A.*, Die Grenzen lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im XIII. Jh. St. Petersbg. 1892.
4. *Blell Th.*, Kriegsgewand u. Bewaffnung der Hochmeister u. der Ritter des D. Ordens in der 1. Hälfte. d. 13. Jhs. Altpr. Monatsschrift, XVIII (1881) 349—54. Sitzungsberichte der Gesell. Prussia, VI (1879—80) 42—48.
5. *Bonnell, E.*, Ueber einige Ereignisse aus der Regierungszeit Mindow's von Litthauen, MLG IX, 63—70, 284—299.
6. *Brandis, M.*, Lieffländische Geschichte (Monumenta Livoniae antiquae, t. III), 1840.
7. *Bujack, Georg*, Zur Bewaffnung und Kriegführung der Ritter des deutschen Ordens in Preussen. Programm des Altstädt. Gymnasiums Königsbg. 1888. Sitzungsber. der Gesell. Prussia, XVI (1889), 77—109.
8. *Bunge, F. G.*, v., Der Orden der Schwertbrüder. Leipzig 1875.
9. *Büttner, A.*, Die Vereinigung des livländischen Schwertbruderordens mit dem deutschen Orden. MLG XI (1868).
10. *Caspar, E.*, Hermann Salza und die Gründung des dt. Ritterordens. Tübingen 1924.
11. *Chodynicki, K.*, Geneza dynastji Gedymina, Kwart.. hist. t. 40 (1926).
12. *Crome, H.*, Die Kriegführung der alten Preussen. Mitteilungen des Vereins für die Geschichte von Ost=und Westpreussen, VIII (1933—34), Nr. 3, 35—42 p.
13. *Delbrück, Hans*, Geschichte der Kriegskunst, II (1923), Mittelalter.
14. *Donner Gustav Adolf*, Kardinal Wilhelm von Sabina, Helsingfors 1929.
15. *Dopkewitsch*, Die Burguntersuchungen Livlands, MLG Bd. 25, Heft 1 (1933).
16. *Dragendorff*, Ernst, Ueber die Beamten des Deutschen Ordens in Livland während des XIII. Jh., Diss. Berlin 1894.
17. *Ecke, Paul*, Die livländische Reimchronik, Diss. Greifswald 1910.
18. *Engel, Bernh.*, Waffengeschichtliche Studien aus dem Deutsch-Ordens Gebiet. Zeitschr. f. hist. Waffenkunde, 1900—1917, t. 2—7.
19. *Forstreuter, Kurt*, Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten, 1931.
20. *Gaerte, Wilhelm*, Das Kriegswesen der Altpreussen vor 700 Jahren. „Das Heimatland" (Beilage der Tilsiter Allgemeinen Zeitung) Jg. 1933, Nr. 29, 1—2 p.

21.. *Gatz, Konrad und Tonny*, Der deutsche Orden, 1936.

22. *Halecki, O.*, Litwa, Ruś i Żmudz jako częsci składowe wielkiego księstwa litewskiego. Rozpr. Akad. Umiej. wydz. fil.-hist. XXXIV (1916) 214—254.

23. *Hausmann Rich.*, Das Ringen der Deutschen und Dänen um den Besitz Estlands bis 1227. Leipzig 1870.

24. *Höhlbaum, K.*, Beiträge zur Quellenkunde Alt-Livlands, Dorpat 1873.

25. *Ivinskis, Z.*, a) Geschichte des Bauernstandes in Litauen, Berlin 1933. b) Eilėtoji Livonijos kronika ir jos autentiškumas, „Židinys", 10 nr. (1936), 289—302 p., c) Senosios lietuvių kultūros problemos, „Naujoji Romuva", 4—5 Nr. (1937), 93—99 p., d) Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva, „Athenaeum", I (1933), 135—144 p., e) Saulės - Šiaulių kautynės 1236 m .ir jų reikšme, „Karo Archyvas" VII (1936), f) Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų, „Athenaeum", VI (1935), 54—117 p., g) Lietuvos prekyba su Prūsais, I, 1934.

26. *Jakštas, J.*, Vokiečių Ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu, „Senovė", I 1935), II (1936).

27. *Jakštas, J.*, Jogailos ir Vytauto kovos su vokiečių Ordinu, „Jogaila", red. A. Šapoka, 129 sqq. (1935).

28. *Jonynas, Ig.*, Kautynės netoli Saulės, „Lietuvos Aidas", 1936 m. Nr. 442—452.

29. *Jonynas, Ig.*, Christburgo taika, Lietuv. Encikl. V.

30. *Jonynas, Ig.*, Klaipėda (1923—1933). 1933(Šaulių sąj. leid.) (Medžiaga paskaitoms).

31. *Yčas, J.*, Simono Grunau XVI amž. kronisto reikalu, atsp. iš „Švietimo Darbo", nr. 3—6 (1922).

32. *Karpp, Fr. C., v.*, Beiträge zur ältesten Geschichte des Memellandes u. Preussisch-Litauens. 1934.

33. *Kętrzyński, W.*, O dokumentach Mendoga króla litewskiego. Kraków 1907.

34. *Klymenko, Ph.*, Die Urkunden Mindowes für den Livländ .Orden, Altpreussische Forschungen, VI (1929).

35. *Korzon, T.*, Dzieje wojen i wojskowości w Polsce, I (1923).

36. *Krollmann, Chr.*, Die Politik des Deutschen Ordens, Der ostdeutsche Volksboden, hgg. v. W. Volz, 1926.

37. *Krollmann, Chr.*, Politische Geschichte des D. Ordens in Preussen. 1934.

38. *Kučinskas, A.*, Gedimino dinastijos kilmė, „Mūsų Žinynas", t. XXVI, 138 sqq., 194 sqq.

39. *Lindner, R.*, Zur älteren livl. Reimchronik, Diss. Leipzig 1891.

40. *Lohmeyer, K.*, Geschichte von Ost=u. Westpreussen. I (1908).

41. *Lorenz, O.*, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, seit der Mitte des 13. Jh. I (1876).

42. *Lowmianski, H.*, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, I, II (1932—33).

42a. *Maleczyński*, Karol, W sprawie autentyczności dokumentów Mendoga z lat 1253—1261, Ateneum Wileńskie, t. XI (1936), 1—60 p. (atitinkamos mano darbo dalys jau buvo sulaužytos korektūrose, kai Kaune pasirodė šis A. *W.* tomas. Todėl dėl K. Mal. reveliacijų nebebuvo galima čia pareikšti nuomonės).

43. *Maschke, Er.*, Der deutsche Orden und die Preussen, 1928.

44. *Maschke, Er.*, Quellen u. Darstellungen in der Geschichtsschreibung des Preussenlandes, Deutsche Staatenbildung u. deutsche Kultur im Preussenlande, 1931, 17—39 p.

45. *Meyer, W.*, Stilistische Untersuchungen zur livl. Reimchronik, Diss. Greifswald 1912.

46. *MLG* = Mitheilungen aus dem Gebiete der Livländischen (Liv.-, Esth-und Kurlands) Geschichte.

47. *Pakarklis, P.*, Klaipėdos srities gyventojų tautybė prieš vok. Ordino atėjimą, atsp. iš „Mūsų Žinyno" 1933 m., Nr. 101.

48. *Paszkiewicz, H.*, Jagiellonowe a Moskwa, I (1933).

49. *Potthast, A.*, Bibliotheca historica medii aevi. Wegweiser durch die Geschichtswerke, I—II (1896).

50. *Pryšmantas, V.*, Ne kuršiai, bet žemaičiai, „Vairas" 1933 m., Nr. 1, Nr. 2.

51. *Prochaska, A.*, Od Mendoga do Jagielly, Litwa ir Ruś, 1912, t. I, zesz 1, 19—32 p.

52. *Salys, A.*, Die žemaitischen Mundarten I (1930).

53. *Salys, A.*, Ceklis, Lietuv. Encikl. V.

53a. *Schumacher,* Bruno, Geschichte Ost=und Westpreussens. Ostpreussische Landeskunde in Einzeldarstellungen. 1937.
54. *Sembritzki, J.*, Geschichte, der kgl. Preuss. See=u. Handelsstadt Memel, 1926.
55. *Seraphim, E.*, Geschichte von Livland, I (1906).
56. *Seraphim, E.*, Livländische Geschichte, I (1897).
57. *Seraphim, E.*, Baltische Geschichte, 1908.
58. *Steponaitis, K. A*,, Iš Mindaugo santykių su totoriais ir Roma, „Židinys", 1936 m. Nr. 7, 48—55 p.
59. *Sužiedėlis, S.*, Kautynės ties Šiauliais 1236 m. Atsp. iš VI (1935) „Athenaeum".
60. *Šapoka, A.*, Čekų kar. Pšemyslo II (Otokaro II) žygiai į Prūsus ir planas nukariauti sau Galindiją, Jotvingius ir Lietuvą, „Praeitis", III.
61. *Schirren, C.*, Der Verfasser der livl. Reimchronik, MLG VIII (1855), 19—83 p.
62. *Šležas, P.*, Klaipėdos miesto istorijos bruožai, „Mūsų Žinynas", XXV, 186 sqq.
63. *Schneider, F.*, Mittelalter bis zur Mitte des 13. Jhs. 1929.
64. *Steffen Hans,* Die Wehrpflicht im Deutschordensstaate Preussen, Unsere ermländ. Heimat, 1933, Nr. 12.
65. *Schumacher, Br.*, Missionsidee des dt. Ordens, Jahrbücher der Synodalkommission u. des Vereins für ostpr. Kirchengesch. 1931.
66. *Toeppen, M.*, Geschichte der Preuss. Historiographie, 1853.
67. *Žadeikis, Pr.*, Eilėtosios Livonijos kronikos vertimas. (Korektūrose).

Rodyklė

T u r i n y s

86. K
25

AUTORIAUS RAŠTAI BEI STRAIPSNIAI

A. KNYGOS:

1. *Geschichte des Bauernstandes in Litauen.* Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. Beiträge zur sozialen und wirtschaftlichen Entwicklung des Bauernstandes im Mittelalter. Historische Studien, hgg. von Dr. Emil Ebering (Heft 236). Berlin 1933 (264 psl., in 8°).

2. *Lietuvos prekyba su Prūsais.* Pirma dalis. Iki XVI amžiaus pradžios. (Le Commerce lithuanien avec la Prusse Orientale. Première partie. Jusqu'au début du XVIe siècle). Kaunas 1934 m. V. D. Un-to teol.-fil. f-to leidinys (208 psl. + 2 žemėl., in 8°).

3. *Vytauto Didžiojo darbai Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje.* Kat. Veikimo Centro leidinys. Kaunas 1930 — Vytauto D. — metai (28 psl., in 8°).

B. STRAIPSNIAI

I. ATHENAEUM:

1. *Vytautas Didysis istorinėje literatūroje*, atsp. iš I t. (1930 m.) Nr. 2, 23 psl.

2. *Vytauto Didžiojo darbų ir jo perijodo bibliografija*, II t. (1931 m.) Nr. 1, 89—138 psl.

3. *Ar Žemaičiuose Vytauto laikais buvo pardavinėjami vergai*, ten pat 139—141 psl.

4. *Valstiečių luomo susiformavimas ir raida*, atsp. iš 1933 m. Nr. 1, 18 p.

5. *Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva*, atsp. iš IV t. (1933 m.), 10 p.

6. *Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų*, atsp. iš VI t. (1935 m.), 64 psl.

II. SOTER

7. *Jonas Banasavičius* (jo darbai senovės lietuvių religijos klausimais) IV t. (1927 m.), Nr. 2. 157—158 psl.

8. *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, atsp. iš XII—XIV t. (1935—37 m.), 158 psl.

III. KARO ARCHYVAS:

9. *Saulės-Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė* (1236—1936), atsp. iš VII t. (1936 m.), 50 psl.

10. *Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. Žemaičių karai su vokiečiais 1256—70 m. laikotarpyje*, atsp. iš VIII ir IX t. (1937—38), 114 psl.

IV. ŽIDINYS:

11. *Bolševizmo tikrovė*, XV t. (1932), Nr. 2, 159—173 p.

12. *Lietuvių ir prūsų prekybiniai santykiai pirmoje XVI a. pusėje* (Iš Lietuvos prekybos istorijos XVI a.), atsp. iš 1933 m. Nr. 8—9, 16 psl.

13. *Motiejaus K. Liubauskio mokslo darbai Lietuvos istorijos srityje*, atsp. iš 1933 m. Nr. 8—9, 8 psl.

14. *Vokietijos Kulturkampfo priežastys ir jo padariniai*, XIX t. (1934 m.) Nr. 3, 179—285 psl.

15. *Didžiosios Europos valstybės 1898—1914 m. ir Didž. Karo priežastys*, XX t. (1934 m.) Nr. 7, 1—13 psl.

16. *Kariuomenės vaidmuo Lietuvos valstybę atstatant*, 1935 m. Nr. 7, 31—40 psl.

17. *Senosios Lietuvos vaidmuo Europos istorijoje*, 1936 m. Nr. 5—6, 507—516 psl.

18. *Eilėtoji Livonijos kronika ir jos autentiškumas*, 1936 m. Nr. 10, 289—302 psl.

19. *Pabaltijo istorijos problemos*, XXVI t. (1937 m.) Nr. 10, 257—268 psl.

V. NAUJOJI ROMUVA:

20. *Lietuvos praeities ir dabarties kryžkelės*, 1933 m. Nr. 177.

21. *Lietuvos Vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais*, 1933 m. Nr. 120, 121.

22. *Jogaila Lietuvos istorijoje ir mes*, 1934 m. Nr. 171; *Jogaila, unija ir Lietuvos krikštas*, 1934 m. Nr. 172; *Jogailos santykiai su kryžiuočiais*, Tannenbergas, Jogailos apibūdinimas, 1934 m. Nr. 173.

23. *Lietuvos istorijos problemos*, 1935 m. Nr. 220—221.

24. *A. Alekna — Lietuvos istorijos tyrinėtojas*, 1936 m. Nr. 9.

25. *Simanas Daukantas ir Lietuvos istorija*, 1936 m. Nr. 11; *Lietuvių kultūros istorikas Simanas Daukantas*, 1936 m. Nr. 12.

26. *Senosios lietuvių kultūros problemos*, 1937 m. Nr. 4—5.

VI. TIESOS KELIAS

27. *Prancūzų tautos didvyrė — Šventoji Janne d'Arc*, 1929 m. Nr. 7—8, 26 psl.

28. *Lietuviai Braunsbergo kunigų seminarijoje XVI—XVIII šimtm.*, 1935 m. Nr. 7—8, 407—413 psl.

29. *Po kryžiaus ženklu*. Lietuvos krikšto 550 metų sukakčiai atminti, atsp. iš 1937 m. Nr. 7—8, 16 psl.

VII. ĮVAIRŪS LEIDINIAI:

30. *Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1932 m.*, Vytautas Didysis 1430—1930 m., red. P. Šležas, Kaunas 1930 m., 1—49 psl.

31. *Jogailos santykiai su Kęstučiu ir Vytautu iki 1392 m.*, atsp. iš A. Šapokos red. rinkinio „Jogaila", 1935 m., 37 psl.

32. *Jogaila valstybininkas ir žmogus*, atsp. iš ten pat, 22 psl.

33. *Senosios Lietuvos ūkis*, „Vairas", 1934 m. Nr. 7, 287—301 psl.

34. *Karalienės Barboros Radvilaitės drama*, „Vairas" 1935 m. Nr. 8—9, 312—321 psl.; Nr. 10, 376—380 psl.

35. *Vokiečių literatūra Klaipėdos krašto klausimu*, Bibliografijos Žinios, 1933 m. Nr. 1; *Užsieniuose lietuvių ir apie Lietuvą rašytos disertacijos*, 1933 m. Nr. 2, 72—75 psl.

36. *Pilėnai ir Margis prieš 600 metų*, „Kardas" 1936 m. Nr. 23; *Steponas Batoras ir Lietuva*, ten pat, 1937 m. Nr. 4.

38. *Lietuvos istorijos 1385—1569 m. laikotarpis*, „Lietuvos istorija" (red. A. Šapoka), Kaunas 1936 m., 102—255 p.

39. *Kautynės ties Saule-Šiauliais*, „Trimitas", 1936 m. Nr. 39—42.

40. *Lietuv. Enciklopedijoje* (Daumantai, Dausprungas, Deltuvos kun-ščiai, Dysnos istorija, Dlugošas, Driežų sąjunga, Dubysos sutartys, Druskos istorija Liet., Dusburgas, Durbės kautynės etc.).

41. *Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių auklėjimas*. Keletas bruožų didž. Liet. kunigaikščių jaunystei pažinti, „Lietuvos Mokykla", 1937 m. Nr. 6—7, 405—429 psl.

42. *Mindaugas und die Žemaiten*, atsp. iš „Opetatud Eesti Toimetustet" XXX (Liber saecularis), Tartu 1938, 930—958 p.